

UNIWERSYTET ŁÓDZKI
WYDZIAŁ STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH I POLITOLOGICZNYCH
STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE

Medinat Israel – mozaika kultur i religii

Lena Górską

Nr albumu: 104002/P

Praca napisana w Katedrze Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki

Pod kierunkiem

Prof. dr hab. M. M. Dziekana

Łódź 2007

**"I odmienię los mojego ludu izraelskiego
tak, że odbudują spustoszone miasta i osiedlą się w nich,
nasadzą winnice i będą pić ich wino,
założą ogrody i będą jeść z nich owoce.
Zaszczepię ich na ich ziemi;
i nikt ich już nie wyrwie z ich ziemi, którą im dałem -
mówi Pan - twój Bóg."**

Księga Amosa 9:14-15

Spis treści

WSTĘP.....	4
ROZDZIAŁ 1	
POWRÓT DO „ZIEMI OBIECANEJ”	7
1.1. ROZWÓJ OSADNICTWA ŻYDOWSKIEGO W PALESTYNIIE.....	7
1.2. ROZWÓJ DEMOGRAFICZNY MEDINAT ISRAEL.....	20
ROZDZIAŁ 2	
NARÓD ŻYDOWSKI W MEDINAT ISRAEL.....	30
2.1. KONTROWERSJE WOKÓŁ ŻYDOWSKIEJ TOŻSAMOŚCI.....	30
2.2. MOZAIKA ETNICZNO-KULTUROWA ŻYDÓW IZRAELSKICH	32
2.2.1. „ALIJAH RUSSIT” – ROSYJSKOJĘZYCZNI IZRAELCZYCY..	40
2.2.2. BETA ISRAEL - FALASZOWIE - ŻYDZI „CZARNEGO ŁĄDU”	44
ROZDZIAŁ 3	
IZRAELSKIE SEKTY ŻYDOWSKIE.....	54
3.1. SAMARYTANIE.....	54
3.2. KARAIMI.....	60
ZAKOŃCZENIE.....	63
LITERATURA.....	65
WYKAZ STRON INTERNETOWYCH.....	70
WYKAZ ZDJĘĆ.....	73

Wstęp

Zgodnie z żydowską rachubą czasu, dzień 5 ijjara 5708 roku¹ jest dla znakomitej części Izraelczyków datą wyjątkową, upamiętniającą chwilę, w której spełniły się „herzłowskie marzenia” syjonistów o wskrzeszeniu siedziby narodowej Żydów w „Ziemii Świętej” ich historycznych przodków, w „ziemi obietnicy Abrahamowej”.

„Żaden naród nie był nigdy tak długo i tak żarliwie przywiązany do konkretnego zakątka świata”² - jak naród żydowski. Przez dwa tysiąclecia rozproszenia i życia w charakterze gościa u innych narodów świata, Żydzi zdołali zachować pamięć przeszłości i wiarę w swój powrót do kraju swych praojców³. Nie dziwi zatem fakt, że tak wielką radość wywołały słowa Davida Ben Guriona w Muzeum Sztuki w Tel Awiwie podczas posiedzenia Tymczasowej Rady Państwa. W to pamiętne, przedsobotowe popołudnie przyszedł premier powiedział:

„Ziemia Izraela była miejscem narodzin żydowskiego narodu. Tutaj jego duchowa, religijna i polityczna tożsamość została ukształtowana. Tutaj po raz pierwszy Żydzi osiągnęli swą państwowość, stworzyli swoje kulturalne wartości, narodowe i uniwersalne znaczenia oraz dali światu wieczną Księgę Ksiąg.[...] Katastrofa, która ostatnio spotkała naród żydowski - masakra milionów Żydów w Europie - udowodniła po raz kolejny pilną potrzebę rozwiązywania problemu jego bezdomności poprzez odbudowę państwa żydowskiego w Eretz Israel⁴, który otworzy szeroko bramy ojczyzny dla każdego Żyda i przyzna żydom status w pełni uprzywilejowanego członka wspólnoty narodów.[...] 29 listopada 1947 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło rezolucję

¹ 14 V 1948 r. Żydzi używają kalendarza lunisolarnego, który swój początek bierze od tzw. ery stworzenia, od początku świata. Bieżący rok 2006/2007 to w kalendarzu żydowskim rok 5767. (<http://www.hebcial.com/hebcial/>) stan z dnia 22/04/2007.

² P. Johnson, *Historia żydów*, Kraków 2004, str.14.

³ Owa pamięć była i jest podtrzymywana nie tylko przez bogactwo świadectwa historycznego jakim dysponują Żydzi ale również, a może przede wszystkim przez liczne proroctwa mówiące o powrocie narodu żydowskiego pod wodzą Mesjasza. Zob. Pismo Święte Księga Ezechiela oraz ibidem Księga Izajasza. Zob. również Ks. G. Witaszek, *Myśl społeczna proroków*, Lublin 1998.

⁴ Tekst *Deklaracji Niepodległości Państwa Izraela*, nie zawiera nazwy – Palestyna – którą zastąpiła w tekście biblijna nazwa tego kraju *Eretz Israel*, czyli Kraj lub Ziemia Izraela.

nawołującą do ustanowienia żydowskiego państwa w Eretz Israel. [...] To uznanie przez Zjednoczone Narody prawa Żydów do utworzenia ich własnego państwa jest nieodwołalne”⁵

Wraz z utworzeniem niepodległego i suwerennego państwa żydowskiego rozpoczął się długi i mozolny proces zbierania rozproszonych po całym świecie „żydowskich tułaczy”. Efektem jego natomiast - powstanie niezwykle różnorodnego społeczeństwa, które swoją wielobarwną strukturą może przypominać mozaiki z Megiddo.

Celem mojej pracy jest dokonanie analizy żydowskiego tygla kulturowego w Izraelu, oraz prezentacja jego najważniejszych części składowych. Nie jest to bynajmniej zadaniem łatwym aczkolwiek interesującym.

W pierwszym rozdziale mojej pracy nakreśliłam tło historyczne odbudowy żydowskiego bytu w „Ziemi Obiecanej” oraz opisuję kolejne etapy rozwoju demograficznego, jaki mu towarzyszył, od czasów przed powstaniem myśli syjonistycznej do czasów nam współczesnych. Wskazuję na zróżnicowane przesłanki, jakimi kierowali się pierwsi entuzjaści powrotu „na łono Syjonu” oraz ich kolejni naśladowcy, a także na trudności, jakie napotykali na swojej drodze.

Rozdział drugi poświęcam analizie zagadnień dotyczących współczesnego narodu żydowskiego w Medinat Israel. W pierwszej części rozpatruję kwestię kontrowersji wokół tożsamości żydowskiej, układam katalog różnych definicji naukowych i obiegowych „Żyda” oraz porównuję je z pojęciem obowiązującym w prawie izraelskim, które daje możliwość emigracji do państwa w ramach tzw. Prawa Powrotu. Natomiast drugą część rozdziału w całości poświęcam prezentacji izraelskich Żydów, w której przytaczam zarówno podziały ogólnie przyjęte jak i mniej formalne. Przedstawiam kolejno zawile losy historyczne poszczególnych wspólnot oraz ich „indywidualną” drogę prowadzącą z diaspory do „ziemi przodków” a także wskazuję na tarcia między społecznościami, różnice pomiędzy nimi oraz trudności natury integracyjno-adaptacyjnej imigrantów.

W trzecim rozdziale mojej pracy skupiam się na dwóch kontrowersyjnych sektach judaistycznych, których przedstawiciele żyją w Izraelu – Samarytanach i Karaimach. Przedstawiam historię powstania schizm religijnych na mocy, których te wspólnoty powstały, jak również dokonuję analizy porównawczej systemów religijno-filozoficznych tychże wspólnot z systemem tradycji i obrzędów głównego nurtu judaizmu w Izraelu. Podkreślam unikalność kulturową, jaką te wspólnoty wytworzyły na przestrzeni wieków jak również przedstawiam ich obecny status i sytuację w Medinat Israel.

⁵ Israel Information Center, *A Free People in Our Land. Israeli Democracy and Pluralism*, Israel's Declaration of Independence, Jerusalem 2005 str.14/15.

Pracę kończę krótkim podsumowaniem zawierającym konkluzje wynikające z analizy jej treści.

Główne źródło informacji, z którego korzystałam przy pisaniu pracy magisterskiej, stanowi bardzo bogata literatura tematu, w tym liczne artykuły oraz czasopisma. Przy zbieraniu materiałów odnośnie najnowszej historii narodu izraelskiego nieocenioną pomocą okazały się liczne publikacje i źródła internetowe.

Rozdział 1

Powrót do „Ziemi Obiecanej”

1.1. Rozwój osadnictwa żydowskiego w Palestynie

Zgodnie z najnowszymi danymi w *Medinat Israel* żyje 7,1 mln⁶ mieszkańców, wliczając ok. 187,000 osadników izraelskich na Zachodnim Brzegu Jordanu zgrupowanych w 242 osiedlach, 20,000 na okupowanych Wzgórzach Golan oraz 177,000 we wschodniej Jerozolimie⁷. Ponad 5 ml populacji Izraela stanowią Żydzi, którzy z takich czy innych powodów stanęli przed wyzwaniem powrotu do swojej prawdziwej tożsamości a co za tym idzie do ziemi swych przodków.

Wbrew obiegowym opiniom, początki ponownego osadnictwa żydowskiego w tym regionie sięgają czasów bardzo odległych od narodzin myśli syjonistycznej, jednak ówczesne powroty Żydów odróżnieniu od kolejnych miały *stricte* religijny charakter.

Jak twierdzi historyk Majer Bałaban pobożni Żydzi powracali do Eretz Israel już w początkowych latach XVI wieku. Jednym z nich był włoski uczony Obadja di Bertimoro, któremu nieliczni wówczas Żydzi palestyńscy zawdzięczyli odnowę jerozolimskiego kahału – gminy żydowskiej. Zdobycie przez tureckiego sułtana Selima I w 1517 roku Palestyny dało przepustkę do osiedlania się w tym regionie w szczególności Żydom z terenów Turcji, ale nie brakowało również imigrantów z innych państw. Znaczną część stanowili również Żydzi wypędzeni pod koniec XV w. Z Półwyspu Iberyjskiego. Do kraju zawitali również przybysze z Włoch a nawet Niemiec czy Polski⁸. Głęboka religijność tej ludności sprawiła, że pomimo różnic w liturgii, tradycjach oraz języku, wynikających z pochodzenia, byli oni w stanie zjednoczyć się i wspólnie stworzyć liczną wspólnotę, która w Jerozolimie 1525 roku obrała swym głównym rabinem Lewiego Ben Chawię portugalskiego marrana⁹, który właśnie tam odbudował swoje żydostwo. Na ziemiach palestyńskich w tym okresie powstało również jedno z najznakomitszych i przełomowych dzieł literatury talmudycznej, *Szulchan Aruch* Józefa Karo, stanowiący pełną kodyfikację *Halachy* – systemu religijno-prawnego Żydów.

⁶ Central Bureau of Statistics (Israel), Statistical Abstract of Israel 2006. http://www.cbs.gov.il/population/new_2007/table3.pdf stan z dnia 22/04/2007.

⁷ CIA, The World Factbook 2006, Izrael, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/is.html> stan z dnia 17/04/2007.

⁸ M. Bałaban, *Historja i Literatura żydowska.: Ze szczególnym uwzględnieniem Żydów w Polsce*, Lwów-Warszawa-Kraków 1925, tom II, str.17.

⁹ Marrani – hiszpańscy i portugalscy kryptożydzy, nazywani również conversos. Zob. J.J. Levy, Y. Cohen, *Żydzi Sefardyjscy*, Warszawa 2005, str.35-38.

Sam autor, mimo że do końca swych dni piastował urząd rabina w Safedzie a jego praca dotyczyła religii formalnej, nie ukrywał swego zamiłowania do żydowskiego mistycyzmu zwanego kabałą. Wraz z pierwszym wydaniem „mistycznej biblii” - księgi *Zohar* w połowie XVI we Włoszech, liczne już wtedy grono kabalistów Safedu zaczęło sukcesywnie rosnać. Nowoprzybywającym nawet, jeśli nie mieli zamiaru osiedlać się na stałe, studiowanie systemu praktycznej kabały, stworzonego przez Izaaka Lurię, zabierało znaczną część ich życia. I kiedy już decydowali się odejść, na ich miejsce przybywali kolejni żądni wiedzy. Wraz z ewolucją żydowskiej mistyki w późniejszych stuleciach pojawiały się liczne nowe jej odmiany¹⁰. Chasydyzm polski, zapoczątkowany przez charyzmatycznego mistyka Izraela Ben Eliezera zwanego Baal Szem Tov a kontynuowany przez jego następców oraz ich zwolenników wpisał się na stałe do historii religijnej imigracji do Palestyny. Jako pierwszy chasydzki imigrant przybył do Hebronu szwagier Mistrza Dobrego Imienia – Abraham Gershom.

W chwili, kiedy w Berlinie święcił triumfy *Fedon* Mojżesza Mendelssohna, będący prelude do nadchodzącej *Haskali*¹¹, czyli w roku 1764, miała również miejsce pierwsza zorganizowana imigracja „pobożnych”, którzy pod przewodnictwem rabiego Menachema Mendla z Przemyślan osiedli w Tyberiadzie i tam zbudowali swoją synagogę. Wzmocniony napływ religijnych Żydów do Palestyny na przełomie XVIII i XIX wieku umocnił fundamenty tzw. starego jiszuwu¹². Jak konstatuje Ralf Balke poza imigracją w celach edukacyjnych, do Palestyny przybywali tylko nieliczni Żydzi zazwyczaj już w podeszłym wieku, których gorącym pragnieniem było „złożyć swoje kości w Ziemi Świętej”¹³.

Według szacunków Agencji Żydowskiej w 1800 roku z 300.000 populacji Palestyny 5 tys. stanowiła mniejszość żydowska¹⁴. Można również przypuszczać, że pomimo trudności natury ekonomicznej i wyjątkowo skromnych warunków bytowania jiszuwu, który utrzymywany był głównie dzięki datkom płynącym z diaspory. Ta początkowo niewielka

¹⁰ Więcej na ten temat w: G. Scholem, *Mistycyzm żydowski i jego główne kierunki*, Warszawa 1997.

¹¹ Żydowskie oświecenie to ruch intelektualny w Europie w XVIII i XIX wieku oparty na racjonalizmie. Jego zwolennicy optowali za studiowaniem świeckich tematów oraz za częściową asymilacją Żydów w społeczeństwach europejskich, która miała się przejawiać na większości płaszczyzn życia świeckiego włącznie z lojalnością wobec panującej władzy. Jak twierdzi W. Tyloch „Zarzucono nawet nazwę Żyd, a wszyscy wyznawcy judaizmu mieli być odąd Niemcami, Francuzami, Polakami itp. wyznania mojżeszowego”. W. Tyloch, *Judaizm*, Warszawa 1987, str.252-257.

¹² Ogół żydowskich osiedli oraz społeczność żydowska zamieszkała w Palestynie przed powstaniem Państwa Izrael. Tzw. nowy jiszuw tworzy się od początku imigracji o podłożu syjonistycznym. W przeciwieństwie do ludności osiadłej wcześniej na tych terenach (stary jiszuw), która uważała się za wspólnotę religijną. Red. J.H. Schoeps, *Nowy leksykon judaistyczny*. Warszawa 2007, str.399.

¹³ R. Balke, *Izrael*, Warszawa 2005, str.42.

¹⁴ <http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Jewish+Education/Compelling+Content/Jewish+History/Zionist+History> stan z dnia 22/04/2007.

wspólnota, w kolejnych dekadach zdołała podwoić a nawet potroić swoją początkową liczbę. Dowodem i zarazem symbolem istnienia ruchu migracyjnego o podłożu wyznaniowym jest - uważana za „matkę osadnictwa” - założona przez religijnych pionierów w 1878 roku Petach Tikva – pierwsza żydowska kolonia. Inicjatywę założycielską przypisuje się trzem osobom: rabinom Moshe Salomonowi i Davidowi Gutmannowi oraz Yehoshule Stampferowi¹⁵.

Kolejni entuzjaści powrotu na „łono Syjonu” przybyli do Palestyny około 1880 roku i zapoczątkowali serię fal emigracyjnych tzw. *aliyot*¹⁶. Pod panowaniem Osmanów przybyły na teren imperium dwie grupy imigrantów, obie mające swe rodowody w Europie Wschodniej. Pierwsza w latach 1882-1903 przyniosła ze sobą około 20 000-30 000 osób związanych ideologicznie z grupami *Hovevei Zion*¹⁷ oraz *Bilu*¹⁸, uważanych za protoplastów późniejszego ruchu syjonistycznego. Poza ideologią wyjątkowo silnym bodźcem do wychodźstwa tej grupy była zapoczątkowana w 1881 roku seria pogromów i ataków antyżydowskich, jakie przetoczyły się przez Rosję i jej terytoria wasalne po zabójstwie cara Aleksandra II Romanowa¹⁹.

Zdjęcie 1. Pierwsza Aliya – członkowie Bilu w tradycyjnych arabskich kufijach

Źródło: <http://dictionary.laborlawtalk.com/Zionism>

¹⁵ <http://www.petah-tikva.muni.il/htmls/english/municipality.html> stan z dnia 22/04/2007.

¹⁶ *Aliyah* (l.poj.) dosł. „wznoszenie się”- dla podkreślenia doniosłości faktu powrotu Żydów do ojczyzny swych przodków – imigracji do Izraela.

¹⁷ Miłośnicy Syjonu. Zwolennicy ruchu przedsyjonistycznego o nazwie Chiba Cijon powstałego w 2 poł. XIX w., rozwijający się zwłaszcza w Polsce, Rosji i Rumunii, propagujący żydowskiego osadnictwa w Palestynie. Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.164.

¹⁸ Żydowski ruch pionierski założony w 1882 r. w Charkowie, którego głównym celem był narodowy opór Żydów przeciwko prześladowaniom oraz powrót narodu żydowskiego do pracy na roli w Palestynie. *Ibidem*, str. 124.

¹⁹ Więcej na ten temat I.M. Aronson, *Troubled Waters: The Origins of the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia*, Pittsburgh 1991.

Druga fala żydowska, która „rozlała się” w liczbie 35 000-40 000 w latach 1904-1914, była ponownie bezpośrednim następstwem licznych pogromów w Rosji Carskiej podsyconych publikacją osławionych *Protokołów Mędrców Syjonu*²⁰ oraz fiaskiem rosyjskiej rewolucji 1905 r. W przeciwieństwie do swych poprzedników z pierwszej *aliyi*, którzy przybyli do Palestyny zanim powstał Ruch Syjonistyczny Herzla, członkowie drugiej grupy byli w większości zwolennikami teorii socjalistyczno-syjonistycznych, przez co byli znacznie lepiej przygotowani do trudów ciężkiej pracy. Od tego momentu idea żydowskiego powrotu do „Ziemi Obiecanej” nabrała wymiaru ściśle politycznego, a co za tym idzie, stopniowo traciła charakter religijny. Ten na ogół ambiwalentny stosunek do kwestii konfesyjnych stanie się w późniejszym czasie ogniskiem zapalnym w społeczeństwie izraelskim.

W momencie, kiedy trwała już masowa, żydowska „wędrownka ludów” syjonizm²¹ - jako ruch polityczny nabrał realnych kształtów i tym samym wyparł wcześniejsze, niewystarczające inicjatywy na rzecz powrotu Żydów do Palestyny. Skupiony wokół osoby wiedeńskiego prawnika i felietonisty, Teodora Herzla, który „ niewiele miał wspólnego z żydostwem”²² obradował w sierpniu 1897 r. I Kongres Syjonistyczny, na którym przyjęto deklarację, w której zawarto cele, jakie postawiła sobie organizacja, a mianowicie:

„Syjonizm dąży do utworzenia dla narodu żydowskiego prawno publiczne zagwarantowanie siedziby narodowej w Palestynie.

Dla osiągnięcia tego celu przewiduje Kongres następujące środki:

1. Celowe popieranie kolonizowania Palestyny żydowskimi rolnikami, rzemieślnikami i wytwórcami.
2. Organizowanie i zespalandie całego żydostwa przez odpowiednie miejscowe i ogólne urzędnictwa stosownie do ustawodawstwa danego kraju.
3. Wzmocnienie żydowskiego samopoczucia i narodowej tożsamości.
4. Kroki przygotowawcze do uzyskania przyzwoleń rządu potrzebnych dla osiągnięcia celu syjonizmu²³.

Powyższa uchwała niewątpliwie położyła prawne fundamenty pod przyszłe państwo żydowskie oraz w pewnym sensie zalegitymizowała pobyt już przybyłych do Palestyny Żydów. Drugim wyjątkowo istotnym wydarzeniem związanym z działalnością Ruchu

²⁰ Więcej na ten temat J. Tazbir, *Protokoły mędrców Syjonu. Autentyk czy falsyfikat*, Warszawa 2003.

²¹ Termin syjonizm został po raz pierwszy publicznie użyty przez Natana Birnbauma w Wiedniu 23 stycznia 1892, dwa lata wcześniej pojawiał się wprawdzie kilkakrotnie w prasie jednak bez wyraźnej konotacji politycznej. W. Laqueur, *A History of Zionism*, Worcester and London 1972, str.xiii.

²² J. Walicki, *Ruch syjonistyczny w Polsce w latach 1926 – 1930*, Łódź 2005, str.16.

²³ *Dokumenty polityki syjonistycznej od programu bazylejskiego do enuncjacji MacDonalda i Weizmanna 1897-1931*, Kraków 1931, str.7. Cyt.za *Ibidem*, str.16.

syjonistycznego było powołanie do życia w 1901 r. na V Kongresie Syjonistycznym instytucji Żydowskiego Funduszu Narodowego²⁴, której głównym zadaniem był wykup ziem palestyńskich pod przyszłe dążenia kolonizacyjne a z czasem również pomoc kapitałowa niwelująca trudy życia, z jakimi musieli się zmagać „chaluce”²⁵. Ponad wszelką wątpliwość pionierzy z „nowego jiszuwu” nie zdołaliby przetrwać bez pokaźnego wsparcia finansowego z zewnątrz, którego udzielała zarówno strona w większym lub mniejszym stopniu zsekularyzowana jak i głęboko wierząca. Owa pomoc płynęła do Eretz Israel nie tylko od takich osobistości żydowskiej finansjery jak baron Edmund de Rothschild czy Maurice de Hirsh, ale również od „maluczkich”: „w całym świecie żydowskim zbierano pieniądze na Palestynę: w synagogach, szkołach i sklepach – wszędzie stały małe błękitne puszkę Funduszu Narodowego”²⁶.

W oparciu o przysyłane środki nowy jiszuw rozpoczął długotrwały i mozolny proces wskrzeszania żydowskiej Palestyny. W tym okresie w myśl hasła „żydowska praca na żydowskiej ziemi” powstały niewielkie osady rolnicze Rishon le Zion, Rosh Pinna, Zichron Yaakov czy Rehovot – dzieło polskich Żydów. Rekułtywowano błota w dolinie Hulah, nadmorski pas wydm oraz Pustynię Judzką. Sztandarowym dokonaniem tego okresu, który nawet do dnia dzisiejszego uważany jest za izraelski znak firmowy i odegrał istotną rolę w rozwoju rolnictwa, było powstanie kibuców²⁷ - kolektywnych gospodarstw rolnych. Wraz z rozwojem sektora wiejskiego nastąpił również postęp w miastach. W 1907 roku żydowscy mieszkańcy Jaffy założyli stowarzyszenie *Ahuzat Bayit*, którego celem był wykup sąsiadującej obok miasta ziemi w związku z wzrastającym przeludnieniem. Przedsięwzięcie powiodło się i w dwa lata później stanął pierwszy budynek współczesnego Tel Awiwu.

Niekwestionowanym i spektakularnym osiągnięciem pionierskich aliyot w imperium tureckim był renesans *iwrit* - nowej hebrajszczyzny jako języka mówionego, który przez prawie dwa tysiąclecia pozostawał martwy i był używany jedynie w liturgii synagogalnej. Ten efektowny wyczyn Izraelczycy zawdzięczają determinacji, zapałowi i ciężkiej pracy, praktycznie jednej osoby – Eliezera Ben Yehudy²⁸. „Ojciec języka hebrajskiego” przybył do Palestyny wraz z żoną Deborą w 1881 roku i osiadł w Jerozolimie, gdzie pracował jako dziennikarz i nauczyciel hebrajskiego. Z chwilą przybycia postanowił, że od tego momentu

²⁴ *Ibidem*, str.17.

²⁵ *chalucim* z hebrajskiego - pionierzy. Zob.K.Pruszyński,*Palestyna po raz trzeci*, Warszawa 1996, str.53-57.

²⁶ R. Balke, *op.cit.*, str.43.

²⁷ Pierwszy kibuc Degania został założony w 1910 r. w południowym krańcu Jeziora Tyberiadzkiego w Galilei <http://www.degania.org.il/eng/general.htm> stan z dnia 22/04/2007.

²⁸ Właściwie Eliezer Perelman (urodzony 1858 na Litwie, zmarł 1922) żydowski lingwista, zapalony propagator języka hebrajskiego jako języka potocznego oraz twórca 17-tomowego „Słownika starożytnej i współczesnej hebrajszczyzny”, G. Wigoder, *Słownik Biograficzny Żydów*, Warszawa 1998, str.63.

zamiast w jidysz – jak twierdził: języku getta - będzie się porozumiewać wyłącznie w języku praojców. W ten sposób dom Ben Yehudy stał się pierwszym „hebrajskim domem” a jego najstarszy syn pierwszym hebrajskojęzycznym dzieckiem. Mimo silnej opozycji²⁹ pomysłodawca, który całe swoje życie poświęcił idei upowszechnienia wspólnego języka Żydów w Eretz Israel, znalazł licznych naśladowców, czego dowodem i zarazem ukoronowaniem był fakt uznania w 1922 roku przez brytyjskie władze mandatowe języka hebrajskiego, jako trzeciego, obok angielskiego i arabskiego, języka urzędowego w Palestynie.

Mimo tych wszystkich sukcesów należy podkreślić, że pierwsze próby odrodzenia żydostwa w Ziemi Świętej bynajmniej nie należały do łatwych. Nowoprzybywający stawali wobec niezmiernie trudnych warunków bytu. Nastawienie administracji tureckiej do imigrantów było chimeryczne, a w czasie I wojny światowej ostentacyjnie wrogie. Ponieważ w składzie narodowościowym palestyńskiej mniejszości żydowskiej przeważali przybysze z Rosji, która znajdowała się w obozie przeciwnika, wszelkimi sposobami starano się powstrzymać działania osiedleńcze. Za sprawą Djemala Pashy, który wówczas trzymał wojskową pieczę nad Palestyną już w grudniu 1914 r., krótko po przystąpieniu Turcji do wojny deportowano 600 rosyjskich Żydów³⁰. W tym niefortunnym czasie deportacje, aresztowania i wszelkie inne formy szykanowania społeczności żydowskiej były na porządku dziennym. Przytłaczające dla kolonistów były również napady Beduinów, które w owym czasie nie należały do rzadkości. Poza tym brakowało kapitału, komunikacja i transport były w stanie szczytkowym, gleba wycierpiała lata zaniedbania i ciężko ją było uprawiać, a klimat wyhodował śmiertelną malarię i tyfus. To wszystko sprawiło, że, liczba ludności *jiszuwu*, która w przededniu wybuchu I wojny światowej liczyła już około 80 000, stopniała do 56 000 w roku 1919³¹.

Kolejny okres rozwoju demograficznego Żydów nastąpił dopiero w ramach mandatu brytyjskiego i poprzedzony był kilkoma kluczowymi dla sprawy wydarzeniami historycznymi takimi jak: porozumienie Sykes-Picot³², Delegacja z Hidżazu³³ oraz najistotniejsza, która wywołała istną euforię w środowiskach syjonistycznych, *Deklaracja Balfoura*.

2 listopada 1917 roku ówczesny brytyjski minister spraw zagranicznych napisał do lorda Waltera Rothschilda:

²⁹ Ultraortodoksyjni Żydzi do dnia dzisiejszego nie posługują się na co dzień językiem. hebrajskim, uważając go za język święty.

³⁰ W. Laqueur, *op.cit.*, str.176.

³¹ D. Bensimon, E. Errera, *Żydzi i Arabowie. Historia współczesnego Izraela*, Warszawa 2000, str.36.

³² *Ibidem*, str.37.

³³ *Ibidem*, str.39.

"Rząd Jego Królewskiej Mości popiera utworzenie w Palestynie siedziby narodowej dla narodu żydowskiego i uczyni wszystko, by ułatwić osiągnięcie tego celu; jest rzeczą przy tym całkiem zrozumiałą, że nie uczyni się nic, co mogłoby naruszyć prawa obywatelskie i religijne społeczności nieżydowskiej w Palestynie lub też prawa i polityczny status, z których Żydzi korzystają w każdym innym kraju."³⁴

Te słowa dały możliwość Żydom wznowienia przerwanej działaniami wojennymi imigracji i osadnictwa. I tak 19 grudnia 1919 r. przybił do wybrzeży Jaffy „Ruslan” z 671 osobami z rosyjskiej, żydowskiej inteligencji – głównie naukowcy, lekarze i artyści³⁵. To wydarzenie oficjalnie otworzyło *trzecią aliyah* (1919-1923) ponownie zdominowaną przez ludność żydowską z Europy Wschodniej, która przybyła w liczbie 35 000. Dynamika rozwojowa żydowskiej części społeczeństwa Palestyny w początkach mandatu brytyjskiego ograniczona została w pewnym stopniu w związku ze wzrostem nacjonalizmu arabskiego, którego konsekwencją była seria napięć na linii arabsko-żydowskiej. Już w lutym 1920 roku uzbrojeni Arabowie dokonali napaści na żydowskie osady w górnej Galilei: Metulla, Tel Hai i Kfar Giladi. Zginęło wówczas 6 żydowskich obrońców, w tym słynny kapitan Josef Trumpeldor³⁶. Incydent ten, jak pokazała historia, był dopiero preludium wzajemnej agresji.

Początek kwietnia do dla wyznawców trzech monoteistycznych religii wyjątkowy okres, podczas chrześcijańskiej Wielkanocy, Żydzi świętują Pesach a muzułmanie pielgrzymują do domniemanego grobu Mojżesza w ramach święta Nabi Musa. W dniach 4-7 kwietnia 1920 roku w Jerozolimie doszło do sprowokowanych przez Arabów zamieszek. Po obu stronach padło wiele ofiar, a przywódcy - Zeev Żabotyński oraz po stronie arabskiej przyszły mufti Jerozolimy Amin al-Husajni, znaleźli się w więzieniu. Kolejny rok nie przyniósł załagodzenia waśni w społeczeństwie. W styczniu 1921 r. Arabowie zorganizowali w miejscowości Gichem demonstrację przeciwko kolonizacji żydowskiej w Palestynie. Niedługo po tym oficjalna delegacja arabska, której przewodniczył Mussa Kassem protestowała przed sekretarzem koloni W. Churchillem przeciwko „potopowi obcej, żydowskiej emigracji”³⁷. Wśród arabskich żądań, prócz unieważnienia *Deklaracji Balfoura*, znalazły się również postulaty dotyczące samodzielności państwowej. Z powodu braku

³⁴ *Konflikt izraelsko-arabski. wybór dokumentów i materiałów*, Polska Agencja Prasowa, Zeszyty dokumentacyjne, Zeszyt trzeci 4/40, Lipiec 1967.

³⁵ <http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Jewish+Education/Compelling+Content/Eye+on+Israel/120/Chapter+five+The+Hopes+Achievements+and+Crises.htm> stan z dnia 3/3/2007.

³⁶ Zasłużony rosyjski wojskowy, weteran wojny rosyjsko-japońskiej 1904-1905 w której stracił rękę. Wyemigrował do Palestyny w czasie drugiej aliyi. Wraz z Z. Żabotyńskim twórca idei Legionu Żydowskiego po wybuchu I wojny światowej. Żydowski Korpus Muliników (Mule Corps) założony w 1915 r. brał udział w bitwie pod Gallipoli. W. Laqueur, *op.cit.*, str.279,341.

³⁷ A. Cohen, *Israel vebaolam ha'aravi*, Merhavia 1964, str. 149 Cyt. za *ibidem*, str.239.

konkretnej reakcji ze strony władz mandatowych w dniach 1-6 maja 1921 roku po raz kolejny doszło do krwawych zamieszek arabskich. Wobec nieustających napięć i nacisków ze strony arabskiej rząd brytyjski postanowił opracować *modus vivendi* dla swego protektoratu. W dokumencie z 3 czerwca 1922 roku, autoryzowanym przez ówczesnego ministra ds. kolonii Winstona Churchilla, nazwanym „Białą Księgą” czytamy:

„Napięcie, które ujawniało się od czasu do czasu w Palestynie, jest głównie spowodowane obawami, jakie żywią, zarówno arabska jak i żydowska część ludności. W przypadku Arabów, te obawy są częściowo oparte na przesadnej interpretacji znaczenia Deklaracji przychylną się do ustanowienia żydowskiej siedziby narodowej w Palestynie, wydanej w dniu 2 listopada 1917 r. w imieniu rządu Jego Królewskiej Mości. Nieupoważnione stwierdzenia zostały poczynione w tym sensie, jakoby zamierzonym celem było utworzenie całkowicie żydowskiej Palestyny. Zostały użyte określenia, że Palestyna ma stać się "tak żydowska jak Anglia jest angielska" [...] Rząd pragnie zwrócić uwagę na fakt, że zapisy Deklaracji nie przewidują, by w Palestynie jako całości utworzyć żydowską siedzibę narodową, ale, że w Palestynie ma zostać utworzona taka siedziba³⁸.

Od tego momentu polityka imigracyjna władz mandatowych kierowana była zgodnie ze wskaźnikiem „ekonomicznej pojemności kraju”. Interpretacja tego zagadnienia była jednak stałym źródłem kontrowersji, z których wynikały liczne konflikty między władzami brytyjskimi a instytucjami żydowskimi. W praktyce imigracja odbywała się na podstawie certyfikatów, których maksymalna ilość ustalana była ogólnie przez mandatariusza i przekazywana była Organizacji Syjonistycznej a później *Sochnutowi*³⁹. Pomimo ograniczeń, jakie niesła za sobą „Biała Księga” oraz jej następczyni⁴⁰, okres brytyjskich rządów w Palestynie cechował istotny wzrost liczby ludności. Zgodnie z szacunkami, w oparciu o pierwszy spis ludności przeprowadzony w październiku 1922 r., w owym czasie terytorium mandatu zamieszkiwało ogółem 757 tys. osób, z czego 590.890 tys. stanowili muzułmanie, 73.024 Chrześcijanie a Żydzi 83.794 czyli około 11 proc. całej populacji⁴¹. W 1944 r. liczba ludności kraju, zgodnie obliczeniami urzędowego biuletynu statystycznego, wzrosła do

³⁸ *The Churchill White Paper* <http://www.israelipalestinianprocon.org/Documentlistpdf/ispaldoc1922b.pdf> stan z dnia 22/04/2007.

³⁹ Agencja żydowska dla Izraela (hebr. *Ha-Sochnut ha-Jehudit le-Eretz Israel*). Instytucja powstała w 11.08.1929 r. jako organ wykonawczy Światowej Organizacji Syjonistycznej, której głównym celem jest organizacja i ułatwianie Żydom imigracji do Izraela. Agencja posiada prawie 80 placówek w 44 krajach świata na wszystkich kontynentach. <http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Home/> stan z dnia 22/04/2007.

⁴⁰ Kolejne ograniczenia imigracyjne wprowadzono w 1930 r. (II Biała Księga) oraz 1939 r. (III Biała Księga).

⁴¹ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/demograhics.html> stan z dnia 22/04/2007.

1739,6 tys. wliczając w to 528,7 obywateli żydowskich, stanowiących około 30 proc. ogółu⁴². Gros żydowskiej warstwy społecznej, o której mowa w powyższych danych, rekrutował się z prawie 82 tys. allochtonów, których przyniosła ze sobą czwarta z rzędu *aliya* (1924-1931) często określana w literaturze fachowej jako *aliya* Grabskiego, albowiem 80 proc. jej składu stanowili drobni przedsiębiorcy i rzemieślnicy z polskiej klasy średniej, których do wyjazdu zmobilizowało załamanie się koniunktury w związku z reformami Władysława Grabskiego⁴³, które rzutowały na wzrost podatków i utrudniały działalność ekonomiczną. Częstą pobudką uchodźstwa był również wzrastający antysemityzm, który zmniejszał szanse na normalne życie w dotychczasowej „małej ojczyźnie”. Nie bez znaczenia była również restrykcyjna polityka imigracyjna Stanów Zjednoczonych, którą ukształtował do końca lat 60, wydany w 1924 r. tzw. akt Johnsona⁴⁴.

Motywacje ideologiczne nowoprzybyłych były mniej wyraźne niż ich poprzedników, dlatego osiedlali się głównie w miastach, jak Tel Awiw, Hajfa czy Jerozolima, rzadziej wybierając sektor komun rolniczych, co ostro krytykował Chaim Weizmann⁴⁵. W związku z tym nastąpił w tym okresie wyraźny rozkwit sektora miejskiego. Wielka Brytania zainwestowała w Palestynie ok. 17 mln funtów na poprawę infrastruktury, w ramach tego przedsięwzięcia ulepszono sieć komunikacyjną, poszerzono możliwości portów, wybudowano nowoczesne szpitale oraz inne instytucje służby publicznej; 1 kwietnia 1925 r. lord Balfour osobiście dokonał uroczystego otwarcia Uniwersytetu Hebrajskiego na górze Scopus w Jerozolimie. Kapitał prywatny, którego napływ zwiększył się znacznie w tym czasie, chętnie inwestowano w pierwsze prywatne przedsiębiorstwa przemysłowe czy budownictwo. Ten krótki okres dobrobytu, mającego swe przejawy w praktycznie każdej sferze życia Palestyny zakończył kryzys gospodarczy w efekcie, którego żydowski ruch

⁴² A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael*, Warszawa 2003, str.20.

⁴³ Uchwałę o naprawie skarbu i reformie walutowej Sejm przyjął 11 I 1924 r. Reforma ta miała na celu likwidację inflacji, która przybrała w 1923 r. zastraszające tempo i przeszła w hiperinflację. O ile na początku września za 1 dolara płacono 249 tys. marek polskich o tyle pod koniec października już 1 612 tys. marek. Aby ratować gospodarkę przed kompletnym paraliżem postanowiono m.in. zastąpić markę polską pełnowartościowym złotym, przyspieszyć wpłaty nadzwyczajnego podatku majątkowego, zwaloryzować podatki i wprowadzić redukcję wydatków państwowych. Reformy te spowodowały typowy kryzys poinflacyjny, połączony z silną recesją a większość ich ciężaru poniósł kapitał prywatny płacąc ogromną daninę makatkową. W. Roszkowski, *Historia Polski 1914-2001*, Warszawa 2003, str.44-45.

⁴⁴ Wprowadzał limit do 150 000 imigrantów z Europy rocznie. http://www.tenement.org/Encyclopedia/immigration_administration.htm#reed stan z dnia 22/03/2007.

⁴⁵ Zagorzały syjonista, przejął ideologiczną schedę po śmierci T. Herzla. W latach 20. i 30. przewodniczący Światowej Organizacji Syjonistycznej oraz *Sochnutu*. Pierwszy prezydent suwerennego państwa Izraela. http://www.president.gov.il/chapters/chap_3/file_3_3_1_en.asp stan z dnia 22/04/2007.

migracyjny zdestabilizował się. W 1927 r. reemigracja wyniosła 5,1 tys. przy imigracji w liczbie 2,7 tys.⁴⁶

Początek lat trzydziestych XX wieku w Palestynie charakteryzował potężny „zastrzyk” powiększający społeczność „nowego jisuwu”. Stało się to możliwe dzięki złagodzeniu polityki „Drugiej Białej Księgi” wydanej w 1930 r. przez laburzystowskiego ministra kolonii Passfielda, za którą optował dużo wrażliwszy na los żydowski brytyjski premier Ramsay MacDonald.

W ramach masowego exodusu *piątej aliyi* trwającej w latach 1932-1938, do „Ziemi Świętej” zawitało według różnych oszacowań od ponad 197 tys. do 217 tys.⁴⁷ Żydów. Jednak w tym wypadku bezpośrednią przyczyną również nie była chęć podjęcia wyzwania powrotu do swojej prawdziwej tożsamości, lecz niekorzystna i niepewna sytuacja polityczna Żydów w Europie. Dojście z początkiem 1933 r. Adolfa Hitlera do władzy, rasistowska polityka Niemiec, wyrażona w tzw. *Ustawach Norymberskich* wydanych 1935 r. oraz widmo zbliżającej się wojny, spowodowały, że, praktycznie całą europejską grupę z tej fali (171 tys.) stanowili nadreńscy *Jekkes*⁴⁸. Dzięki ich wykształceniu i kapitałowi nastąpił rozkwit przemysłu w Palestynie oraz postęp z życia naukowym i kulturalnym kraju. Dylematem niemieckich Żydów, jak się okazało, było wyjątkowe przywiązanie - mimo nazistowskich prześladowań - do swych niemieckich korzeni, co nastręczało problemów integracji z resztą żydostwa palestyńskiego. Przyzwyczajeni do życia w kapitalizmie, niechętni byli również ideom socjalistycznym, co znalazło odzwierciedlenie w licznych anegdotach z tego okresu, dla przykładu rozmowa dwóch imigrantów w Jerozolimie:

„Pan tutaj z przekonania? – Nie, z Niemiec!”⁴⁹.

Jednak z każdą kolejną falą żydowskiego osadnictwa fala reakcji arabskiej stawała się coraz bardziej gwałtowna i nieprzewidywalna. 19 kwietnia 1936 r. wybuchła rewolta arabska w Jaffie, na czele, której stanął Muhammad Amin al-Husajni⁵⁰, która w błyskawicznym tempie ogarnęła całą Palestynę. Zaskoczeni Brytyjczycy zaczęli stawiać czoła nieprzyjemnej prawdzie, że ich władza w „Ziemi Świętej” załamuje się. Palestyńską odporność na pełnomocnictwo mandatowe przedstawiła w 400-stronicowym raporcie z 7 lipca 1937 r. Królewska Komisja, przewodniczona przez lorda Peela. Mając na uwadze wydarzenia roku

⁴⁶ A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *op.cit.*, str.20.

⁴⁷ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.42.

⁴⁸ Żydzi niemieccy. J. Webber, *Modern Jewish Identities*, [w]: *Jewish Identities in the New Europe*, London-Washington 1994, str.75.

⁴⁹ A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *op.cit.*, str.21.

poprzedniego, zasugerowała, by zredukować żydowską emigrację do 12 000⁵⁰ rocznie oraz ograniczyć możliwość zakupu ziemi. Kolejną sugestią sprawozdania był podział terenu mandatorium na trzy części. Zgodnie z tym: jedna piąta obszaru, w skład, której wchodziłby pas wzdłuż wybrzeża, Galilea oraz dolina Jeezrel, miała stać się państwem żydowskim. Transjordania i pozostałe tereny (Wzgórza Judejskie, Negew, Efraim), prawie cztery piąte całości miały należeć do Arabów. Pod władzą Brytyjczyków miała się znaleźć jedynie wąska enklawa od Jerozolimy przez Lyddę i Ramlę po Jaffę. Żydzi przyjęli niechętną postawę akceptacji powyższego planu, jednak Arabowie stanowczo się sprzeciwiali, co potwierdziła oficjalnie panarabska konferencja w Kairze 1938 r., na której „przyjęto politykę zobowiązania wszystkich arabskich państw i społeczności do podjęcia międzynarodowej działalności mającej zapobiec dalszemu rozwojowi państwa syjonistycznego.”⁵¹

Konsekwentne stanowisko Arabów doprowadziło do fiaska Trójstronnej Konferencji zwołanej w Londynie na początku roku 1939 i zmusiło rząd brytyjski do ponownego zaostrożenia restrykcji imigracyjnej. Opublikowaną 17 maja 1939 r. trzecią z kolei „Białą Księgę” Winston Churchill określił jako „śmiertelny cios dla narodu żydowskiego”⁵² oraz „bezczelne złamanie danego słowa”⁵³. Stanowiła ona reinterpretację *Deklaracji Balfoura* stwierdzając, że tworzenie narodowej siedziby żydowskiej jest na etapie finalnym z ogólną liczbą ponad 450 000 Żydów⁵⁴. Zawierała ona również zastrzeżenie, że w przeciągu kolejnych pięciu lat certyfikaty imigracyjne zostaną przyznane maksymalnie 75 tys. osób wliczając w to szacunkową liczbę imigrantów nielegalnych. Po osiągnięciu tego progu decyzję o dalszej imigracji pozostawiano w rękach Arabów. Dzień później na znak protestu na ulice wyszło tysiące Żydów. XXI Kongres Syjonistyczny obradujący pod koniec sierpnia 1939 r. w Genewie odrzucił postanowienia przyjęte w „Białej Księdze”. Wybuch II wojny światowej na chwilę uciszył debatę na temat przyszłości Palestyny. Jednak, wobec zaistniałej sytuacji, wkrótce wykrystalizowało się nowe stanowisko palestyńskiego *jiszuwu*. Dobitnie ujmują je słowa Dawida Ben Guriona wypowiedziane na początku wojny „Będziemy walczyć z Hitlerem tak jakby nie było Białej Księgi i z Białą Księgą tak jakby nie było Hitlera”⁵⁵. Deklaracja ta, mimo że spotkała się z natychmiastową nieprzychylną reakcją ze strony brytyjskiej, w obliczu narastającego przekonania o zagrożeniu czyhającym na

⁵⁰ <http://www.israelipalestinianprocon.org/Treaties/1937peeltext.html> stan z dnia 22/04/2007.

⁵¹ P. Johnson, *op.cit.*, str.441.

⁵² <http://www.izrael.badacz.org/historia/mandat.html> stan z dnia 22/04/2007.

⁵³ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.46.

⁵⁴ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/brwh1939.htm> stan z dnia 22/04/2007.

⁵⁵ <http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Jewish+Education/Compelling+Content/Eye+on+Israel/120/Chapter+Seven+World+War+II.htm> stan z dnia 22/04/2007.

europęjskie żydostwo, znalazła radykalne przełożenie na praktykę. *Hagana*⁵⁶ w porozumieniu z innymi istotnymi instytucjami żydowskimi, rozpoczęła na szeroką skalę działania mające na celu usprawnienie kanałów przerzutowych dla wzmożenia rozpoczętej jeszcze w połowie lat trzydziestych nielegalnej imigracji żydowskiej nazywanej *aliyah bet*⁵⁷ czyli imigracją typu B. Akcje pomocy uciekinierom żydowskim, szukającym azylu na ziemi palestyńskiej, częściej kończyły się niestety fiaskiem niż powodzeniem. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy był całkowity brak zrozumienia powagi sytuacji ze strony władz brytyjskich. Pomimo niebezpieczeństwa, jakie niosły ze sobą podróże na przeladowanych często nie w pełni sprawnych statkach tysiące Żydów, często w nieludzkich warunkach i pod groźbą utraty życia podejmowało próbę przedostania się do Palestyny. Z 62 rejsów przeprowadzonych w latach 1937-1944 tylko nieliczne wysadziły na brzegu swoich pasażerów, aby mogli znaleźć schronienie w osiedlach żydowskich, większość została przechwycona przez brytyjską marynarkę a podróżnych ze statków internowano w specjalnych obozach na wyspach należących do korony brytyjskiej jak Cypr czy Mauritius. Na samym Cyprze do 1948 roku znajdowało się 50 tys. żydowskich zbiegów, czyli połowa 100 tysięcznej fali *aliyah bet*, z której 70 % rekrutowało się z ocalonych z zagłady⁵⁸.

Historia nielegalnej imigracji odnotowała wydarzenia dużo bardziej dramatyczne, przez co zajmuje szczególne miejsce w pamięci izraelskich Żydów. Na przykład 12 listopada 1940 roku do wybrzeży Hajfy przybiła wypełniona imigrantami, francuska „*Patria*”. W momencie, kiedy władze mandatowe podjęły decyzję o powiększeniu składu pasażerskiego o internowanych z wcześniejszych rejsów i odesłaniu wszystkich 3600 uchodźców do krajów pochodzenia, *Hagana* przeprowadziła akcję dywersyjną, która zakończyła się tragedią. Ładunek bombowy podłożony przez organizację na rufie statku, który miał go uszkodzić a tym samym uniemożliwić jego wyjście w morze, okazał się źle oszacowany. Okręt zatonął zabierając ze sobą na dno 250 osób. Niewiele ponad rok później podobny los spotkał 796 żydowskich uciekinierów z parowca „*Struma*”, który obrał za cel podróży port w Stambule.

Tureckie władze uniemożliwiły pasażerom zejście na ląd, ponieważ władze mandatowe odmówiły przyznania im wiz wjazdowych do Palestyny. Statek zmuszony został do wypłynięcia z powrotem na Morze Czarne gdzie zatonął – z wyjątkiem jednej osoby, wszyscy uchodźcy zginęli.

⁵⁶ Żydowskie siły zbrojne za czasów mandatu brytyjskiego w Palestynie, które stały się podstawą armii izraelskiej cytata za P. Johnson. *op.cit.*, str.580.

⁵⁷ Bet jest drugą literą hebrajskiego alfabetu. A.Klugman, *Nowy słownik polsko-hebrajski hebrajsko-polski*, Warszawa 2006, str.VII.

⁵⁸ <http://www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10005776> stan z dnia 22/04/2007.

Kolejnym a zarazem najbardziej spektakularnym wydarzeniem *aliyi bet* wielokrotnie przytaczanym przez badaczy tematu, jest historia „Exodus”. Statek mający na pokładzie ok. 4,5 tys. Żydów(w tym 650 dzieci)⁵⁹, którzy przeżyli piekło obozów koncentracyjnych został w 1947 r. zajęty przez Brytyjczyków. Sprawa ta szerokim echem odbiła się na arenie międzynarodowej. Wyjątkowo bulwersujący był fakt, iż byli więźniowie niemieckich nazistów zostali deportowani najpierw do Marsylii a później do niemieckiego Hamburga i tam siłą zmuszeni do zejścia na ląd.

Zdjęcie 2. Żydowski imigranci na statku „Exodus”

Źródło: <http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts+About+Israel/History/HISTORY-+Foreign+Domination.htm>

Nie ulega wątpliwości, że polityka „zamkniętych drzwi Palestyny” Wielkiej Brytanii zniweczyła wiele prób ratunku europejskich Żydów, przez co do dnia dzisiejszego kładzie się cieniem na wzajemnych stosunkach między państwami i według Doris Bensimon czyni brytyjska koronę pośrednio odpowiedzialna za żydowski *Szoa*⁶⁰. Należy również podkreślić, że od 1942 roku alianci byli doskonale zorientowani sytuacji ludności na terenach okupowanych przez III Rzeszę. Dużą zasługę w tej kwestii słusznie przypisuje się Janowi Karskiemu. Polski kurier i emisariusz polityczny w swym słynnym raporcie informował o rozgrywającej się tragedii narodu żydowskiego, obozach koncentracyjnych, o okrucieństwach, które dane mu było widzieć na ulicach getta⁶¹. Karski nie poprzestał jedynie

⁵⁹ K. Bojko, *Izrael a aspiracje Palestyńczyków 1987-2006*, Warszawa 2006, str.30.

⁶⁰ Shoah z heb. 'zagłada', 'całkowite wyniszczenie'-preferowana przez Żydów nazwa Holokaustu, ponieważ w odróżnieniu od pierwszej nie ma konotacji religijnej. Zob. S. Krajewski, *Nasz język żydowski*, „Midrasz” nr.5(121), maj 2007, str.28.

⁶¹ Więcej w: Karski J., *Tajne państwo*, Warszawa 2004.

na raporcie, również osobiście apelował do sumienia przywódców ówczesnego „wolnego świata” o ratunek dla Żydów – w lipcu 1943 r. odbył spotkanie z prezydentem USA Franklinem D. Rooseveltem zakończone miernym efektem. Dopiero po wyzwoleniu obozów słowa głoszone przez polskiego kuriera przestały nosić znamiona mitomanii dla zaszokowanej opinii publicznej, co więcej przerażały swoim realizmem.

Wobec ogromu nieszczęścia, jaki spotkał naród żydowski podczas II Wojny Światowej trudno było w dalszym ciągu odmawiać mu własnego państwa, które z syjonistycznego założenia miało służyć, jako schronienie dla każdego Żyda na świecie. Johnson ujmuje to zwięźle, pisząc: „Pierwsza wojna światowa uczyniła państwo syjonistyczne możliwym. Druga wojna – koniecznym”⁶².

29 listopada 1947 r. podczas posiedzenia Zgromadzenia Ogólnego, stosunkiem głosów 33 do 13, przy 10 wstrzymujących się, Narody Zjednoczone opowiedziały się za zniesieniem mandatu brytyjskiego i podziałem Palestyny na dwa niezależne państwa – Arabów i Żydów.

1.2. Rozwój demograficzny Medinat Israel

Nowoutworzone w 1948 r. państwo żydowskie dla podkreślenia faktu, że nie jest tworem „*ex nihilo*” – powstałym jedynie mocą jednorazowej decyzji ONZ-tu - że symbolizuje renesans starożytnej ziemi, która przez tak wiele stuleci nie posiadała własnej tożsamości terytorialnej”⁶³, otrzymało starotestamentowe imię Izrael⁶⁴.

W momencie narodzin państwa liczba jego obywateli oscylowała w granicach od 650 tys. do 675 tys., przy czym setki tysięcy ocalałych z hitlerowskiej pożogi czekało na otwarcie bram kraju w obozach przesiedleńczych w Europie. Doświadczenia lat mandatorium oraz pamięć 6 mln. ofiar skłoniły architektów manifestu niepodległości do sformułowania zasady zgodnie, z którą państwo zostało otwarte dla każdego Żyda z każdego kraju diaspory. Polityka nieograniczonej imigracji do Eretz Israel jakoby powtórnie zalegitymizowała jednogłośnie przyjęta przez Kneset ustawa z 5 lipca 1950r. o Prawie Powrotu⁶⁵. Zmasowany atak pięciu armii arabskich i wyjątkowo trudne położenie, w jakiej znalazł się Izrael w pierwszych dniach swej suwerenności, sprawiły, iż wśród rządzących pojawiły się postulaty tymczasowego odroczenia imigracji. Dla Ben Guriona ta kwestia nie podlegała jednak

⁶² P. Johnson, *op.cit.*, str.513.

⁶³ S. Peres, *Podróż sentymentalna z Teodorem Herzlem*, Warszawa 2002, str.93.

⁶⁴ Nazwa państwa nawiązuje do osoby patriarchy Jakuba, któremu po wygranej walce z tajemniczą boską siłą nadano imię Izrael. „Odtąd nie będziesz się zwał Jakub, lecz Izrael, bo walczyłeś z Bogiem i z ludźmi i zwyciężyłeś.” Pismo Święte, Pallottinum, (Księga Rodzaju, 32: 29)

⁶⁵ U. Huppert, *Izrael na rozdrożu*, Łódź 2002, str.125.

dyskusji i spotkała się z najostrzejszą odprawą: „Ci ludzie czekali dwa tysiące lat na powrót do historycznej ojczyzny, niewybaczalnym grzechem będzie, jeśli każemy im nadal czekać”⁶⁶

Imigracja przybrała charakter masowy – tylko w przeciągu 6 miesięcy od maja 1948 r., zgodnie z danymi uzyskanymi przy rejestracji ludności 8 listopada tego samego roku, państwo przyjęło ponad 100 tys. uchodźców a tym samym liczba żydowskich obywateli wzrosła do prawie 717 tys.⁶⁷ Nie tylko „dipisi” – jak nazywano bezdomnych żydowskich wysiedleńców⁶⁸ z europejskich obozów potrzebowali pomocy państwa. Względnie harmonijne od tysiącleci współzycie żydowskich *zimmi*⁶⁹ i Arabów na ziemiach islamu dobiegło końca. Naturalną konsekwencją wojny arabsko-żydowskiej był wzrost nastrojów antysemickich w krajach muzułmańskich, dlatego władze izraelskie poczuły się w obowiązku zapewnienia ochrony żydowskim mniejszościom z rejonu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Szeroko zakrojone akcje przetrwania Żydów orientalnych jak np. operacja „Latający dywan”⁷⁰ czy „Ezra” i „Nehemiah”⁷¹ w znacznym stopniu przyczyniły się do rekordowego wręcz wzrostu liczby ludności państwa, w którego granicach do 13 grudnia 1951 r. mieszkało już 1 400 000⁷² osób.

Zdjęcie 3. Jemeńscy imigranci, Operacja „Latający dywan” 1949

Źródło: <http://www.sephardiccouncil.org/op2.jpg>

Z krajów północnoafrykańskich i zachodnioazjatyckich po roku 1949 do Izraela przybyło ok. 580 tys. Żydów, głównie z Maroka (260 tys.), Iraku (130 tys.), Tunezji (56 tys.) i

⁶⁶ A. Klugman, *Izrael – ziemia święta*, Warszawa 2001, str.23.

⁶⁷ A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *op.cit.*, str.148.

⁶⁸ Od angielskiego wyrażenia *displaced persons*- osoby wysiedlone. A. Klugman, *op.cit.*, str.14.

⁶⁹ *'Ahl az-zimma'*, *'zimmi'* określenie statusu jaki mieli wyznawcy religii (judaizmu i chrześcijaństwa) będących pod opieką islamu. Lewis B., *Arabowie w historii*, Warszawa 1995, str.253.

⁷⁰ <http://www.hagshama.org.il/en/resources/view.asp?id=1062>. stan z dnia 22/04/2007.

⁷¹ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/anti-semitism/iraqijews.html#_edn1. 22/04/2007.

⁷² D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.54.

Jemenu (51 tys.)⁷³ Tak pokaźny zastrzyk ludności żydowskiej miał też swoje zastosowanie w polityce, ponieważ wzmacniał ją w demograficznym wyścigu z ludnością arabską.

Priorytetem, ustępującym miejsca jedynie kwestii bezpieczeństwa i obronności kraju, zgodnym z planem *kibuc galujot*, czyli „zjednoczenia uchodźców”⁷⁴, który pochłaniał znaczną część izraelskiego budżetu w tym czasie, stał się problem zakwaterowania i zagwarantowania środków niezbędnych do życia „powracającym”. Część z nich zajęła domy opuszczone przez setki tysięcy uchodźców palestyńskich⁷⁵ po klęsce państw arabskich w wojnie z Izraelem, gdzieśkolwiek wykorzystywano probrytyjskie baraki i koszary, jednak spory odsetek koczował na prymitywnych osiedlach namiotowych⁷⁶ tzw. *maawerot’ach*, planowo zakładanych tak, aby jej mieszkańcy mogli znaleźć zatrudnienie przy tworzeniu infrastruktury, koniecznej do tworzenia nowych osiedli rolniczych czy miejskich. Niejednokrotnie budowali domy, które w przyszłości miały się stać ich własnymi, – co zwiększało niewątpliwie motywacje do pracy i rekompensowało niewielkie zarobki.

Zdjęcie 4. Żydowskie osiedla namiotowe i jego mieszkańcy. Izrael lata 50.

Źródło: <http://www.mfa.gov.il/MFA/History/History+of+Israel/HISTORY-%20The%20State%20of%20Israel>

Wysoki wzrost społeczności żydowskiej w ciągu pierwszych lat istnienia Izraela pociągnął za sobą kryzys gospodarczy, czego wynikiem był znaczny spadek imigracji, utrzymujący się do 1954 r. Kolejne lata charakteryzowały się nierównomiernym napływem

⁷³ F.Schreibler, *Schalom Israel: Nachrichten aus einem friedlosen Land*, München 1988, str. 313. Cyt. za: E. Rudnik (red), *op.cit.*, str.17.

⁷⁴ *Ibidem*, str.52. Zob. również <http://www.jafi.org.il/education/100/gloss/index.html> stan z dnia 22/04/2007.

⁷⁵ Dokładna liczba jest nieznana, szacunkowe dane mówią o 600-900 tys. K. Bojko, *op.cit.*, str.32.

⁷⁶ Na początku 1951 r. przebywało w nich 97 tys. osób Zob. A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *op.cit.*,str. 137.

imigrantów⁷⁷ aczkolwiek pod względem etnicznym przeważali Żydzi o rodowodzie azjatyckim i afrykańskim. Spektakularny sukces, jaki odniosła armia izraelska w wojnie sześciodniowej stał się podstawą wzmożonego ruchu migracyjnego do Eretz Israel. Ideę powrotu na „łono Syjonu” podchwyciło wtedy 24 tys. Żydów z Zachodniej Europy oraz prawie 18 tys. ze Stanów Zjednoczonych⁷⁸.

Żydowski triumf z 67 r. spowodował nasilenie rozpoczętej jeszcze za rządów Stalina a kontynuowanej przez Chruszczowa sowieckiej kampanii antyizraelskiej, w której określano to państwo, jako „burżuazyjne narzędzie amerykańskiego kapitalizmu”⁷⁹ Już w piątym dniu wojny, po moskiewskim spotkaniu przywódców Układu Warszawskiego państwa członkowskie ogłosiły deklaracje solidarności z krajami arabskimi i zerwały stosunki dyplomatyczne z Państwem Izraela⁸⁰. Wydarzenia z czerwca 1967 r. w szczególności na ostrzu noża postawiły sprawę polskiego żydostwa i jak to trafnie ujmuje Feliks Tych stanowiły „doraźny prezent historii [...], który dostarczył bezpośredniego pretekstu do rozpętania kampanii antysemitycznej i podsunął jej polityczne alibi.”⁸¹ Rezultatem peerelowskiej nagonki z marca 1968 r. była emigracja ponad 20 tys. osób⁸² tzw. żydowskiego pochodzenia, których pozbawiono obywatelstwa i prawa powrotu. W całej tej historii przykry jest fakt, iż Polskę opuszczali Żydzi głęboko zasymilowani z polską kulturą, świadomościowo czujący się Polakami i mający w większości ambiwalentny stosunek do swojego żydostwa⁸³. Jednak ówczesne władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej traktowały utożsamianie się polskich Żydów z częścią składową narodu polskiego, jako daleko posunięty oportunistyczny. Spora część z „gomułkowskiej aliyi” nigdy nie dotarła Eretz Israel, od razu wybierając swoje „nowe ojczyzny” w krajach Europy Zachodniej, Skandynawii, Stanach Zjednoczonych czy Kanadzie. Inni potraktowali Izrael jako kraj tranzytowy by wkrótce po przekroczeniu granic ruszyć dalej w świat, natomiast Ci, którzy zdecydowali się zostać mieli duże problemy z adaptacją w nowym środowisku i do dnia dzisiejszego Polska zajmuje bardzo ważne miejsce w ich sercach.

⁷⁷ W latach 1955-57 (165 tys.), 1958-1960 (76 tys.), 1961-1964 (228 tys.) Zob. A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *op.cit.*, str.137.

⁷⁸ http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/2000_2009/2002/10/Aliyah stan z dnia 22/04/2007.

⁷⁹ P. Johnson, *op.cit.*, str.564.

⁸⁰ Decyzji z 9 VI 1967 r. nie podporządkowała się jedynie Rumunia, która pod dyktandem Nicolae Ceausescu prowadziła niezależną politykę zagraniczną i szła drogą rozluźniania więzi z ZSRR J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-2000*, Warszawa 2001, str.145.

⁸¹ F. Tych, *Kilka uwag o marcu 1968*, str. 25 [w] *Marzec 1968. Trzydzieści lat później*, Tom I, Warszawa 1998

⁸² A. Cała, H. Datner-Śpiewak, *Dzieje Żydów w Polsce 1944-1968. Teksty źródłowe*, Warszawa 1997, str. 176.

⁸³ Więcej na ten temat J. Wiszniewicz, *Z Polski do I Izraela. Rozmowy z pokoleniem '68*, Warszawa 1992.

Zapowiedzią nadchodzącego odprężenia w systemie „zimno wojennym” była nieliczna jeszcze wtedy emigracja Żydów z terenów sowieckich możliwa dzięki wstawiennictwu Organizacji Narodów Zjednoczonych⁸⁴. Do końca lat 70. przybyło ok. 140 tys.⁸⁵ Wojna Dnia Sądneho – Jom Kippur z, 1973 mimo że w ostatecznym rozrachunku zakończyła się militarnym zwycięstwem Izraelczyków to jednak pochłonęła miliardy dolarów a tym samym podkopała i tak już nadwątloną gospodarkę kraju. Inflacja szalała a wraz z nią tłum 4 tys. tłum demonstrantów domagających się dymisji rządu Goldy Meir, który według protestujących dopuścił się „zaniedbań” w sferze obronności kraju⁸⁶. Powyższe czynniki negatywnie wpłynęły na imigrację, która stopniała do 20 -30 tys.⁸⁷ osób rocznie.

Dekada niżu imigracyjnego lat 80. podyktowana była ponownie niestabilną sytuacją polityczną i gospodarczą kraju. Konflikt z Libanem (1982 r.) oraz wybuch pierwszej *intifady*⁸⁸ sprawił, że napływ ludności żydowskiej do Izraela odnotował drastyczny spadek - do 15 tys.⁸⁹ nowych obywateli rocznie. Słaby trend imigracyjny odwróciła dopiero tzw. *Aliyah Russit*⁹⁰. Do końca lat 80. Związek Radziecki nadal pozostawał monstrualnym rezerwuarem prawie 2,5 mln społeczności żydowskiej, której emigracja była możliwa w bardzo ograniczonym stopniu i w większości przypadków miała charakter nielegalny. Sytuacja uległa radykalnej zmianie dzięki dojściu do władzy M. Gorbaczowa i zainicjowanej przez niego w latach 1987-1988 *perestrojce*⁹¹. Swoboda imigracji spowodowała, że na Izrael

⁸⁴ W listopadzie 1969 osiemnaście żydowskich rodzin z Gruzji wystosowało list do Komisji Praw Człowieka przy ONZ-cie z prośbą o interwencje u władz ZSRR, aby umożliwiły im emigrację do Izraela. Zob. A. Klugman, *op.cit.*, str.109.

⁸⁵ [http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/2000_2009/2002/10/Aliyah](http://www.mfa.gov.il/MFA/MFArchive/2000_2009/2002/10/Aliyah) stan z dnia 22/04/2007.

⁸⁶ <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,944771-1,00.html> stan z dnia 22/04/2007. Analogiczna sytuacja miała miejsce w sierpniu 2006 r., Po tzw. wojnie z Hezbollahem - ataku izraelskim na Liban, spora część społeczeństwa domagała się m.in. ustąpienia premiera E. Olmerta oraz ministra obrony A. Peretza. Zob. S.Krajewski, O wojnie z Hezbollahem, „Midrasz” nr.11(115), listopad 2006, str.44. Zob. też <http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArt.jhtml?itemNo=753940stan> z dnia 04/05/2007, <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1178198609357&pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull> stan z dnia 04/05/2007.

⁸⁷ E. Rudnik (red), *op.cit.*, str.17.

⁸⁸ *Intifada* oznacza trzęsienie się lub drżenie z powodu lęku lub choroby a także nagłe i niespodziewane przebudzenie się ze snu lub niefrasobliwego stanu. Politycznie nazwa odnosi się do powstań palestyńskich przeciwko izraelskiej okupacji. Pierwsza intifada trwała w latach 1987-1991. <http://www.intifada.com/palestine.html> stan z dnia 22/04/2007.

⁸⁹ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.59.

⁹⁰ Emigracja z państw bloku wschodniego a później z Rosji i republik post-radzieckich.

⁹¹ *Pierestrojka* (przebudowa) Zasada sformułowana przez M. Gorbaczowa w książce *Przebudowa i nowe myślenie*, mająca przełożenie na politykę zagraniczną, głosiła odejście od kanonów zimnowojennych. Przejawem zasady było m.in.: ograniczenie wyścigu zbrojeń oraz ideologizacji i militarzacji stos. międzynarodowych a także polityki konfrontacyjnej. J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-2000*, Warszawa 2001, str.374.

rozlała się ogromna fala Żydów⁹² z obszaru rozpadającego się Związku Radzieckiego. Od jesieni 1989, momentu rozpoczęcia tego masowego exodusu, do końca 1990 r., państwo zyskało ponad 185 tys.⁹³ nowych rosyjskojęzycznych obywateli a w kolejnym następnym ok. 150 tys.⁹⁴ W kolejnych latach wprawdzie emigracja słabła jednak mimo wszystko „Rosjanie” wyprzedzili „Marokańczyków” i zasłużyli sobie na status najliczniejszej grupy w historii *aliyi*. Według danych izraelskiego Ministerstwa Absorpcji w ciągu 15 lat w granice państwa przekroczyło, jako przyszli obywatele 1 154 980 osób z byłych republik radzieckich⁹⁵.

Ostatnią grupą znacznie wspomagającą rozwój demograficzny Eretz Israel byli członkowie starodawnej żydowskiej społeczności wywodzącej się z Etiopii. W 1984 r. w ramach akcji ewakuacyjnej „Mojżesz” z umęczonego klęską głodu kraju przybyło ponad 12 tys.⁹⁶ ciemnoskórych Żydów. Krwawa wojna domowa, jaka wybuchła w Etiopii na początku lat 90. stała się dla władz izraelskich impulsem do przeprowadzenia kolejnej i wyjątkowo spektakularnej operacji o kryptonimie „Salomon”. 24 maja 1991 r., wykorzystując 36-godzinny most powietrzny z Addis Abeby do Tel Awiwu, udało się przetransportować 14,325 tys. zagrożonych Żydów⁹⁷.

Zdjęcie 5. Etiopscy Żydzi w drodze do „domu”. Operacja „Salomon” 25.05.1991

Źródło: www.knesset.gov.il/history/images/20-s.jpg

⁹² Stwierdzenie nie do końca trafne ponieważ zgodnie z halachiczną definicją żydostwa znaczną część rosyjskich imigrantów nie jest Żydami- nie jest urodzona z żydowskiej matki. Do roku 1999 z 800 tys. Aliyah Russit było ich 25 tys. Zob. H. Szafir, *Gawarit Tel Aviv*, „Polityka” nr 9(2182), 27 lutego 1999, str.40.

⁹³ <http://www.thejewishagency.com/JewishAgency/English/Home/About/Press+Room/Aliyah+Statistics/dec20.htm> stan z dnia 24/04/2007.

⁹⁴ <http://www.thejewishagency.com/JewishAgency/English/Home/About/Press+Room/Aliyah+Statistics/dec20.htm> stan z dnia 24/04/2007.

⁹⁵ J.Szaus, *Portret zbiorowy w izraelskim wnętrzu*, „Midrasz”, nr.11(115), listopad 2006, str.8.

⁹⁶ http://www.iaej.co.il/pages/history_operation_moses.htm stan z dnia 24/04/2007.

⁹⁷ http://www.iaej.co.il/pages/history_operation_solomon.htm stan z dnia 24/04/2007.

Obecnie na powrót do „Ziemi Abrahamowej” czeka jeszcze od 18 do 26 tys. z etiopskiego plemienia Falasza Mura⁹⁸, których żydowski rodowód jest wielce kontrowersyjny dla ortodoksyjnej części izraelskiego społeczeństwa. Ortodoksyjni rabini nie uznają ich za Żydów ponieważ społeczność ta uległa w pewnym stopniu chrześcijańskiej działalności misyjnej w Afryce. Kontrowersje wokół tożsamości tej etiopskiej grupy były przedmiotem ostrych sporów na posiedzeniach Knesetu⁹⁹ w wyniku, których w 1997 r. B.Netanyahu uległ naciskom ze strony partii religijnych i nakazał wstrzymanie niewielkiej jeszcze wtedy imigracji ludności Falasza Mura. W styczniu 2005 roku¹⁰⁰ rząd Izraela zmienił stanowisko i podjął decyzję o przeniesieniu reszty żydowskiej, etiopskiej wspólnoty do „domu Izraela” nie ma ona jednak radykalnego przełożenia na praktykę i repatriacja „ciemnoskórych braci” przebiega bardzo powoli i jest mało prawdopodobne, aby spełniły się prognozy ówczesnego ministra spraw zagranicznych S. Shaloma, który wyrażał nadzieję zakończenia tego procesu przed końcem 2007 r.¹⁰¹

Podobnie wygląda sytuacja innego z tzw. *dziesięciu zaginionych plemion Izraela*¹⁰² - indyjskiej społeczności Bnei Menashe, która podaje się za potomków Menassesa. Wprawdzie w 2005 r. główny sefardyjski rabin Izraela, Shlomo Amar, oficjalnie uznał ich prawo do powrotu, jednak z zastrzeżeniem wcześniejszej konwersji na judaizm, w związku z ich długotrwałą izolacją¹⁰³. Jak donosiła ostatnio izraelska „Jerusalem Post” do tej pory w żmudny proces konwersji ma jeszcze przed sobą ok. 7000 żydowskich mieszkańców Indii¹⁰⁴.

Zdjęcie 6. Członkowie plemienia Bnei Menashe po przybyciu do Izraela, 2006

⁹⁸ http://www.iaej.co.il/pages/history_the_falasha_mura.htm 24/04/2007.

⁹⁹ Kneset to jednoizbowy parlament izraelski. Nazwa pochodzi od funkcjonującego już w V wieku p.n.e. *Knesset Hagedolah* (Wielkie Zgromadzenie) Składa się z 120 posłów wybieranych na 4 lata w wyborach powszechnych, równych, tajnych, bezpośrednich i proporcjonalnych. Zob. K.A. Wojtaszczyk (red.), *Współczesny Izrael*, Warszawa 2001, str.13-14.

¹⁰⁰ <http://www.jewishagency.org/NR/rdonlyres/68A39BA6-84C3-46F8-9D87-C5DC68E995C7/0/Ethiopianbooklettetfinal.doc> stan z dnia 24/04/2007.

¹⁰¹ <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1131367058283&pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull> stan z dnia 24/04/2007.

¹⁰² Wg żydowskiej legendy dziesięć starożytnych plemion Izraelitów- potomków 10 z 12 synów Jakuba: Reubena, Simeona, Lewiego, Issachara, Zebuluna, Dana, Naphtalego, Gada, Nashera, Josepha (synowie: Ephraim i Manasseha, które zniknęło z kart biblijnej historii, po upadku zamieszkiwanego przez nich północnego Królestwa Izraela w 722 r. p.n.e. wg Biblii zostali wygnani lub wzięci w niewolę przez króla asyryjskiego. L.I. Rabinowitz, *Ten Lost Tribes*, Encyclopedia Judaica, CD-ROM Edition. Zob. również T.Parfitt, *The Lost Tribes of Israel: The History of a Myth*, London 2003, Phoenix Press.

¹⁰³ <http://www.bneimenashe.com/csillag.html> stan z dnia 24/02/2007.

¹⁰⁴ <http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/access/1237364751.html?dids=1237364751:1237364751&FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&date=Mar+2%2C+2007&author=RUTH+MASON&pub=Jerusalem+Post&edition=&startpage=28&desc=Passage+from+India> stan z dnia 24/02/2007.

Źródło:<http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Home/Jewish+Agency+Resources/Highlights/Archive/2006/nov20.htm>

Państwo żydowskie od momentu swego powstania przyjęło ok. 3 mln imigrantów, jednak biorąc pod uwagę liczbę populacji żydowskiej nadal żyjącej w rozproszeniu, która plasuje się w okolicach 8 mln¹⁰⁵, ta suma nie wydaje się aż tak spektakularna i fakt ten ogółem jest przez Izraelczyków odbierany, jako porażka syjonizmu. Ideologia diaspory jest szczególnie silna u Żydów amerykańskich, którzy nie przejawiają większej chęci do powrotu, uważając za swoją „Ziemie Obiecaną” - Stany Zjednoczone a nie Eretz Israel. Przywódcy izraelscy przy każdej nadarzającej się okazji, w swoich przemówieniach podkreślają nierozzerwalną więź łączącą państwo Izraela z diasporą, co można odczytać jako apel do zjednoczenia całego narodu żydowskiego¹⁰⁶. Permanentny brak stabilizacji politycznej w regionie bliskowschodnim, którego doskonałą ilustracją jest niedawny konflikt zbrojny Izraela z rezydującym w Libanie Hezbollahem¹⁰⁷ czy agresywna, antyizraelska polityka¹⁰⁸ zbrojącego się nuklearnie Iranu, siłą rzeczy nie może stanowić zachęty dla żydowskiej imigracji. W ubiegłym roku, jak informuje gazeta „Haaretz”, izraelskie obywatelstwo

¹⁰⁵ Dane na 2005 r. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/jewpop.html> stan z dnia 30/04/2007.

¹⁰⁶ <http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Communication/PMSpeaks/speechkong200606.htm> stan z dnia 30/04/2007.

¹⁰⁷ Hezbollah [arab. *Hizb Allah* 'Partia Boga'] szyicka organizacja polityczno-militarna założona w 1982 przez Husajna al.- Musawiego, przywódcę organizacji Amal; w jej powstaniu brali udział działacze szyi i tzw. "strażnicy rewolucji" imama Chomejniego w Iranie [...] H. jest jednym z najbardziej skrajnych, fundamentalistycznych ugrupowań muzułmańskich, występuje przeciwko obecności państw zachodnich i okupacji izraelskiej w Libanie („strefa bezpieczeństwa”) prowadząc liczne akcje terrorystyczne, w tym działania samobójcze. Red. M.M. Dziekan, *Arabowie Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 2001, str.180.

¹⁰⁸ <http://wiadomosci.wp.pl/kat.1329.wid.8641033.wiadomosc.html?icaid=13a94> stan z dnia 30/04/2007.

otrzymało niewiele ponad 19.000 osób, co oznacza 9 % spadek w stosunku do poprzedniego 2005 r. a także najniższą od 18 lat liczbę „powracających”¹⁰⁹.

Palącym problem natury demograficznej, któremu czoła powinna przede wszystkim stawić izraelska administracja jest nie tyle słabnąca *aliya* 97, co wzrastająca z roku na rok *yerida*, czyli emigracja Żydów z Eretz Israel. O ile w przypadku tej pierwszej statystyki są bardzo szczegółowe, o tyle w kwestii emigracji dokumentacja jest nader dyskretna i zazwyczaj ma charakter nieoficjalny. Dzieje się tak przede wszystkim, dlatego, że emigracja podważa sens syjonistycznego dzieła odbudowy państwa żydowskiego, przez co odbierana jest przez opinię publiczną jako czyn karygodny, w przeciwieństwie do *aliyi*, którą niektórzy, jak na przykład H. Krieger określają, jako „tlen, którym oddycha Państwo Izraela”¹¹⁰. Ta sama autorka twierdzi, iż 90% *drugiej aliya* powróciło do swoich rodzimych krajów. Natomiast Bensimon zjawisko emigracji postrzega w zakresie marginalnym aż do dwudziestolecia istnienia państwa, sygnalizując sukcesywny jej wzrost z początkiem 1970 r.¹¹¹ Autor podaje również dane statystyczne z lat 80. ubiegłego wieku, z których wynika, iż bilans imigracyjny był zerowy, jeśli nie ujemny- na przybywających w tym czasie rocznie od 10 do 20 tys. imigrantów przypadało od 12 do 15 tys. emigrujących Izraelczyków¹¹². Na stronie rządowej Izraela znajdujemy krótką wzmiankę, która wydaje się lekko zaniżonym potwierdzeniem powyższych danych¹¹³. Boom imigracyjny, jaki wywołała wspomniana już przeze mnie monstualna *aliya russit* sprawił, iż *yerida* stała się zapewne nieodczuwalna a na pewno niezauważalna statystycznie, ponieważ brak jakichkolwiek danych na ten temat.

Obecny stan rozwoju demograficznego żydowskiej części społeczeństwa bynajmniej nie napawa optymizmem. Jak wynika z raportu opublikowanego przez dziennik „Yediot Ahronot”, w bieżącym 2007 r. liczba emigrantów (20,000 tys.) po raz pierwszy od dwudziestu lat przewyższy liczbę osób chętnych do powrotu (14,400 tys.) co więcej 25 % społeczeństwa bierze pod uwagę ewentualną emigrację a prawie połowa młodych żydowskich obywateli Izraela już o niej myślała¹¹⁴. Jeśli te prognozy się spełnią wzrost liczby ludności kraju w dużo większej niż przeszłości mierze będzie zależny od nadwyżki urodzeń nad

¹⁰⁹ <http://www.haaretz.com/hasen/spages/828402.html> stan z dnia 30/04/2007.

¹¹⁰ <http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/access/1078117101.html?dids=1078117101:1078117101&FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&date=Jul+13%2C+2006&author=HILARY+LEILA+KRIEGER&pub=Jerusalem+Post&edition=&startpage=13&desc=The+melting+pot+-+past%2C+present+and+future> stan z dnia 01/05/2007.

¹¹¹ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.69.

¹¹² *Ibidem*, str.69.

¹¹³ <http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Communiqués/1998/IMMIGRATION%20AND%20EMIGRATION> stan z dnia 01/05/2007.

¹¹⁴ <http://phastidio.net/2007/04/20/israel-under-siege-by-demography-weekend-open-trackback/> stan z dnia 01/05/2007.

śmiertelnością oraz wysokiemu przyrostowi naturalnemu w środowiskach ultra i ortodoksyjnych, ponieważ statystyczna żydowska rodzina religijna żyjąca zgodnie z przykazaniami Halachy, ma przeciętnie jedenaścioro dzieci natomiast świeckie rodziny izraelskie mają średnio tylko dwoje¹¹⁵.

Zdjęcie 7. Ortodoksyjna rodzina żydowska

Źródło: <http://www.fjc.ru/media/images/175601.jpg>

¹¹⁵ A.Grubińska, *Najtrudniej jest spotkać Lilit*, Warszawa 1999, str.43.

Rozdział 2

Naród żydowski w Medinat Israel

2.1. Kontrowersje wokół żydowskiej tożsamości

Medinat Israel zgodnie z Deklaracją Niepodległości, mającej moc ustawy zasadniczej, jest państwem żydowskim. Według danych izraelskiego Central Bureau of Statistic, Żydzi stanowią 76 % społeczeństwa izraelskiego¹¹⁶.

Wbrew ogólnemu przekonaniu, które *nota bene* zazwyczaj wynika z niewielkiej wiedzy na temat mieszkańców Eretz Israel i nacechowane jest schematycznością, Żydzi bynajmniej nie stanowią społecznego monolitu. Izraelscy Żydzi to wyjątkowo niejednorodna mieszanka, pełna licznych, charakterystycznych grup i podgrup w zależności od przyjętego kryterium podziału.

Należy również podkreślić, iż żydowska tożsamość jest dla samych Izraelczyków problematyczna i wzbudza liczne kontrowersje, a pytanie, „kto to jest Żyd? - jest jednym „z najbardziej ciernistych pytań w polityce Izraela – i – od czasu do czasu wywołuje polityczny kryzys”¹¹⁷. Dla laika goja¹¹⁸, pytanie to może sprawiać wrażenie banalnego a odpowiedź na nie jest oczywista: Żyd to wyznawca judaizmu. Odpowiedź ta byłaby najprawdopodobniej wystarczająca w czasach przed żydowską emancypacją, po której w judaizmie pojawiły się nurty religijne odbiegające od ścisłej ortodoksji, jak judaizm konserwatywny, reformowany czy rekonstrukcjonistyczny¹¹⁹, mające własne poglądy w kwestiach interpretacji *Tory*¹²⁰ i żydowskiej tożsamości. Kwestia definicji „Żyda”, tym bardziej nie stanowi problemu dla skrajnych antysemitów, którzy często całkowicie pomijają zagadnienie wielopłaszczyznowości natury żydowskiej. Jak twierdzi Paul Johnson, wiedeński polityk Karl Lueger zwykł mawiać: „Żydem jest każdy, o kim mówi się, iż jest Żydem”¹²¹.

¹¹⁶ Dane na grudzień 2006. http://www.cbs.gov.il/hodaot2006n/11_06_279b.pdf stan z dnia 04/05/2007.

¹¹⁷ S. Peres, *op.cit.*, str.94.

¹¹⁸ Hebrajski wyraz *goj* oznacza zarówno „poganina” jak i „naród” A. Cohen, *Talmud*, Warszawa 1995, str. 87. *Goj* to najbardziej ogólna nazwa nie-Żydów; l.mn.: *goim*. A.Unterman, *Żydzi. Wiara i życie*, Warszawa 2002,2005, str.234.

¹¹⁹ R. Weiner, *Kto jest Żydem?* „Midrasz”, nr 11(115), listopad 2006, str.48.

¹²⁰ *Tora* inaczej Pięcioksiąg Mojżeszowy, 5 pierwszych ksiąg Starego Testamentu. „Tora jest podstawą judaizmu. Bez niej judaizm nie może istnieć. Tora, według rdzenia *hora*, oznacza „poinstruować, pouczyć”. Tora zawiera 613 – (*tarjag micwot*), 248 przykazań pozytywnych i 365 negatywnych. Ma ona pouczyć człowieka, czyli wskazać mu właściwą drogę w jego wędrówce po świecie.” Cyt. za Red. Rabin Sacha Pecaric, *Tora Pardes Lauder. Księga Pierwsza Bereszit*, Kraków 2001, str.2.

¹²¹ Cyt. za P. Johnson, *op.cit.*, str.534.

Alan Unterman, praktykujący Żyd i były wykładowca Akademii Studiów Żydowskich w Jerozolimie, uważa, iż aby zrozumieć istotę żydowskiej tożsamości należy przeanalizować cztery elementy składające się na pojęcie „bycia Żydem”. Są nimi: pochodzenie biologiczne, wyznanie, przynależność do wspólnoty kulturowej oraz przynależność etniczną lub państwową i język, jakiego się używa¹²². Autor podkreśla również, że każdy z tych elementów jest niezależny od pozostałych i możliwy jest w takim układzie przykład Żyda biologicznego, czyli zrodzonego z żydowskiej matki, bez względu na wyznanie, stosunek do wspólnoty kulturowej czy przynależności etnicznej lub państwowej. Podobne stanowisko w tej sprawie zajmuje M. Meyer z Hebrew Union College of Cincinnati, który żydowską tożsamość definiuje jako: „Ogół cech, które według jednostek konstytuują je. Indywidualna tożsamość jest budowana w dzieciństwie poprzez identyfikację z osobami bliskimi dziecku, reprezentowanymi przez nie wartościami i wzorcami zachowań. Kiedy jednostka staje się dorosłym człowiekiem, poszczególne aspekty jej tożsamości muszą być zharmonizowane ze sobą oraz z normami społeczeństwa, w którym będzie spełniać określone funkcje”¹²³.

Jeszcze szersze spektrum w porównaniu do powyższych rozważań prezentuje w swojej ostatniej książce „Wiek Żydów” Yuri Slezkine, który aby przybliżyć czytelnikowi wielowymiarowość składającą się na żydowskość pisze: „Żydzi to członkowie tradycyjnych społeczności żydowskich (Żydzi z urodzenia, wiary, nazwiska, języka, zawodu, autoidentyfikacji i formalnego przypisania) oraz ich dzieci i wnuki (bez względu na wiarę, nazwisko, język, zawód, autoidentyfikację i formalne przypisanie)”¹²⁴.

Można również spotkać definicje jeszcze bardziej liberalne abstrahujące nie tylko od pochodzenia matrylineralnego czy patrylineralnego, ale również pomijające wzorce kulturowe czy wszystkie inne determinanty, a mianowicie, iż Żydem jest ten, kto poczuwa się do żydowskiej narodowości.

Jak zatem wygląda kwestia żydowskości w świetle prawa izraelskiego? Państwo Izraela z zasady jest państwem świeckim i demokratycznym z całym „wachlarzem” swobód obywatelskich. Z zasady, ponieważ wbrew syjonistycznej wizji Herzla, który przewidując teokratyczne zapędy żydowskich duchownych chciał ich „mocno trzymać w świątyniach, tak jak zawodowe wojsko trzyma się w koszarach”¹²⁵, w Izraelu istnieje unikatowy system

¹²² A.Unterman, *op.cit.*, str.19.

¹²³ Cyt. za N.Salomon, *Judaizm*, Warszawa 1996, str.18.

¹²⁴ Y. Slezkine, *Wiek Żydów*, Warszawa 2006, str.13.

¹²⁵ T.Herzl, *Państwo żydowskie. Próba nowoczesnego rozwiązania kwestii żydowskiej*, Kraków 2006, str. 133.

dualizmu świecko-religijnego¹²⁶. Oprócz sądów świeckich paralelnie funkcjonują sądy rabinackie, w gestii, których leżą sprawy dotyczące statusu cywilnego żydowskich obywateli kraju. Kręgi religijne a właściwie ortodoksyjne - bo ten nurt jest wiodącym w Izraelu, mając swoje przedstawicielstwa w postaci partii w *Knesecie* w znacznym stopniu determinują politykę państwa i to właśnie dzięki ich naciskom w 1970 r. uchwalono poprawkę do Prawa Powrotu precyzującą, kto jest Żydem. Paragraf 4B wyżej wymienionej poprawki stanowi, iż: „Żydem jest osoba zrodzona z żydowskiej matki lub osoba, która przeszła proces konwersji na judaizm i nie jest członkiem innej wspólnoty religijnej”¹²⁷.

W duchu sformułowanej zasady, w Izraelu powstała nowa kategoria obywateli, osób z małżeństw mieszanych, których określa się mianem „nieżydowskich Żydów”, ponieważ są hebrajscy pod względem kultury, lecz nieżydowscy w świetle prawa halachicznego a co za tym idzie izraelskiego. Jednak w przytłaczającej większości przypadków problem definicji nie istniał, co pozwoliło na stworzenie jakże różnorodnego społeczeństwa.

2.2. Mozaika etniczno-kulturowa Żydów izraelskich

Unikatowy tygiel etniczno-kulturowy, jaki powstał w wyniku żydowskiej imigracji do Eretz Israel sprawił, iż „sami Izraelczycy mówią o sobie, że tworzą konglomerat, składający się z ludzi pochodzących ze stu dwóch krajów.”¹²⁸ I rzeczywiście trudno odmówić im racji. W tłoku wielojęzycznych ulic miast izraelskich mijają się czarnoskórzy Żydzi etiopscy, jasnowłosi „słowianie” z Europy Środkowej i Wschodniej, skośnoocy przybysze z Szanghaju czy żydowscy Marokańczycy z arabską iskrą w oczach.

Najprostszym i zarazem najbardziej ogólnym podziałem społeczności żydowskiej Izraela jest podział na *Sabrów*, – czyli Żydów urodzonych w Izraelu ¹²⁹ i *Olim* – tych, którzy przybyli do Izraela w charakterze imigrantów. Zarówno jedna jak i druga grupa podlega

¹²⁶ Izrael do dnia dzisiejszego nie ma uchwalonej konstytucji. W literaturze fachowej wskazuje się na dwie zasadnicze przyczyny tego stanu rzeczy. Po pierwsze, był to sprzeciw kręgów religijnych w *Knesecie*, które obawiały się całkowitego zeświecczenia systemu politycznego państwa. Partie najbardziej radykalne argumentowały ponadto, iż jedynym prawem w państwie może być tylko Tora. Po drugie, brak spisanej konstytucji pozostawia większą swobodę działania i pole manewru politycznego, ograniczając możliwość kontroli sądowej nad aktami władzy publicznej. Więcej w: E. Guttmann *Israel democracy without a constitution*, Aldershot Brookfield 1988.

¹²⁷ http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/1950_1959/Law+of+Return+5710-1950.htm stan z dnia 06/05/2007. Do ostatniego członu owego zapisu przyczyniła się precedensowa sprawa polskiego Żyda, karmelity, brata Daniela Ruffeisen. Zob. U. Huppert, *Izrael. Rabini i heretycy*, Łódź 1992, str.90-99.

¹²⁸ E. Barbur, K. Urbański, *Właśnie Izrael. „Gadany” przewodnik po teraźniejszości i historii Izraela*, Warszawa 2006, str.210.

¹²⁹ Sabrowie (z heb. *Cabarim*) Cabar oznacza owoc kaktusa (figę berberyjską), klujący z zewnątrz delikatny w środku. Nazwa ma charakteryzować mentalność Sabrów, mentalność nową i młodą, różną od tej, jaką znano w diasporze. Cyt. za D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.70.

sięgającym zamierzchłych czasów, głównemu podziałowi na tzw. aszkenazyjczyków i sefardyjczyków.

*Aszkenazim*¹³⁰ nazywani również Żydami zachodnimi, pochodzą głównie z Europy Środkowej i Wschodniej a także w związku z emigracją z tych terenów z zachodniej części Starego Kontynentu i Ameryki. Językiem diaspory aszkenazyjskiej był język żydowski, czyli jidysz, który stanowił mieszaninę wczesnośredniowiecznego dialektu środkowoniemieckiego z językiem hebrajskim oraz ze sporym udziałem słownictwa słowiańskiego¹³¹.

*Sefardim*¹³² to w historycznym znaczeniu potomkowie żydowskich mieszkańców Półwyspu Iberyjskiego, których edykty królewskie nakazały wygnać z Hiszpanii w 1492, a z Portugalii w 1497 roku i którzy osiedlili się na obrzeżach Morza Śródziemnego, w dawnych koloniach hiszpańskich i Nowym Świecie oraz w niektórych regionach Europy północno-zachodniej i środkowej¹³³ i których językiem codziennym był głównie judeo-hiszpański, zwany ladino.

Odrębność tych dwóch grup ukształtowała się już we wczesnych wiekach średnich i związana jest z powstaniem dwóch wersji *Talmudu*¹³⁴ Palestyńskiego i Babilońskiego. Jak twierdzi J. Tyloch, podczas gdy sefardyjczycy w sprawach rytuału liturgii kontynuowali tradycję babilońską, ponieważ wszystkie kraje wybrzeża śródziemnomorskiego, które znalazły się pod panowaniem muzułmańskim były pod wpływem rezydujących w Babilonii *gaonów*¹³⁵, aszkenazyjczycy pozostawali wierni tradycji uczonych palestyńskich¹³⁶. Przejawy religijnego życia obydwu społeczności nie różniły się wprawdzie i nie różnią do dnia dzisiejszego w kwestiach zasadniczych jednak prezentują się odmiennie, jeśli chodzi o stosunek do otaczającego świata i organizację wspólnotową. Według J. Levy i Y. Cohen, sefardyjczycy w odróżnieniu od aszkenazyjczyków, którzy przynajmniej do czasu *Haskali*, starali się podtrzymać w diasporze swoją tożsamość w niezmiętej formie, byli dużo

¹³⁰ Nazwa pochodzi od heb. Aszkenaz, wg Biblii Hebrajskiej trzeci wnuk Jafeta, syn Gomera (Rdz 10) lub kraj nad górnym Eufratem (Jr 51,27), w VI w. utożsamiany ze Skandzą (Skandynawia); w średniowieczu hebrajska nazwa Niemiec. Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.74.

¹³¹ U. Weinreich, *Yiddish Language*, Encyclopedia Judaica.

¹³² Od hebrajskiego terminu *Sfarad* oznaczającego Hiszpanię.

¹³³ J.J. Levy, Y. Cohen, *op.cit.*, str.10.

¹³⁴ Słowo „Talmud” pochodzi od heb. rdzenia „lamad”, czyli „uczyć się”, czyli oznacza studium lub naukę [...] T. zawiera zasady moralne i prawne judaizmu, przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie. Talmud składający się z dwóch części: Miszny i Gemary- powstawał w okresie między III w. p.n.e. a II w. naszej ery. Do spisania nauk przystąpiono jednocześnie w dwóch największych ośrodkach judaistycznych na świecie – w Palestynie i Babilonii; dlatego też istnieją dwie wersje Talmudu – wersja jerozolimska (IV/V w.), zawierająca 37 traktatów, oraz wersja babilońska (VI/VII w.), zawierająca 39 traktatów. A. Klugman, *Boska pieczęć. Mądrości Talmudu*, Wrocław 2000, str.5.

¹³⁵ *Gaon* (heb. „ekscelencja, eminencja”; lm. *geonim*), 589-1034 oficjalny tytuł nadawany przewodniczącym akademii talmudycznych w Babilonii. Okres działalności uczonych noszących ten tytuł nazywa się epoką *gaonów*. Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.274.

¹³⁶ W. Tyloch, , *op.cit.*, str.199.

bardziej podatni na wpływy nieżydowskich środowisk zewnętrznych¹³⁷. W kwestii liturgii synagogalnej żydowskie wspólnoty, mimo iż podstawowe teksty religijne mają podobne, różni forma celebracji nabożeństw. Różne są także treści niektórych modlitw i ich melodyka oraz akcentowanie i śpiewność lektury zwojów *Tory*¹³⁸.

Odmienność wspólnot dużo bardziej widoczna jest w dziedzinie prawodawstwa religijnego. Fakt ten wiąże się z działalnością aszkenazyjskiego rabina Gershoma Ben Judah z Moguncji (960-1028)¹³⁹, który jako autor licznych przepisów regulujących życie Żydów zyskał przydomek „Światła diaspory”. Jednym z najbardziej znanych przepisów w jego dorobku jest zakaz bigamii opatrzony groźbą nałożenia *cheremu*¹⁴⁰ na delikwenta, który odważy się go złamać. Przepisy Gershoma nie znalazły jednak posłuchu w kręgach sefardyjskich a różnica stanowisk spowodowała, że kontakty między wspólnotami były oschłe a nawet wrogie, np. unikano małżeństw pomiędzy społecznościami¹⁴¹.

U. Huppert, prawnik i wieloletni działacz Ligi do Walki z Przymusem Religijnym w Izraelu twierdzi, iż współcześnie zakaz ten również nie jest do końca respektowany. Izraelski kodeks karny zezwala Żydom na praktykowanie bigamii, w ramach tzw. małżeństwa lewiratycznego¹⁴², jeśli wcześniej zezwoliła na to Główna Rada Rabinacka. Według autora w latach 1984-85 w Izraelu odnotowano 76 małżeństw tego typu¹⁴³. Również kodyfikacja *halachy*, przez wspomnianego już przeze mnie sefardyjskiego rabina Józefa Karo, jest w ujęciu sefardyjskim bardziej permissywna niż jej aszkenazyjska wersja, uzupełniona przez Mosesa Isserlesa¹⁴⁴ zbiorem bardziej rygorystycznych rozporządzeń. Ten podział utrwalił się w Izraelu poprzez formę dwóch instytucji religijnych głównego rabinatu: aszkenazyjskiego i sefardyjskiego¹⁴⁵.

Współcześnie zagadnienie dotyczące sefardyjskiej tożsamości jest o wiele bardziej złożone, ponieważ do tej grupy zalicza się wszystkie inne wspólnoty żydowskie, rytu odmiennego od rytu aszkenazyjskiego. Osobiście uważam, że, taki stan rzeczy jest wyjątkowo

¹³⁷ J.J. Levy, Y. Cohen, *op.cit.*, str.10.

¹³⁸ *Ibidem*, str.10.

¹³⁹ S. Eidelberg, *Gershom Ben Judah Me'or Ha-Golah*, Encyclopedia Judaica.

¹⁴⁰ *Cherem* – klątwa. Ostracyzm społeczny. A. Unterm, *op.cit.*, str.233.

¹⁴¹ W. Tyloch, *op.cit.*, str.208.

¹⁴² Lewirat-zwyczajowa zasada wynikająca z Księgi Powtórzonego Prawa (25,5) według której wdowę poślubia brat zmarłego męża, aby zapewnić ciągłość rodu.

¹⁴³ U. Huppert, *Izrael w cieniu fundamentalizmów*, Warszawa 2007, str.160.

¹⁴⁴

<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=366&letter=I&search=moses%20ben%20israel%20isserles>

¹⁴⁵ W lutym 1921 roku odbyły się wybory do Rabinicznej Rady Palestyny. Obok głównego rabina sefardyjskiego (urzędującego od czasów tureckich) wybrano głównego rabina aszkenazyjskiego (zajmującego się imigrantami z Europy Środkowej). A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *op.cit.*, str.148. Wybrani zostali: Naczelny Rabin Aszkenazyjski Rabbi Abraham Isaac HaCohen Kook (1864-1935) oraz Naczelny Rabin Sefardyjski Rabbi Jakob Meir. <http://www.izrael.badacz.org/historia/mandat.html> stan z dnia 11/05/2007.

krzywdzący dla społeczności żydowskich pochodzenia orientalnego i afro-azjatyckiego nazywanych *Mizrahim*, lub też Żydami arabskimi¹⁴⁶, których niezmiernie bogata i egzotyczna kultura, tak wiele czerpiąca z dorobku cywilizacji muzułmańskiej jest spychana na margines.

Z osobistych doświadczeń wiem, że to uogólnianie drażni również Sefardyjczyków, których drzewa genealogiczne rzeczywiście sięgają „mitycznej Iberii”. Osoby, w których domach rodzinnych mówiło się w ladino a w sobotę domownicy udawali się na nabożeństwo do *esnogi*¹⁴⁷, często dla podkreślenia swej tożsamości używają w pisowni przed imieniem i nazwiskiem akronimu S.T (*Samech Tet*) od słów *Sephardi Tahor*¹⁴⁸ czyli Prawdziwy Sefardyjczyk. Zaznaczają to również w rozmowie.

L. Khazoom stwierdza, że orientalne społeczności żydowskie obrały tereny Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej za cel swej diaspory w czasach starożytnych – po okresie tzw. niewoli babilońskiej¹⁴⁹, tylko część wygnańców zdecydowała się na powrót do „Ziemi Obiecanej”, a autorka upatruje w nich właśnie przyszłych sefardyjczyków. Również P. Johnson zauważa, że od tego momentu u Żydów kształtuje się „mentalność wygnania i diaspory”¹⁵⁰ i przypuszcza, że większość Żydów babilońskich wolała pozostać w kraju wygnania, o czym świadczy fakt powstania w Babilonii i rozwijanego w późniejszej Persji i Iranie, jednego z dwóch najważniejszych ośrodków żydowskiej kultury.

Przez dwa tysiąclecia życia w rozproszeniu wspólnoty *Mizrahim* rozprzestrzeniły się na kraje Północnej Afryki włącznie z Egiptem, tereny Półwyspu Arabskiego, Środkowy Wschód a nawet Azję Środkową i Wschodnią (włączając Indie, Chiny i Afganistan)¹⁵¹. W znakomitej większości *Mizrahim* wywodzą się z krajów muzułmańskich i dzięki dyfuzji kulturowej stworzyli swoją unikatową tożsamość, nierozzerwalnie związaną z cywilizacją islamską i tak bardzo odmienną od kultury Żydów aszkenazyjskich i sefardyjskich żyjących w „gościnie” u chrześcijan. Na co dzień w diasporze nie wyróżniali się niczym szczególnym w stosunku do ludności nieżydowskiej, nosili stroje w bliskowschodnim stylu i posługiwali się językiem arabskim lub judeo-arabskim¹⁵². Przeniknięcie kultury muzułmańskiej w krąg kultury Żydów orientalnych możliwe było dzięki wspomnianemu już przeze mnie statusowi *zimmi*, dzięki

¹⁴⁶ Trwającej ok. pół wieku od 586 r. p.n.e. http://www.zionism-israel.com/dic/Arabic_Jew.htm stan z dnia 11/05/2007.

¹⁴⁷ *Esnoga* w ladino synagoga. M. Lazar, *Ladino, Encyclopaedia Judaica*.

¹⁴⁸ S. Alfassa, *The Myth of The Pure Sephardi. Sephardi Tahor*, <http://www.sephardiccouncil.org/st.html> stan z dnia 10/05/2007.

¹⁴⁹ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/mejews.html> stan z dnia 11/05/2007.

¹⁵⁰ P. Johnson, *op.cit.*, str.93.

¹⁵¹ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/mejews.html> stan z dnia 11/05/2007.

¹⁵² Połączenie języka hebrajskiego z lokalnymi dialektami arabskimi. [Jewish Language Research Website: Judeo-Arabic](http://www.jewishlanguage.com/Jewish-Language-Research-Website-Judeo-Arabic) stan z dnia 10/05/2007.

niemu również, byt *Mizrahim* nie obfitował w dramatyczne przeżycia, jakie często spotykały ich „braci” w krajach chrześcijańskich. Dodatkowo Żydzi, mimo że wspólnie z chrześcijanami określani mianem *ahl al-kitab*¹⁵³, cieszyli się w świecie islamu większą autonomią, jako że, w odróżnieniu od chrześcijaństwa, judaizm nie jest religią misyjną, przez co nie stanowił politycznego zagrożenia dla muzułmanów¹⁵⁴. Kres harmonijnej symbiozie żydowsko-muzułmańskiej na Bliskim Wschodzie położyło powstanie żydowskiego państwa.

Z szacunkowych danych organizacji, „Jimena”, której głównym celem są badania historii Żydów orientalnych i szeroko rozumiana edukacja w tym zakresie, a także szerzenie idei pokoju w regionie bliskowschodnim, wynika, iż w 1948 w krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej diaspora żydowska liczyła sobie około 900 000 osób. Na dzień dzisiejszy 99% tych żydowskich wspólnot już nie istnieje¹⁵⁵. Zdecydowana większość znalazła swój „nowy dom” w Eretz Israel.

Od momentu powstania państwa do końca lat 80. Izrael powitał w swych „progach” 757 tys. *mizrahim* -w tym 408 tys. mających swe korzenie w Afryce i 349 tys. mieszkańców Azji¹⁵⁶. Fakt ten stał się podstawą istotnej zmiany w strukturze etnicznej społeczeństwa izraelskiego, dotychczas zdominowanej przez wspólnoty pochodzenia euro-amerykańskiego, które w starym jiszuwie stanowiły ponad 90 proc. Rozpoczął się proces tzw. „orientalizacji” społeczności żydowskiej Izraela. Nie był to bynajmniej proces bezbolesny. Orientalni imigranci mieli zupełnie inne wyobrażenie swojej „Ziemi Obiecanej”, w której aszkenazyjski establishment stworzył państwo na wzór zachodnich demokracji, przez co mieli trudności z adaptacją do nowych warunków. Ponad to *mizrahim* byli gorzej wykształceni niż reszta społeczeństwa Izraela, wielu z nich jak np. jemeńscy Teimanici, nie potrafiło czytać ani pisać¹⁵⁷, przez co powrót do „ziemi przodków” był dla nich historycznym skokiem przez wieki. Co więcej idee egalitaryzmu głoszone przez syjonistów w przypadku ich „braci” z krajów arabskich miały nie wielkie przełożenie na praktykę. Polityka integracyjna rządów socjalistycznych była mniej niż mierna. Dyskryminacja i utrata złudzeń - to odczucia, które

¹⁵³ *ahl al-kitab* [arab., ‘ludzie księgi’],termin koraniczny oznaczający wyznawców religii objawionych, judaizmu i chrześcijaństwa; według poglądów muzułmańskich otrzymali oni to samo objawienie, co wyznawcy islamu, ale uległo ono z czasem zniekształceniu; ponieważ wierzyli w tego samego jednego Boga, nie byli nawracani, ale byli zobowiązani do płacenia specjalnego podatku pogłownego *dżizji*, wyższego od muzułmańskiego *zaku*. Prawo islamu gwarantowało im uprzywilejowaną pozycję ludzi chronionych – *ahl az-zimma*, oraz autonomię i niezależność. M.M. Dziekan (red.), *op.cit.*, str.21.

¹⁵⁴ B. Lewis, *Jews of Islam, op.cit.*, str.86.

¹⁵⁵ Jews Indigenous to The Middle East and North Africa <http://www.jimena.org/> stan z dnia 20/05/2007.

¹⁵⁶ E. Rudnik (red.), *op.cit.*, str.18.

¹⁵⁷ Odsetek ten był szczególnie wysoki wśród żydowskich kobiet, które podobnie jak kobiety muzułmańskie w owym czasie były tylko w niewielkim stopniu alfabetyzowane. B.Stępniewska-Hozler, *Żydzi na Bliskim Wschodzie w XIX wieku*, „Studia Judaica 2”, nr 1 (3), 1999, str.38.

zapamiętała większość nowo przybywających w tamtym okresie. Mająca bliskowschodnie korzenie Rakefet Kohen wspominając przyjazd rodziny ze strony matki z kurdyjskiej części Iraku opowiada: „DDT – to była pierwsza rzecz, z jaką zetknęła się moja matka przybywając do Izraela”¹⁵⁸. Powyższy przypadek nie jest odosobniony. Spryskiwanie żydowskich imigrantów z Orientu owadobójczym środkiem i przetrzymywanie ich w tzw. „obozach przejściowych”, w obawie przed roznoszeniem chorób, było powszechną praktyką władz ówczesnego Izraela i stanowi „czarną kartę” historii orientalnych aliyi.

Odstający od standardów europejskich, traktowanych jako synonimy postępu i znajdujący się na najniższym szczeblu społecznej drabiny - Żydzi orientalni praktycznie do końca lat 50. żyli w zupełnej izolacji od aszkenazyjczyków. Powstała w tym czasie przepaść między środowiskiem orientalnym i zachodnim mająca charakter nie tylko społeczno-ekonomiczny, ale również, a może nawet przede wszystkim – kulturowy. Siłą rzeczy dychotomia społeczna Izraela zrodziła frustrację wyobcowanych *mizrahim*, która po raz pierwszy wybuchła ze zdwojona mocą w 1959 r. na przedmieściach Hajfy¹⁵⁹. W przeludnionej, biednej dzielnicy Wadi-Salib izraelska policja postrzeliła pijanego mężczyznę, który okazał się marokańskim imigrantem. Nazajutrz rozwścieczony wyległ na ulice pałając żądzą odwetu na „stróżach porządku” – obrzucano kamieniami posterunki policji, dewastowano symbole władzy, siedziby związków zawodowych i organizacji politycznych, przewracano samochody. Incydent ten wyciągnął na światło dzienne głębokie podziały drażące naród młodego państwa, przez co odbił się szerokim echem zarówno w mediach krajowych jak i światowych. Tego roku przez Izrael przetoczyła się fala demonstracji i towarzyszących jej licznych aktów wandalizmu. Inicjatywy podjęte przez izraelski rząd¹⁶⁰ w celu uspokojenia niepokojących nastrojów w środowiskach orientalnych nie były jednak wystarczające. Dzięki działalności dynamicznych i ekspansywnych: Organizacji Północnoafrykańskich Imigrantów i „Czarnych Panter”, które podsycaly istniejące napięcia, w latach 70. Żydzi orientalni sformułowali konkretne postulaty, a mianowicie: polityczne współdecydowanie, wyrównanie dysproporcji socjalnych poprzez pomoc finansową oraz wsparcie na rzecz niwelacji różnic między nimi o resztą społeczeństwa izraelskiego¹⁶¹. Zanim jednak społeczności orientalne i sefardyjskie doczekały się silnego politycznie

¹⁵⁸ Cyt.za R. Balke, *op.cit.*, str.127.

¹⁵⁹ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.129.

¹⁶⁰ wprowadzono głównie zmiany dot. edukacji. m.in. darmową naukę w przedszkolach od 3 roku życia dla najbardziej potrzebujących rodzin, przyznano stypendia i zwolnienia z opłat na kontynuację nauki w szkołach średnich. W 1968 r. wprowadzono reformę dzięki której stopniowo wydłużano bezpłatną i obowiązkową naukę do 16-tego roku życia zamiast do 14-tego. *Ibidem*, str.130.

¹⁶¹ R. Ben-Haim, *Facts about Israel*, Jerusalem 2003, str.111.

przedstawicielstwa w Knesecie w postaci partii *Światowej Unii Sefardyjskich Strażników Tory*¹⁶² minęła jeszcze dekada.

Od tego momentu rozpoczął się proces integracji *mizrahim*, był to jednak proces powolny i nie do końca efektywny, ponieważ zostali oni mocno urażeni w swojej dumie przez lekceważący i pogardliwy stosunek, jakim obdarzono „arabskich Żydów” Gorycz i gniew stanowią kwintesencję potoku słów, jakim został kiedyś „zalany” w Bet Szemesz przez syna imigrantów z Afryki Północnej izraelski pisarz Amos Oz: „Przez całe życie ja jestem na dole, a wy na górze. Powiem wam, co uważam za wielki wstyd: dali nam domy, dali brudną robotę; dali nam wykształcenie i odebrali poczucie własnej godności. Po co ściągnęli moich rodziców do Izraela? Powiem panu, ale pan tego nie napisze. Pomyśli pan, że to prowokacja. Ale czy właśnie nie do wykonywanie waszej brudnej roboty? Nie mieliście wtedy Arabów, więc potrzebowaliście naszych rodziców, aby wam sprzątały, aby byli waszymi służącymi i robotnikami”¹⁶³.

W chwili obecnej, mimo iż sytuacja społeczności orientalnych i sefardyjskich w Państwie Izraela, jest nieporównywalnie lepsza niż w przeszłości to jednak w dalszym ciągu zwraca się uwagę na pewne nierówności społeczne. W kwestiach ekonomicznych potwierdzenie tej tezy można znaleźć w wynikach badań przedstawionych przez izraelską *Adva Center* – niezależną organizację ukierunkowaną na działalność propagującą równość społeczną w narodzie izraelskim. Z raportu opublikowanego w 2005 r. wynika, że, przeciętny dochód Żydów zachodnich był o 36 proc. wyższy od przeciętnego dochodu *mizrahim*, nie wspominając już o dysproporcjach między zarobkami izraelskich Arabów i innych nieżydowskich obywateli izraelskich a resztą społeczeństwa¹⁶⁴.

Izraelski system oświatowy wzorowany na systemie edukacji europejskiej, o bardzo wysokim poziomie, bynajmniej nie sprzyja wyrównaniu szans i często stanowi dla młodzieży o rodowodzie azjatyckim i afrykańskim próg nie do przezwyciężenia. Z badań przeprowadzonych przez *Central Bureau of Statistics* jasno wynika, iż, młode pokolenie Żydów orientalnych ma zdecydowanie mniejsze szanse uzyskać wykształcenie akademickie niż młodzież o korzeniach europejskich czy amerykańskich (zob. tabela) a procentowy udział

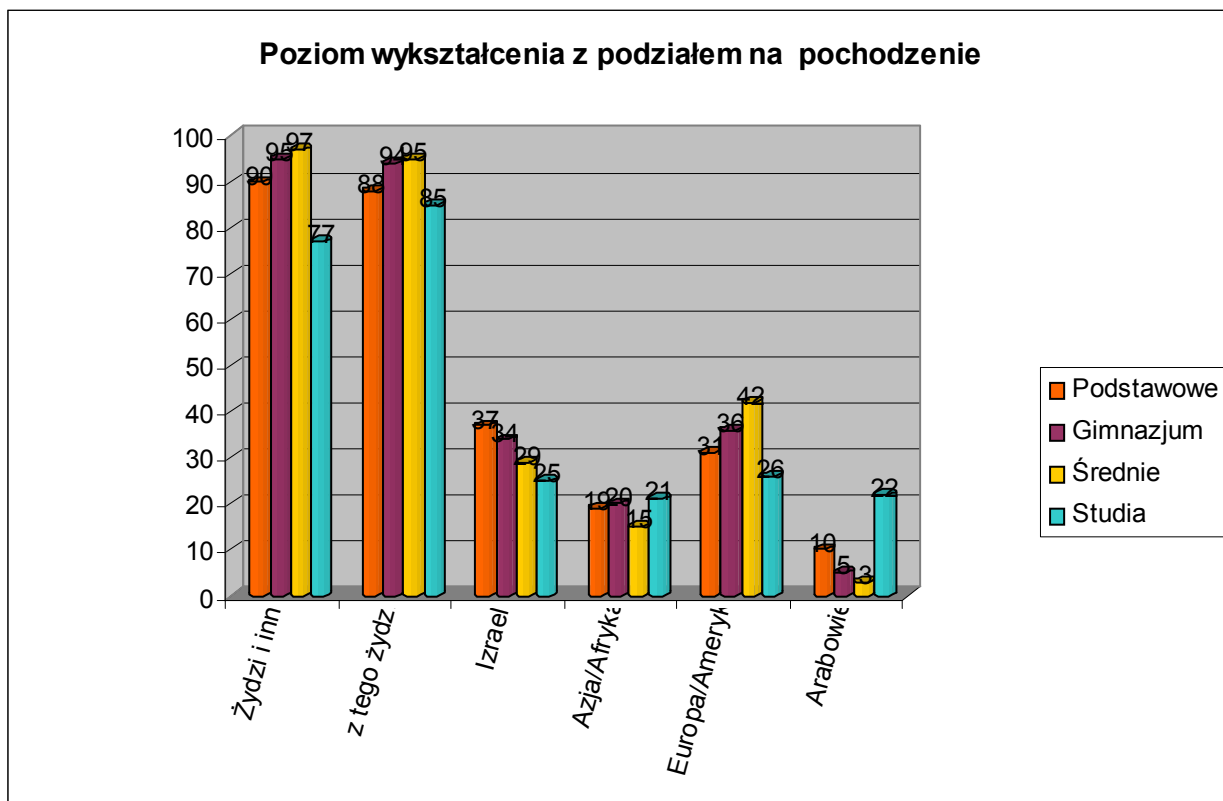
¹⁶² Shas (heb. *Hitahdut ha-Sfaraddim ha-Olamit Shomrey Torah*) teokratyczna partia reprezentująca interesy społeczności „nieaszkenazyjskich” w Izraelu. Założona w 1984 r. przez byłego naczelnego sefardyjskiego rabina Izraela Ovadię Yosefa, który do chwili obecnej pozostaje jej duchowym liderem. <http://www.shasnet.org.il/Front/NewsNet/newspaper.asp> stan z dnia 27/05/2007. W wyborach parlamentarnych do 17-tego Knesetu przeprowadzonych 28/03/2006 Shas uzyskał ok. 10 % głosów dzięki czemu jego elektorat wynosi 12 mandatów i daje mu 3 miejsce *exequo* z Likudem. http://www.knesset.gov.il/elections17/eng/Results/main_results_eng.asp stan z dnia 27/05/2007.

¹⁶³ A.Oz, *Na ziemi Izraela*, Warszawa 1996, str.35.

¹⁶⁴ http://www.adva.org/ivrit/ADVA_ISRAEL_2005_HEB.pdf stan z dnia 30/05/2007.

studentów „wschodnich” z całości słuchaczy akademii wyższych w Izraelu, uzyskujących dyplom wynosi nie całe 10 procent.

Wykres 1

Źródło: Statistical Abstract of Israel 2005.

Dominacja wpływów zachodnich w narodzie izraelskim jest wyrazista nie tylko w sferze ekonomiczno-socjalnej i kulturalnej, ale również politycznej. W dalszym ciągu wśród elit intelektualnych oraz rządzących przeważają Żydzi pochodzący z Europy i Ameryki, aby znaleźć potwierdzenie tej ostatniej tezy wystarczy prześledzić biografie polityków u steru władzy. Po analizie rodowodów elit rządzących kraju można odnieść wrażenie, że „dziedziczenie” stanowisk na najwyższych szczeblach władzy odbywa się zgodnie ze starożytnym prawem Kaduka i obejmuje głównie kręgi aszkenazyjskie. W przeciągu prawie sześciu dekad istnienia parlamentaryzmu izraelskiego jego historia nie odnotowała żadnego premiera¹⁶⁵, którego korzenie sięgałyby Bliskiego Wschodu czy Afryki Północnej,

¹⁶⁵ Izrael jest demokratyczną republiką stworzoną na podobieństwo systemu brytyjskiego tzw. Westminsterskiego czyli premier jest w nim najsilniejszym ogniwem władzy wykonawczej. Natomiast

analogicznie sytuacja wygląda w przypadku społeczności sefardyjskiej. Natomiast obecny prezydent - Mosze Katsaw¹⁶⁶ jest pierwszym przedstawicielem mizrahim, jakiego „wydała na świat” demokracja izraelska¹⁶⁷. Natomiast polityczne szlaki „przetarł” mu jedyny jak do tej pory - „prawdziwy sefardyjczyk” Icchak Navon¹⁶⁸, piastujący urząd prezydenta na przełomie lat 70. i 80. „Afrykańczycy” i „Azjaci” znacznie częściej zajmują stanowiska na niższych szczeblach, samorządowych czy municypalnych niż ministerialnych. Oczywiście zdarzają się wyjątki. Mimo wszystko do dnia dzisiejszego w świadomości izraelskiej opinii publicznej pokutujący obraz człowieka sukcesu to: „mężczyzna, 40-50 lat, aszkenazyjczyk”¹⁶⁹.

2.2.1. „Aliyah Russit” – rosyjskojęzyczni Izraelczycy

Kolejną grupą, która w jaskrawy sposób odznacza się na tle żydowskiej mozaiki etniczno- kulturowej w Eretz Izrael, mimo że w podziale ogólnym zalicza się do aszkenazyjczyków, są imigranci z Republik Postradzieckich potocznie nazywani „Rosjanami”.

prezydent jako głowa państwa ma niewielki zakres kompetencji sprowadzających się do typowych funkcji reprezentacji zewnętrznej. Więcej na ten temat w: S. Bożyk *System konstytucyjny Izraela*, Warszawa 2002, str. 54-57.

¹⁶⁶ Moshe Katsav ur. 5.12.1945 r. w Irańskim mieście Jezd. Jego rodzina sięgająca swymi korzeniami starożytnej diaspory babilońskiej, wyemigrowała do Izraela w sierpniu 1951 r. Jest weteranem Wojny Sześciodniowej oraz Jom Kippur. Działalność polityczną rozpoczął w trakcie studiów na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. W 1977 r. startując z listy Likudu, został pierwszym członkiem Knesetu pochodzącym z „miasta rozwojowego”. W kolejnych Knesetach pełnił m.in. funkcje ministra budownictwa, pracy i polityki społecznej, transportu, był również wicepremierem w rządzie B. Netanyahu. W sierpniu 2000 r. został wybrany ósmym prezydentem Państwa Izraela. http://www.president.gov.il/defaults/default_en.asp

¹⁶⁷ Należy podkreślić, iż jego kariera publiczna najprawdopodobniej dobiegnie końca wraz z końcem jego kadencji. Pierwsze polityczne *faux pas* Katsaw popełnił w 2003 roku, kiedy to w trakcie jednego ze swych wystąpień, nazwał zsekularyzowaną część narodu żydowskiego- *tinokot shenishbu- uprowadzonymi dziećmi*. Fakt ten wywołał oburzenie opinii publicznej. <http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/access/471833181.html?dids=471833181:471833181&FMT=ABS&FMFS=ABS:FT&date=Dec+1%2C+2003&author=YOSEF+GOELL&pub=Jerusalem+Post&edition=&startpage=13&desc=Return+to+religion%3F+No%2C+thanks> stan z dnia 30/05/2007. W niedalekiej przyszłości prezydent zostanie postawiony w stan oskarżenia w związku z aferą jak wybuchła w lipcu ubiegłego (2006) roku kiedy to jedna z byłych pracownic jego biura oskarżyła go o gwałt. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3355982,00.html> stan z dnia 30/05/2007.

¹⁶⁸ Icchak Navon -piąty prezydent Państwa Izraela, sprawujący urząd w latach 1978-1983.Przyszedł na świat w 1921r. w Jerozolimie w rodzinie znanych sefardyjskich rabinów, która po wygnaniu z Hiszpanii w 1492 r. osiadła w Palestynie. W trakcie swojej długoletniej kariery politycznej: Zob. <http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts%20About%20Israel/State/Yitzhak%20Navon> stan z dnia 30/05/2007 był rzecznikiem i dumą sefardyjskiej części społeczeństwa izraelskiego. Na początku lat 90. podjął decyzję o wycofaniu się z życia politycznego, jednak w dalszym ciągu pozostaje propagatorem szeroko rozumianej kultury Ladino, pełniąc funkcję przewodniczącego National Authority for Ladino <http://www.ladinoautoridad.com/esp/index.htm> stan z dnia 30/05/2007.

/2007 jak również jest honorowym przewodniczącym Fundacji Abrahama działającej na rzecz pokojowej koegzystencji Żydów i Arabów w Izraelu <http://www.abrahamfund.org/main/siteNew/index.php?page=99> stan z dnia 30/05/2007.

¹⁶⁹ E. Rudnik (red.), *op.cit.*, str.19.

Przez dziesiątki lat stosunek władz radzieckich do tzw. „problemu żydowskiego” opierał się na słynnej leninowskiej tezie, iż „jedynym możliwym rozwiązaniem kwestii żydowskiej” jest nie tyle fizyczna likwidacja Żydów, co narodowa, poprzez ich wchłonięcie, całkowitą asymilację z narodami, w których gościnie żyją. W swych *Dziela*ch Lenin ujmuje to tym słowami: „wrogość wobec obcoplemiennych warstw ludności można usunąć „jedynie przez to, że obcoplemienne warstwy ludności przestaną być obce i stopią się w całość z ogólną masą ludności. Jest to jedyne możliwe rozwiązanie kwestii żydowskiej i musimy popierać to wszystko, co sprzyja zniesieniu odosobnienia Żydów”¹⁷⁰.

Sowieccy działacze na wiele sposobów próbowali wdrożyć w życie powyższe zalecenia swego „wodza” podejmując liczne inicjatywy, aby pozbyć się problemu „obcoplemiennych” Żydów. Przytłaczająca większość tych starań przynosiła jednak efekty mierne a na pewno niewymierne w stosunku do starań władz. Przykładem koncepcyjnego „niewypału” w kwestii żydowskiej była niewątpliwie próba stworzenia przez Stalina w 1934 r. „autonomicznego sowieckiego obwodu żydowskiego” w dalekowschodnim Birobidzanie¹⁷¹.

Rosyjscy Żydzi szczerze oddzieleni od kapitalistycznego zachodu, wraz z resztą społeczeństwa „żelazną kurtyną” całymi latami czekali na prawo do emigracji. Nawet w epoce odprężenia, kiedy zgodę na wyjazd otrzymał jedynie niewielki procent żydowskich obywateli ZSRR, mojżeszowski slogan - „Wypuść mój lud” lansowany przez zachodnich działaczy domagających się od władz radzieckich swobodnej emigracji dla Żydów nie tracił na znaczeniu¹⁷². Ponieważ nikt nawet nie przypuszczał, że ostatecznie z ZSRR a następnie z krajów tworzących Wspólnotę Niepodległych Państw do Izraela napłynie ponad milionowa rzesza imigrantów. Zasadnicza zmiana sytuacji Żydów nastąpiła wraz z liberalizacją prawa emigracyjnego w 1989 r., będąca wynikiem polityki M.Gorbaczowa. Wtedy też rozpoczął się „exodus” *Aliyi Russit*, która z uwagi na swój ogrom często w mediach określana była „rosyjskim potopem”¹⁷³. Imigracja rosyjska zasadniczo różniła się od wszystkich poprzednich. Przede wszystkim tylko nie wielki procent nowych, rosyjskojęzycznych obywateli Izraela opuściło swą dotychczasową ojczyznę kierując się motywami syjonistycznymi czy religijnymi. W przytłaczającej większości kierowały nimi względy czysto ekonomiczne – chęć poprawy warunków bytowych, wizja „lepszego jutra”. Aczkolwiek nie bez znaczenia dla

¹⁷⁰ W.I. Lenin, *Dziela* tom VII, Warszawa 1953, str.94.

¹⁷¹ A.Brumberg, *Izrael na Syberii*, „Midrasz”, nr 11(55), listopad 2001, str.48.

¹⁷² Zob. <http://www.jewishomaha.org/page.html?ArticleID=114585> stan z dnia 30/05/2007.Zob również <http://www.soviet-jews-exodus.com/> stan z dnia 30/05/2007.

¹⁷³ http://www.jewishsf.com/content/2-0-/module/displaystory/story_id/18631/edition_id/374/format/html/displaystory.html stan z dnia 30/05/2007.

podejmowania decyzji o wychodźstwie sowieckich Żydów był klimat politycznej i gospodarczej niepewności, jaki ogarnął rozpadający się Związek Radziecki.

Sowiecka „walka z religią”, w której „komuniści atakowali religijne przekonania i obrzędy z gwałtownością niespotykaną od czasów imperium rzymskiego”¹⁷⁴ nie oszczędziła bynajmniej religii mojżeszowej. Powszechna ateizacja społeczeństwa radzieckiego rozciągnęła się z powodzeniem na jego żydowską część, która straciła przez to swoją narodową samoświadomość. Równie „delikatną” sprawą, co „religijność” nowoprzybyłych był skład etniczny sowieckiej alii, ponieważ ok. jedna trzecia¹⁷⁵ sowieckich imigrantów w sensie halachicznym nie mogła zostać uznana za Żydów. Co więcej, część żydowskich obywateli Związku Radzieckiego zostało zarażonych „kultywowanym od czasów stalinowskich szowinizmem wielkorosyjskim”¹⁷⁶ i przekonani o wyższości kultury rosyjskiej nad „prymitywną” kulturą izraelską traktowali ją protekcjonalnie i wcale nie czuli potrzeby duchowej ani kulturowej integracji z resztą społeczeństwa Izraela.

Dodatkową przeszkodą w „zadomowieniu” się nowoprzybyłych Izraelczyków była ich mentalność. Siedemdziesiąt lat egzystencji w państwie o systemie scentralizowanej dystrybucji dóbr mimo wszystko odcisnęło piętno na umysłach żydowskiej części społeczeństwa rosyjskiego. Znaczna część rosyjskich Żydów była żywą ilustracją zinowiewskiego¹⁷⁷ *Homo sovieticus*¹⁷⁸, oczekiwała, że, nowa ojczyzna zaspokoi ich wszystkie potrzeby, że da im mieszkanie, skieruje do pracy, zapewni opiekę socjalną i zdrowotną a to wszystko oczywiście bez najmniejszego wysiłku z ich strony. Tych złudzeń pozbawieni byli dopiero ci, którzy przeszli już „szkołę kapitalizmu”, czyli przybyli mniej więcej w połowie lat 90.

Przerażona ogromem „sowieckiej fali” izraelska opinia publiczna coraz częściej nawoływała do ograniczenia a nawet czasowego wstrzymania imigracji zwracając przy tym

¹⁷⁴ R.Pipes, *Rosja Bolszewików*, Warszawa 2005, str. 361.

¹⁷⁵ Według nieoficjalnych danych grupa ok.300,000 osób z całości emigracji „rosyjskiej”, która przybyła do Izraela w świetle prawa izraelskiego nie jest żydowska. <http://www.haaretz.com/hasen/pages/QA.jhtml?qaNo=59> stan z dnia 30/05/2007.

¹⁷⁶ J.Szaus, *op.cit.*, str.9.

¹⁷⁷ Aleksander Zinowiew (29.10.1922-10.05.2006) rosyjski pisarz i filozof, twórca pojęcia *homo sovieticus* którego wykładnię zawarł w wydanej 1982 r. książce o tym samym tytule. <http://www.zinoviev.ru/eng/biography.html> stan z dnia 30/05/2007.

¹⁷⁸ „*Homo sovieticus* to zniewolony przez system komunistyczny klient komunizmu – żywił się towarami, jakie komunizm mu oferował. Trzy wartości były dla niego szczególnie ważne: praca, udział we władzy, poczucie własnej godności. Zawdzięczając je komunizmowi, *homo sovieticus* uzależnił się od komunizmu, co jednak nie znaczy, by w pewnym momencie nie przyczynił się do jego obalenia. Gdy komunizm przestał zaspokajać jego nadzieje i potrzeby, *homo sovieticus* wziął udział w buncie. Przyczynił się w mniejszym lub większym stopniu do tego, że miejsce komunistów zajęli inni ludzie- zwolennicy «kapitalizmu». Ale oto powstał paradoks. *Homo sovieticus* wymaga teraz od nowych «kapitalistów», by zaspokajali te potrzeby, których nie zdołali zaspokoić komuniści.” Ks. J.Tischner *Etyka solidarności i Homo sovieticus*, Kraków 2005, str.141.

uwagę na negatywne skutki „rusyfikacji” Eretz Israel, do których zaliczano m.in. wynikający z nagłego popytu drastyczny wzrost cen mieszkań. Kolejnym poważnym problemem, który jak twierdzi A. Klugman przybrał „rozmiary plagi narodowej” był alkoholizm. W prawdzie izraelscy Żydzi nawet ci najbardziej religijni nie wykreślają całkowicie z jadłospisu alkoholu¹⁷⁹, jednak do czasu przybycia „Rosjan” problem bezdomnych alkoholików oraz ludzi zataczających się na ulicy był czymś zupełnie nieznanym¹⁸⁰. Jako kolejną „rosyjską plagę” autor wymienia przestępczość zorganizowaną, działającej na wzór mafii rosyjskiej, nie wahającej się używać terroru i przemocy do osiągnięcia przestępczych celów¹⁸¹. R. Frister dodaje jeszcze, iż głównym sektorem działalności zakrojonej na szeroką skalę rosyjsko-izraelskiego „półświatka” jest prostytutka¹⁸².

W ogólnym bilansie kulturalno-społeczno-ekonomicznym negatywne zjawiska, jakie przyniosła ze sobą aliya Russit były jednak marginalne. Do pozytywnych aspektów „rusyfikacji” społeczeństwa izraelskiego przede wszystkim należy zaliczyć powiększenie szeregów wysokowykwalifikowanej kadry naukowej oraz siły roboczej. Z całej milionowej imigracji aż 700 tys. posiada wykształcenie średnie, natomiast kolejne 100 tys. to przedstawiciele prestiżowych zawodów m.in. lekarze i inżynierowie¹⁸³. Imigracja rosyjska w sposób zauważalny ożywiła kulturalne życie Izraela, ponieważ w raz z nią przybyła ogromna rzesza inteligencji rosyjskiej i sowieckiej – wielu muzyków, kompozytorów, artystów, literatów¹⁸⁴.

Masowy napływ repatriantów o szczególnym profilu społecznym i zawodowym doprowadził znacznych przeobrażeń krajobrazu społeczeństwa izraelskiego – do tzw. „rosyjskiej rewolucji”¹⁸⁵. Język rosyjski stał się nieoficjalnym czwartym językiem urzędowym państwa. Na izraelskiej ulicy obok szyldów w języku hebrajskim, arabskim czy angielskim na stałe zadomowiła się cyrylica. Rosyjskojęzyczni obywatele Izraela mogą również podtrzymywać kontakt z językiem wychodźstwa dzięki licznym periodykom i gazetom codziennym a także radiostacji nadającej w języku rosyjskim i telewizji „Izrail plus”,

¹⁷⁹ Judaizm z zasady jest religią „wstrzemięźliwą” jednak raz do roku w trakcie karnawału żydowskiego - Purim wolno a nawet trzeba się upić - *ad lo jada* – czyli „aż nie wiadomo”. To słowo zapożyczono od powiedzenia, wedle którego w święto Purim trzeba pić tak długo, aż się nie dostrzega różnicy pomiędzy wyrażeniami „niech będzie błogosławiony Mardocheusz” oraz „niech przeklęty będzie Haman” W Izraelu święto obchodzone jest z niejaka przesadą. Rabin S.P. De Vries Mzn. *Obrzędy i symbole Żydów*, Kraków 2004, str.163.

¹⁸⁰ A.Klugman, *Lenin przegrał z Herzlem*, „Midrasz”, nr.11(115), listopad 2006, str.20.

¹⁸¹ *Ibidem*, str.20.

¹⁸² R. Frister, *Skrzypek na bruku*, „Polityka” nr 47(2581), 25 listopada 2006, str.56.

¹⁸³ A. Klugman, *Izrael...*, str.110.

¹⁸⁴ Zob. J.Szaus, *Rosyjscy Izraelczycy*, „Midrasz”, nr.11(115), listopad 2006, str.13-15.

¹⁸⁵ <http://www.aisisraelstudies.org/2004papers/Dowty,%20Alan-%20Russian%20Revolution.doc> stan z dnia 30/05/2007.

która zaspokaja informacyjne potrzeby aliyi Russit. Determinacja w pragnieniu zachowania odrębności przelewa się również na grunty polityczne. „Rosjanie” mają własne partie dla reprezentowania swoich własnych interesów, szczególnie jedna z nich Israel Beytenu¹⁸⁶, przewodzona przez „rosyjską osobistość” Avigdora Libermana, urosła do rangi ważnej siły politycznej w kraju zdobywając w ubiegłorocznych wyborach aż 11 miejsc w parlamencie izraelskim¹⁸⁷.

Zgodnie z badaniami socjologicznymi tylko 11 proc. repatriantów z Rosji i innych republik postradzieckich określa siebie jako Izraelczyków natomiast aż 69,1 proc. jako: obywatele Izraela o kulturze rosyjskiej.¹⁸⁸ Nie ma, zatem najmniejszych wątpliwości, że upłynie jeszcze wiele lat zanim nastąpi pełna integracja rosyjskojęzycznej części społeczeństwa izraelskiego.

2.2.2 Beta Israel - Falaszowie - Żydzi „Czarnego Łądu”

Istnieje etiopska legenda, która głosi, iż w prastarych i niepamiętnych czasach na Czarny Łąd przybyli kapłani izraelicy. Nawrócili oni lud Aksum¹⁸⁹ na wiarę starotestamentową i jednego Boga a także przemieszcili się z miejscową ludnością i żyli wśród niej aż do momentu chrześcijańskiej misji Frumencjusza – abby Selamy. Odporni na zabiegi misjonarza i wpływy nowej wiary, przez co skazani na banicję Etiopczycy, osiedlili się w trudno dostępnym górzystym rejonie Semien, który stanowił dla nich naturalną twierdzę¹⁹⁰ - to właśnie o Falaszach traktuje ta pradawna afrykańska tradycja, w której kontynuacji usłyszeć można o związku tego ludu z upadkiem państwa aksumskiego. Mieli oni, bowiem wzrastać w siłę i stworzyć królestwo na czele, którego stanął Gedeon. Władca ten miał córkę nieprzeciętnej urody Esterę lub Judytę, do której płomiennym uczuciem zapalał chrześcijański władca Lasta o imieniu Zera Jaykob. Nieświadom faktu, iż jest ona członkinią Falsza poślubił ją a później wyrzekł się swej wiary i przyjął imię Salomon. Wkrótce po tym podstępna i przebiegła królowa, szczerze nienawidząca chrześcijan wykorzystwała ówczesne rozchwianie polityczne Aksum, w którym na tronie zasiadł infant - Anbesa Uyddym i podbiła je,

¹⁸⁶ „Nasz dom - Izrael” <http://beytenu.org/> stan z dnia 30/05/2007.

¹⁸⁷ http://www.knesset.gov.il/elections17/eng/Results/main_results_eng.asp stan z 30/05/2007.

¹⁸⁸ Pozostali ankietowani repatrianci określali siebie następująco: rosyjskojęzyczni obywatele Izraela (1,5%), Rosjanie z powodu konkretnych okoliczności przebywający w Izraelu (16,7%), kosmopolici (1,4%), J.Szaus, *Portret...*, str.12.

¹⁸⁹ Starożytne królestwo, założone w I wieku p.n.e. uważane za historyczną kolebkę Etiopii.

¹⁹⁰ A.Bartnicki, J.Mantel-Niećko, *Historia Etiopii*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1987, str.29.

wprowadzając na 40 lat swoje krwawe rządy. Po jej śmierci Aksum ponownie pogrążyło się w wewnętrznym chaosie, który przyczynił się do ostatecznego upadku starożytnego państwa. Terytorialnie mocno okrojone i osłabione gospodarczo nigdy nie odbudowało już swej potęgi w swym pierwotnym kształcie jednak bezwątpienia późniejszy okres w dziejach abisyńskich ukształtował się w związku z kulturą i cywilizacją chrześcijańską¹⁹¹. Natomiast plemię Falaszów, jak można się domyślać dzięki silnemu poczuciu niezależności i odrębności religijnej, przez kolejne stulecia reprezentowało tendencje separatystyczne, wielokrotnie walcząc o swą niezawisłość z kolejnymi spadkobiercami tronu Aksum¹⁹². Ostatecznie niepokornych etiopskich Żydów podporządkował sobie w XVII wieku cesarz Susnyjos i od tego momentu jak twierdzi Richard Pankhurst stali się „wzgardzaną kastą”¹⁹³, społecznością skromną liczebnie i o znikomym znaczeniu.

Pierwszy kontakt tej wyalienowanej społeczności z cywilizacją zachodnią nastąpił XVIII za pośrednictwem szkockiego podróżnika Jamesa, Bruce, który poszukując źródeł Nilu natknął się na ich, jak twierdził 100 tys. grupę¹⁹⁴. Jednak największe zasługi w rozpowszechnianiu informacji swój temat etiopskie plemię zawdzięcza wysłannikowi *Alliance Israelite Universelle*- Josephowi Halevy, który odkrył na nowo ich żydostwo w 1867 r.¹⁹⁵ a także jego sorbońskiemu podopiecznemu i zapalonemu aktywiście profalaszowskiemu Jacquesowi Faitlovitchowi, który badając i porównując obydwie systemy religijne dołożył wszelkich starań, aby zbliżyć tradycje i plemienia do tradycji żydowskich¹⁹⁶.

Wprawdzie już w momencie restauracji państwa żydowskiego na Bliskim Wschodzie w 1948 r. żydowscy Etiopczycy podejmowali próby powrotu do swojej wytęsknionej „Ziemi Obiecanej”, jednak ich starania nie spotykały się z entuzjazmem. Powątpiewający w autentyczność synopsy wiążącej etiopskie plemię z narodem żydowskim establishment izraelski, aż do połowy lat 70. prowadził politykę, której sedno zawarto w liście, jaki wystosował pierwszy sekretarz ambasady izraelskiej w Waszyngtonie 1973 r. David Zohar: „Izrael nie uważa, aby Prawo Powrotu miało zastosowanie do ludu Falasza” i „nie podchodzi z entuzjazmem do perspektywy imigracji Falaszy”¹⁹⁷. Wielbiony przez rastafarian¹⁹⁸, i

¹⁹¹ A. Bartnicki, J. Mantel-Niećko, *Ibidem*, str.29.

¹⁹² Zob. R. Hess, *An Outline of Falasha History*, Proceedings of the Third International Conference of Ethiopian Studies, 1966 Addis Abeba.

¹⁹³ R. Pankhurst, *A Social History of Ethiopia*, Trenton, New Jersey 1992, str.100.

¹⁹⁴ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Judaism/ejhist.html> stan z dnia 30/05/2007.

¹⁹⁵ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.147.

¹⁹⁶ K. Gawlik, *Exodus ? Powrót ? – Niezwykła historia niezwykłego ludu w Rogu Afryki*, Warszawa 1999, str. 51 [w]: J. Mantel-Niećko (red.), *Afrykański wygnaniec, Tożsamość a prawa człowieka*, Dialog.

¹⁹⁷ M. Shapiro, *Return of a Lost Tribe. The unfinished exodus of the Ethiopian Jews*, The World & I, Kwiecień 1988, str.487.

sprawujący „rządy z woli Boga”, którym *nota bene* do boskiego ideału było daleko¹⁹⁹ cesarz Haile Syllassie I, bynajmniej nie pałał chęcią wypuszczenia z „etiopskiej niewoli” ciemnoskórych Żydów, rozpatrując taką ewentualność w kategoriach „narodowej katastrofy”²⁰⁰.

Wprawdzie, w 1975 r. ku zdziwieniu opinii publicznej i bez aprobaty Głównego Rabinatu, izraelski rząd uznał ostatecznie prawo społeczności żydowskiej z Czarnego Łądu do powrotu na „ziemię praojców”, to jednak afrykańskie państwo w dalszym ciągu stawiało veto. Marksistowski rząd, który obalił „przywódcę wyzyskiwaczy”²⁰¹ Syllassie, przez co zerwał wiekowe tradycje monarchii w tym państwie, akurat w kwestii relacji na osi Etiopia – Izrael i „obcoplemiennych” Żydów tradycji cesarskich obalać nie miał zamiaru²⁰².

Paradoksalnie z pomocą Falaszom w ich pragnieniu powrotu na „Iono Syjonu” przysła susza, głód i wojna. Dwa pierwsze z „żywołów” praktycznie nie zależne od człowieka, ostatni leżący wyłącznie w człowieczej gestii.

W Eretz Israel żyje dzisiaj ponad stutysięczna społeczność²⁰³, która dzięki swojej egzotyce wyraźnie odznacza się na tle reszty żydowskiej części społeczeństwa izraelskiego - jest to kuszyckie plemię wyznające religię mojżeszową.

Nazwa Falaszowie (Felaszowie, Falasza) swój źródłosłów czerpie z języka ge'ez²⁰⁴ (gyyz, gy'yz), w którym *'falasa'* oznacza tyle, co 'emigrować', 'wędrować' a zatem *Falasyan* to emigranci, wędrowcy lub wygnańcy²⁰⁵ a ponieważ historiografia etiopska a właściwie abisyńska z okresu schyłku Aksum w X w. praktycznie nie istnieje²⁰⁶ mogłoby to stanowić namiastkę potwierdzenia wspomnianej we wstępie legendy. Pośród pozostałych Etiopczyków

¹⁹⁸ „Rastafarianizm - nacjonalistyczny ruch czarnoskórych mieszkańców Afryki założony w latach 20. i 30. XX w. przez Markusa Garvey'a (1887-1940). W 1927 r. Garvey prorokował: „Patrzcie na Afrykę, gdzie zostanie ukoronowany czarny król, gdyż dzień wyzwolenia jest tuż”. Trzy lata później w 1930 r. Makonnen Ras Tafari koronował się na etiopskiego cesarza przyjmując imię Haile Syllassie. Przyznano mu pompatyczny tytuł: „Król Królów, Pan Panów, Jego Cesarska Wysokość, Zwycięski Lew Plemienia Judy, Wybraniec Boży”. Wydarzenie to okrzyknięto spełnieniem garveyowskiego prorocтва.[...] Ważnym aspektem nauki rastafarian jest pojęcie - czarny judaizm, czyli przekonanie, że starotestamentowi Hebrajczycy byli ludem czarnoskórym i dzisiejsza rasa czarna jest reinkarnacją biblijnego Izraela”. G.A.Mather, L.A.Nichols, *Słownik sekt, nowych ruchów religijnych i okultyzmu*. Warszawa 2006, str. 365-367.

¹⁹⁹ Zob. R.Kapuściński, *Cesarz*, Warszawa 2007, Czytelnik.

²⁰⁰ M. Shapiro, *op.cit.*, str. 487.

²⁰¹ A. Bartnicki, J. Mantel-Niećko, *op.cit.*, str. 472.

²⁰² Po wojnie Jom Kippur cesarz Haile Syllassie I zerwał stosunki dyplomatyczne z Państwem Izraela, które ponownie nawiązano dopiero w roku 1989 <http://www.jafi.org.il/education/100/concepts/aliyah5.html> stan z dnia 30/05/2007.

²⁰³ Dane na 2005 r. <http://www.iaej.co.il/pages/media.htm> 30/05/2007.

²⁰⁴ Język ge'ez a także amharski i tigrinia, którymi posługują się Falaszowie na co dzień należą do grupy języków semickich. Zob. Witold K. Brzuski, *Gramatyka języka gyyz (etiopskiego klasycznego)* Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego: Warszawa 1972.

²⁰⁵ M. Wurmbrand, *Falashas*, Encyclopedia Judaica, CD-ROM Edition.

²⁰⁶ A. Bartnicki, J. Mantel-Niećko, *op.cit.*, str. 29.

popularne jest również określanie Falaszy nietułmaczonym mianem 'kaila', z języka plemienia Ageu, do którego zaliczani są z punktu widzenia antropologii, a także 'ayehud' czyli po prostu - Żydzi²⁰⁷.

Sami Felaszowie zwykli jednak określać siebie *Beta Israel* czyli Dom Izraela, dla podkreślenia swych powiązań ze starożytnym ludem Izraelitów. Bowiernie zgodnie z tradycją ciemnoskórych Żydów są oni potomkami króla Menelika I, syna Królowej Saby spłodzonego z biblijnego Króla Salomona, a także dostojników jerozolimskich, którzy towarzyszyli mu w drodze powrotnej i zdecydowali się osiedlić w jego kraju. Stary Testament kilkakrotnie wspomina o Królestwie Saby, w tym dwukrotnie w odniesieniu do rzekomej wizyty jego mitycznej władczyni²⁰⁸, jednak nie mówi nic odnośnie matrymonialnych następstw gościny w progach Salomona. Etiopska legenda, która kontynuuje jakoby zapis starotestamentowy rozbudza umysły badaczy tematu, przez co niektórzy skłonni są umiejscawiać „tron Saby” nie w Jemenie a właśnie w nieodległej Etiopii i nie wykluczają również możliwości, że właśnie na Czarnym Łądzie została ukryta żydowska Arka Przymierza aczkolwiek pojawiają się głosy zdecydowanie sprzeciwiające się tym przypuszczeniom²⁰⁹.

Jednak pochodzenie wierzeń etiopskich Żydów z uwagi na niedostateczność świadectw historycznych a jedynie ustną tradycję, okrywa tajemnica, która stanowi dla badaczy przedmiotu jeden z nie rozwiązanych do dnia dzisiejszego problemów. Pośród wielu teorii mających na celu wyjaśnienie rodowodu możeszowego plemienia w Afryce trzy znajdują szerszą akceptację w środowiskach teologiczno – naukowych. A mianowicie:

-Etiopscy Żydzi mogą być potomkami jednego z *Dziesięciu Zaginionych Plemion Izraela* – po mieczu Dana²¹⁰.

- wspomniana już akceptowana przez nich teoria, o potomkach Manelika I, zawarta w tradycji etiopskiej zwanej *Kebra Nagast*²¹¹.

- teoria, według której, Falaszowie mogą być potomkami Żydów, którzy opuścili antyczny Izrael i osiedlili się w Egipcie po zburzeniu Pierwszej Świątyni w roku 586 p.n.e.²¹².

Niemożliwość odnalezienia historycznych szlaków, jaką przebył na Czarny Łąd etiopski lud nie jest jednak tak istotna, co fakt, że bezsprzecznie Falasze uważają siebie od

²⁰⁷ M. Wurmbrand, *op.cit.*.

²⁰⁸ Zob. Pismo Święte, Pierwsza Księga Królewska (10,1-13) oraz Druga Księga Kronik (9,1-12)

²⁰⁹ Zob. A.J.Palla, *Skarby Świątyni*, Kraków 1999, str.38-40.

²¹⁰ Syna Jakuba i niewolnicy Racheli – Bilhy. Księga Rodzaju (30, 1-7).

²¹¹ Z języka Ge'ez "Chwała Królów" noszące znamiona patrystyczne i midraszowe dzieło traktujące o wyprawie i pobycie królowej Saby do Izraela a także o wywiezieniu przez przybyszy Arki Przymierza. Zob. E. A. Wallis Budce (trans.) *The Kebra Negast*, London, 1932. **KEBRA NAGAST - Index** <http://www.sacred-texts.com/chr/kn/> stan z dnia 30/07/2007.

²¹² http://www.iaej.co.il/pages/history_in_the_beginning.htm stan z dnia 10/07/2007.

niepamiętnych czasów za Żydów a ich wyznanie przez tysiące lat było głównym czynnikiem definiującym ich odrębność od pozostałych plemion etiopskich. Głęboka religijność tej społeczności stanowiła, zatem główna pobudkę, dla której wybrali oni imigrację do Izraela. Jednak po ich przybyciu do „ziemi obiecanej” okazało się, że główny nurt izraelskiego judaizmu mimo wielu podobieństw jednak różni się od ich wyznania, które nie jest również wolne od zapożyczeń z chrześcijańskiego Kościoła Etiopskiego.

Wyznają oni bowiem judaizm w jego bardzo pierwotnej formie, przez co niektórzy uczeni (F.Koneczny, M.Poradowski) określiliby tę społeczność jako wyznawców mozaizmu. Swoje wiarę opierają głównie na Biblii o kanonie identycznym, jaki uznawany jest w Kościele Etiopskim, w którym oprócz poszczególnych ksiąg uznanych przez chrześcijaństwo zachodnie znajdują się również apokryfy²¹³. Etiopscy chrześcijanie celebrują zarówno niedziele jak i soboty (zwane pierwszym szabasem czy szabasem żydów) jak również kultywują tradycję obrzezania męskich potomków w ósmym dniu po urodzeniu²¹⁴, co jak ogólnie wiadomo jest praktyką typowo żydowską. Językiem liturgii Falszy jest język ge'ez – oficjalny język Kościoła Etiopskiego .

W Biblii najistotniejszą rolę u Beta Israel, tak jak w przypadku judaizmu rabinicznego odgrywa Pięcioksiąg Mojżeszowy, który określany jest prawem- *orit*²¹⁵. Literatura talmudyczna do czasu przybycia do Eretz Israel była im zupełnie nieznana. Plemię Falasza rygorystycznie przestrzegało przepisów określonych w Pięcioksięgu, związanych z czystością rytualną zarówno w kwestiach żywieniowych jak i innych np. za kalający uważano kontakt z innowiercą oraz kobieta w czasie menstruacji. Sprawowanie liturgii leży w gestii wywieranych przez społeczność kapłanów tzw. *kahenat*, fakt ten może świadczyć na korzyść trzeciej teorii o pochodzeniu Etiopskich Żydów, ponieważ w judaizmie tradycja kapłaństwa sprawowana przez *kohenów* została zaniechana po zburzeniu przez Rzymian Drugiej Świątyni²¹⁶. Pomocnikami kapłanów są u Etiopskich Żydów *dabtarocc*, w ich gestii leżała również oparta na lekturze biblii i psalmów, edukacja religijna wspólnoty²¹⁷. Zupełnie zaskakującą w judaizmie etiopskim jest praktyka monastycyzmu obca zupełnie judaizmowi rabinicznemu a w całej historii wiary występująca jedynie u Esseńczyków, którzy w antyku

²¹³ Słowo „apokryfy” pochodzi od greckiego słowa „ukryty”(por.4 Ezd 12,37-38; 14,45-46) choć w potocznym użyciu chrześcijańskim nabrało raczej znaczenia „usunięty”, a mianowicie z kanonu biblijnego. Apokryfy inaczej Księgi deuteroniczne, w odniesieniu do Starego Testamentu to grupa ksiąg i części ksiąg nie należących do żydowskiego kanonu Pisma Świętego, ze względu na nie jasność ich pochodzenia nie uważane za autentyczne. P.J.Achtemeier, *Encyklopedia Biblijna*, Warszawa 2004, str.38-43.

²¹⁴ K.Gawlik, *op.cit.*, str.44.

²¹⁵ M.Wurmbrand, *op.cit.*

²¹⁶ J.Eisenberg, *Judaizm*, Warszawa 1999, str.14-15

²¹⁷ R.Pankhurst, *op.cit.* str.130.

stworzyli specjalne formy monastyczne swojej wspólnoty przypominające zakony²¹⁸. Ośrodki życia religijnego Falaszy tzw. *masgidy* od reszty świątyń żydowskich odróżniają charakterystyczne przeszklone kopuły, dzięki którym zgodnie z ich tradycją modlitwy docierają bezpośrednio do Boga. I właśnie w *masgidach* celebrowano wszystkie święta falaszańskie, z których najważniejszy był cotygodniowy *sanbat*. Prócz typowo żydowskiej tradycji dnia siódmego –szabatu obchodzono również inne wymieniane w Starym Testamencie święta jak Pesach, Sukkot, Jom Kippur czy Rosh Ha-Szana, aczkolwiek nie do końca w identyczny sposób i w tych samych ramach czasowych.

Zdjęcie 8. Falaszańscy duchowni pod osłona charakterystycznych parasoli.

Źródło:http://failedmessiah.typepad.com/failed_messiahcom/ethiopian_jews/index.html

Ciemnoskórzy Żydzi mają niewątpliwie wiele elementów wspólnych z religią żydowska w związku z tym zostali przyjęci w Izraelu za „swoich” jednak pewne odmienności w rycie etiopskim budziły zastrzeżenia Głównego Rabinatu w związku, z czym zmuszeni zostali do odbycia ceremonii „symbolicznej konwersji” mimo interwencji ówczesnego naczelnego rabina sefardyjskiego Ovadii Yosefa. Zbulwersowani tym aktem dyskryminacji ze

²¹⁸ W. Tyloch, *op.cit.*, str.133-137.

strony Głównego Rabinatu Bete Israel wyrażali swoje niezadowolenie w licznych i głośnych akcjach protestacyjnych²¹⁹.

Jednakże kwestia „odnowienia wiary” nie była jedyną przeszkodą stojącą na drodze w zdomowieniu się „Etiopczyków” w Eretz Israel. Wychowani w zacofanym afrykańskim społeczeństwie, w którym edukacja wyższa przysługiwała wyłącznie notablom, a do tego izolowani ze względu na swą odmienność, mieli ogromne problemy w odnalezieniu się wysoko już wtedy rozwiniętym państwie izraelskim. W swojej dotychczasowej ojczyźnie etiopscy Żydzi pałali się głównie rolnictwem lub innymi pracami fizycznymi jak tkactwo, garniarstwo czy budownictwo²²⁰. Ogromną część nich stanowili analfabeci lub półanalfabeci. W związku z tym zaraz po przybyciu do Izraela umieszczani byli w tzw. ośrodkach przystosowawczych, w których uczyli się nie tylko języka swojej nowej ojczyzny, ale również korzystania z osiągnięć cywilizacji jak np. używania elektryczności, bieżącej wody czy gazu²²¹, w afrykańskiej wiosce tkwiącej w „epoce kamienia łupanego” tego typu umiejętności były Etiopczykom niestety zbędne.

O wiele cięższym do pokonania okazał się jednak nie tyle, epokowy maraton przez wieki cywilizacji, co dystans, jakim obdarzyło etiopskie plemię społeczeństwo izraelskie a właściwie jego część. Szczególnie aszkenazyjskie kręgi ortodoksyjne z trudem przyjęły do wiadomości fakt, że mają „czarnych braci”. Niejednokrotnie wygłaszano pod ich adresem rasistowskie i uwłaczające komentarze²²². Polskojęzyczna literatura dotycząca tematyki izraelskiej albo taktownie milczy albo traktuje zagadnienia związane z dyskryminacją czarnych Żydów z etiopskiego plemienia niebywale wzmiankowo²²³.

Po raz pierwszy problem segregacji rasowej w Izraelu niewątpliwie ujawnił szeroko opisywany zarówno w prasie rodzimej jak i zagranicznej wyjątkowo nieprzyjemny incydent z 1996. Wtedy właśnie izraelskie Ministerstwo Zdrowia uznało, że ponieważ wśród etiopskich Izraelczyków odsetek nosicieli wirusa HIV oraz innych chorób był wielokrotnie wyższy niż wśród ogółu społeczeństwa, nie są oni stosownymi krwiodawcami. Decyzja ta może nie była by aż tak rażąca gdyby jej powody zostały ogłoszone publicznie. Zamiast tego rozesłano poufne zalecenia do stacji krwiodawstwa, aby pobierać krew od ochotników etiopskich, a następnie się jej pozbywać. Kiedy sprawa wyszła na światło dzienne wybuchł skandal. Etiopczycy poczuli się słusznie dotknięci. Pomimo, że jak wynika z oficjalnego komunikatu

²¹⁹ K.Gawlik, *op.cit.*, str.72.

²²⁰ M.Wurmbrand, *op.cit.*

²²¹ E. Rudnik, *op.cit.*, str.22.

²²² D.Kessler, *The Falashas. The Jews of Ethiopia*, Minority Rights Group Publications 1985, str.13.

²²³ Por. R.Balke, *op.cit.*, str. 128, A.Klugman, *op.cit.*, str.108, D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.146, P.Johnson 548.

w tej sprawie, ministerstwo kierowało się jedynie troską o bezpieczeństwo biorców bez żadnego podtekstu etniczno-rasistowskiego²²⁴, to takie zachowanie instytucji państwowej wydaje się wysoko niestosowne nawet biorąc pod uwagę kwestię zdrowia publicznego.

Zdjęcie 9. Falaszowie w proteście przeciwko dyskryminacji rasowej, 1996 r.

Źródło: http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_pictures/6137204.stm

Adekwatną ilustracją zachowań społecznych względem przybyszy z Czarnego Lądu nie długo po ich przybyciu do Eretz Israel jest autentyczna historia afrykańskiego uchodźcy przelana na ekran przez rumuńskiego reżysera Radu Mihaileanu w filmie pod tytułem „Idź i stań się” (*Live and Become*). Kronika wydarzeń życia czarnoskórego chłopca, która jest tematem obrazu, nie tylko odkrywa kulisy akcji ratunku dla afrykańskich Żydów, ale również trudności i rozterki, jakie przeżywa on po przybyciu do nowej ojczyzny. Czas, jaki potrzebny jest do adaptacji w nowym środowisku obfituje w momenty wyjątkowo dla niego przykre. W szkole czuje się wyalienowany ze względu na pigment swej skóry, poza nią społeczeństwo również nie daje mu o tym zapomnieć. Do tego wszystkiego dochodzi nieznośna, spędzająca sen z powiek tęsknota za matką, która została w obozie dla uchodźców w Sudanie oraz ojczyznę i stylem życia, z jakiego został właściwie „wyrwany”. Najbardziej poruszający moment filmu, stanowiący zarazem jego ducha i przesłanie jest moment, kiedy etiopski Izraelczyk zostaje wciągnięty w publiczną debatę, której temat brzmi: „Jakiego koloru skóry był Adam?”²²⁵.

²²⁴ <http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Communiques/1996/BLOOD%20BANK-%20ALL%20DECISIONS%20REGARDING%20ETHIOPIAN%20BLOO> stan z dnia 6/06/2007.

²²⁵ *Live and Become* (2005r.) reż. Radu Mihaileanu.

Obecnie etiopscy obywatele Izraela rzadziej spotykają się z przejawami dyskryminacji rasowej w społeczeństwie izraelskim. Należy również podkreślić, iż mimo krzywd izolacji, jakich doznali w swojej starej ojczyźnie w dalszym ciągu mają do niej ogromny sentyment, dlatego nie mają zamiaru całkowicie odciąć się od swych afrykańskich korzeni, co podkreślają chociażby strojem, który ubarwia izraelskie ulice. Afrykańskie kobiety często również dekorują swoje twarze charakterystycznymi tatuażami. Właśnie ta afrykańska specyfika i niepowtarzalny koloryt, jaki wnoszą do krajobrazu etnicznego Eretz Israel często staje się inspiracją dla izraelskich artystów, czego przykładem może być chociażby Idan Reichel's Project²²⁶, którego utwory o wyraźnie inspirowane folklorem afrykańskim i z udziałem amharskojęzycznych wokalistów przez długi czas okupowały najwyższe listy przebojów i zapewniły mu niegasnącą popularność.

Czynnikiem niewątpliwie integrującym Beta Israel z resztą społeczeństwa izraelskiego jest służba wojskowa²²⁷ - którą młodzi etiopscy Izraelczycy odbywają chętnie i z prawie 100 % frekwencją w przypadku mężczyzn, mimo iż zazwyczaj pochodzą z rodzin religijnych²²⁸. Należy również zaznaczyć, iż odbycie służby wojskowej jest drugą obok biegłej znajomości języka hebrajskiego nobilitująca przepustką do izraelskiego społeczeństwa.

Niestety w dalszym ciągu palącym problemem pozostaje absorpcja tej egzotycznej grupy pod względem socialno-ekonomicznym. Ciemnoskórzy Żydzi pozostają najniższą warstwą społeczną w Izraelu. W prawdzie władze izraelskie przeznaczyły ostatnio w ramach tzw. programu pozytywnej dyskryminacji²²⁹ spore środki na wyrównanie szans tej grupy społecznej jednak biorąc pod uwagę ogrom dysproporcji, jakie dzielą etiopskich obywateli od reszty społeczeństwa jest przytłaczający. Garść statystyk, jakie przytacza The Israel Association for Ethiopian Jews daje nam wyjątkowo przygnębiający obraz sytuacji afrykańskiej wspólnoty w Eretz Israel. Według badań przeprowadzonych przez tą organizację:

- 70% z etiopskich rodzin nie ma stałego dochodu.
- 63% z zatrudnionych Etiopczyków pracuje na stanowiskach nie wymagających nie wymagających wyższych kwalifikacji zawodowych.
- Tylko 32% z etiopskich ojców i 10% z etiopskich matek ma w ogóle zatrudnienie.

²²⁶ <http://www.idanraichelproject.com/en/index.php> stan z dnia 6/06/2007.

²²⁷ Służba w Siłach Obronnych państwa jest obowiązkowa dla wszystkich sprawnych fizycznie obywateli Izraela, którzy ukończyli osiemnasty rok życia i trwa przez okres 3 lat dla mężczyzn i dwóch dla kobiet. Wymóg ten nie obejmuje młodzieży religijnej a także ze względów etnicznych arabskiej części społeczeństwa izraelskiego. [The Israel Defense Forces](#) stan z dnia 06/06/2007.

²²⁸ [The Absorption of Ethiopian Immigrants in Israel - Jan-96](#) stan z dnia 06/06/2007.

²²⁹ http://www.newisraelfund.org.uk/subPages/05_newsAndMedia/archivedNews/old/033.html stan z dnia 06/06/2007.

- Przeciętny etiopski dochód jest znacznie poniżej średniej krajowej, co utrzymuje status ich ubóstwa.

- 40% uczniów etiopskich w klasach 1-9 opanowało umiejętność czytania znacznie poniżej średniego poziomu ich klas.

- Podobnie wygląda sytuacja w przypadku matematyki i jęz. hebrajskiego u 60% etiopskich uczniów w klasach 1-6.

- 6,2% uczniów etiopskich porzuca szkołę pomiędzy 14 a 17 rokiem życia.(To wskaźnik podwójnie przewyższający średnią krajową.)

- Tylko 28% etiopskich uczniów uzyskuje maturę.

- 46% z etiopskich uczniów wysłanych jest do szkół z internatem z powodu ciężkiej sytuacji finansowej.

- 45% etiopskich rodziców nie opanowało języka hebrajskiego nawet w stopniu podstawowym.

- 49% etiopskich domów jednym pokojem żyje dwie lub więcej osób.

- Trudna sytuacja finansowa tej części społeczeństwa izraelskiego rzutuje na wysoki wskaźnik przestępczości wśród nieletnich, który jest dwukrotnie wyższy.

- Pomiędzy 1996 a 1999 rokiem liczba zatrzymanych młodocianych etiopskich Izraelczyków wzrosła o 255%²³⁰.

Powyższych danych niestety nie można zignorować i podciągnąć pod specyfikę działalności organizacji IAEJ, nastawionej na akcentowanie problemów właśnie tej grupy społecznej, ponieważ można znaleźć ich potwierdzenie w innych źródłach²³¹. Pozwala nam to nawet nie przypuszczać, co być szczerze przekonany, jakie wyzwanie stoi przed Państwem Izraela dla zniwelowania tak dużych dysproporcji między „Etiopczykami” a resztą społeczeństwa oraz ile trudów będą oni sami musieli pokonać, aby naprawdę mogli się poczuć Izraelczykami.

²³⁰ http://www.iaej.co.il/pages/community_news_facts.htm stan z dnia 06/06/2007.

²³¹ Zob. <http://www.adva.org/UserFiles/File/equ-mon-eth-eng.pdf> stan z dnia 06/06/2007.

Rozdział 3

Izraelskie sekty żydowskie

Medinat Israel to kolebka cywilizacji - Ziemia Święta wyznawców trzech największych monoteistycznych religii świata. Zawilość losów historycznych sprawiła, iż chrześcijański krzyż, muzułmański półksiężyc i gwiazda Dawida to symbole, które przeplatają się nieskończoną ilość razy w krajobrazie tego jedyne na świecie miejsca. Fakt ten, zatem nie mógł umknąć uwadze budowniczym Państwa Izraela, którzy kierując się drogowskazem danym im przez architekta Herzla pragnęli stworzyć państwo, w którym każdy jego obywatel powinien się czuć: „wolny i niezależny pod względem wyznania, podobnie jak w swej narodowości”²³². Wolność wyznania i praktykowania własnej religii została zagwarantowana wszystkim obywatelom państwa w Deklaracji Niepodległości²³³. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, iż podział na trzy wielkie religie: judaizmu, islamu i chrześcijaństwa jest bardzo uogólniony, ponieważ objawiają się one w Eretz Israel w niebywałej wręcz różnorodności²³⁴. Również judaizm ma różne oblicza. Z wielkiego i wielowiekowego zbiornika duchowości i tradycji Ziemi Świętej wyłaniają się dwie wspólnoty, których klasyfikacja nastęrcza problemów badaczom tematyki izraelskiej jak również samym Izraelczykom. To członkowie społeczności dwóch sekt żydowskich, często wliczanych do grona mniejszości arabskiej²³⁵. Jednak w związku z ich pokrewieństwem, przede wszystkim religijnym, posunięcie to wydaje się mało słuszne.

3.1. Samarytanie

Pierwszą z sekt tworzą Samarytanie (*Shamerin*), członkowie najmniejszej na świecie grupy etniczno-religijnej o semickim rodowodzie, która liczy sobie niewiele ponad 700 osób²³⁶. Jej pochodzenie pozostaje kwestią sporną. Do połowy XX wieku przyjęło się uważać, za najbardziej wiarygodną, teorię wynikającą ze starotestamentowych pokładów

²³² T. Herzl, *op. cit.*, str. 133.

²³³ <http://www.israel-mfa.gov.il/MFA/Facts+About+Israel/People/SOCIETY-%20Religious%20Freedom> stan z dnia 20/07/2007.

²³⁴ Zob. B. Bell, *Israel. Insight Guides*, London 2006, str. 83-87.

²³⁵ E. Rudnik, *op. cit.*, str. 26.

²³⁶ A. Piotrowska, *Pokój od Samarytanina*, „W Drodze”, nr 6 (394) 2006 <http://www.mateusz.pl/wdrodze/redakcja/archiwum.htm> stan z dnia 06/06/2007.

Biblii²³⁷. A mianowicie, iż Samarytanie wywodzą się oni od ludności powstałej w wyniku przemieszania się starożytnej ludności Samarii z asyryjskimi kolonistami sprowadzonymi na te tereny po upadku królestwa północnego i zburzeniu Samarii w 722 r. p.n.e. Jednak w świetle tradycji samarytańskiej, noszącej nazwę *Księgi Kronik II (Sefer ha-Yamin)*, społeczność ta uważa się za bezpośrednich potomków zaginionych plemion Józefa: Efraima i Menassesa. Aż do XVII w. ich najwyżsi kapłani wywodzili się w prostej linii od Arona. Samarytanie twierdzą również, że od najdawniejszych czasów zajmują oni swoje własne, starożytne terytorium w środkowej Palestynie. Ta sama tradycja mówi poza tym, iż, czasach starożytnych pozostawali oni w dobrych relacjach z innymi plemionami izraelskimi, aż do momentu rozłamu spowodowanego odejściem, kapłana Eliego, sanktuarium z Sychem do Shilo, co doprowadziło do schizmy na samarytańskim łonie. Pozostali w Sychem Samarytanie dla odróżnienia się od innych jahwistów zaczęli określać siebie mianem „strażników prawdy” (*szamerim al ha-emet*)²³⁸. Kwestia wiarygodności samarytańskiej tradycji jest trudna do weryfikacji, ponieważ brak w niej wielu historycznych danych np. odnośnie przetrwania stanu kapłańskiego po upadku Królestwa Północnego. Jak również historiografia nie dysponuje informacjami, z wyjątkiem tych zawartych w źródłach wspólnoty, jakoby Samarytanie stanowili odrębną grupę religijną, istniejącą już w okresie królewskim i rozwijającą się dalej na terenie Samarii za czasów rządów Persów i kolejno Greków, Rzymian aż po panowanie arabskie. Jakkolwiek brak potwierdzenia poglądów głoszonych przez członków sekty w innych źródłach historycznych, to również tradycja biblijna odnośnie wysiedlenia wszystkich mieszkańców Samarii do Asyrii za panowania Sargona II nie jest wolna od wątpliwości i nie można do końca wykluczyć, iż jakaś część samarytańskiej wspólnoty pozostała w ojczyźnie po jej upadku²³⁹.

Przyjmuje się, iż, ostateczny rozłam między Żydami a Samarytanami nastąpił po okresie niewoli babilońskiej jednak sprawa przyczyn jest nadal przedmiotem dyskusji²⁴⁰. Ogólnie przyjmuje się wersję zawartą na kartach biblijnych, w której rzekomo, po powrocie Judejczyków z niewoli babilońskiej w 538 r. p.n.e. pod wodzą Nehemiasza tylko wygnańcy nazywani *Golah* mieli stanowić „prawdziwych” Izraelitów, co dawało im przywilej odbudowy „świętego miasta – Jerozolimy”, natomiast pozostałym jahwistom zwanych *Am*

²³⁷ Zob. *Pismo Święte*, Pallotinum, *Druga Księga Królewska* (17, 24-41).

²³⁸ Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.739.

²³⁹ J. Macdonald, *Samaritans.History until 1300, Encyclopedia Judaica*, CD-ROM Edition.

²⁴⁰ Zob. I. Jaruzelska, *Mniejszości nieżydowskie w Izraelu*, „Sprawy Narodowościowe” t.IV (1995), z.1 (6) str.164.

Ha-Arec, do których zaliczono Samarytan tego prawa odmówiono²⁴¹. Ostracyzm społeczny, jaki zgotowali wspólnie Judejczycy, skłonił jej członków do wybudowania własnej świątyni na szczycie góry Gerezim w okolicach Sychem, która do dnia dzisiejszego stanowi jedyne święte miejsce Samarytan.

Na przestrzeni wieków, kolejno zmieniający się „właściciele” Ziemi Świętej poddawali wspólnotę licznym prześladowaniom, często nie rozgraniczając Samarytanów od Żydów, tak jak to było w przypadku Rzymian. Samarytanom kilkakrotnie w historii burzono świątynię, która po najeździe mameluków w 634 r. została zmieniona na meczet, a spora część członków sekty udała się na wygnanie i rozprzeczła się na Bliskim Wschodzie. Do XVI wieku i najprawdopodobniej jeszcze później spore samarytańskie kolonie na pewno istniały w Damaszku, Kairze i Gazie²⁴². O Samarytanach w tym okresie wspominają zapiski żydowskich rabinów i podróżników takich jak wspomniany już Obadja di Bertimoro czy Beniamin z Tudeli²⁴³.

Podbój regionu przez Turków Osmańskich przyniósł kolejne pogorszenie sytuacji członków tej semickiej wspólnoty. Do końca XVIII wieku przetrwała ich jedynie niewielka grupa, rozbita na ośrodki w Sychem, Gazie i Jaffie. Najistotniejszym wydarzeniem mającym niewątpliwie wpływ na tak istotny spadek wielkości samarytańskiej wspólnoty w tym okresie było wygaśnięcie dynastii najwyższych kapłanów wywodzących się w prostej linii od Arona. Wraz ze śmiercią Shalmiaha Ben Phinehasa zmarłego w 1624 r. rozpoczęła się fala prześladowań wspólnoty przez miejscowych muzułmanów. W tym czasie wiele samarytańskich rodzin w obawie przed utratą życia zdecydowało się dokonać konwersji na islam. Zabroniono również Samarytanom wstępu na Gerezim, który to zakaz obowiązywał do 1820 r. i zniesiony został dzięki agitacji brytyjskiego konsula w władz osmańskich. Poprawę sytuacji samarytańskiej wspólnoty, która przetrwała jedynie w Palestynie przyniósł dopiero mandat brytyjski. Jednak należy podkreślić, iż 400 lat restrykcyjnego panowania otomańskiego w tym regionie osłabiło wspólnotę do tego stopnia, że w momencie wycofania się wojsk tureckich jej populacja liczyła sobie zaledwie 146 „dusz”²⁴⁴.

Jeszcze za panowania Brytyjczyków w Palestynie przewodząca Samarytanom rodzina Tsedaka przeniosła się z głównego ośrodka do Jaffy, gdzie nawiązała znajomość z przyszłym

²⁴¹ K. Armstrong, *Jerozolima. Miasto trzech religii*, Warszawa 2000, str. 124.

²⁴² http://the-samaritans.com/html_articles/Diaspora.htm stan z dnia 20/07/2007.

²⁴³ <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=110&letter=S> stan z dnia 20/07/2007.

²⁴⁴ Benyamim Tsedaka, *Samaritans. History 1300-1970, Encyclopedia Judaica*, CD-ROM Edition.

prezydentem Izraela Icchakiem Ben-Zvi²⁴⁵. To właśnie ta osoba pokłada wielkie zasługi dla samarytańskiej społeczności. Wspólnota zawdzięcza mu nie tylko rozpowszechnianie informacji i propagowanie tej społeczności jako części narodu żydowskiego²⁴⁶, ale również dzięki jego zabiegom, w rok po powstaniu państwa żydowskiego zostali uznani za obywateli na mocy *hoq hashevut* - Prawa Powrotu²⁴⁷. Fakt ten przyczynił się do wzrostu liczebności wspólnoty przez reunifikację rozproszonej po kraju jej ludności. Na mocy porozumień izraelsko-jordańskich z 1953 r. umożliwiono Samarytanom przeprowadzenie obchodów święta Paschy na Gerezim pozostające jeszcze wtedy pod panowaniem Haszymidzkim²⁴⁸.

Obecnie część Samarytan mieszka w arabskiej wiosce Kiryat Luza w okolicach Nablusu (Sychem) gdzie znajduje się siedziba ich najwyższego kapłana oraz w odrębnym żydowskim osiedlu Holon, na południe od Tel Awiwu.

Samarytanie tak jak Żydzi wyznają wiarę w jednego Boga. Jednak w odróżnieniu od judaizmu rabinicznego samarytanizm oparty jest głównie na *Pięcioksięgu* mojżeszowym, z pominięciem dalszych części *Tanachu*²⁴⁹ oraz na ich własnej tradycji ustnej jednak o wiele skromniejszą w rozmiarach niż to się ma w przypadku Talmudu żydowskiego. Oprócz Świętej Księgi samarytańska literatura religijna tworzona od ok. IV w. obejmuje poza tym liturgiczne dzieło *Defter* oraz dzieło egzegetyczne *Memar Marka*, a także liczne pisma halachiczne²⁵⁰. Dekalog wspólnoty jest postrzegany jako dziesięć przykazań, jednak ostatnie z niego, w rozbudowany sposób traktuje o świętości góry Gerezim. Samarytańskie prawo religijne wynika z dosłownej i bezpośredniej interpretacji starotestamentowych praw i jest szczególnie restrykcyjne w kwestiach rytualnej czystości. Do innych wspólnych tradycji samarytańsko-żydowskich należy zaliczyć zwyczaj obrzezania męskich potomków – *brit mila* oraz celebrowanie *bar micwy*²⁵¹, aczkolwiek dojrzałość ma inne ramy czasowe (6-10 lat) a jej

²⁴⁵ Icchak Ben-Zvi (właśc. Izaak Szymselewicz), 6 XII 1884 Połtawa – 23 IV 1963 Jerozolima, polityk izraelski, lider ruchu syjonistycznego i historyk. Po śmierci Chaima Weizmanna w 1952 r. został wybrany drugim prezydentem Państwa Izraela. W 1957 i 1962 po raz kolejny zwyciężył w wyborach. W czasie sprawowania urzędu przeniósł rezydencję prezydencką z Rehovot do Jerozolimy. Znany był ze swojego ciepła, otwartości i prostolinijnego stylu bycia, jak również z zamiłowania do badań nad tradycją, zwyczajami i religią orientalnych społeczności żydowskich. Autor ponad 20 pozycji dotyczących historii żydowskiej. Jego badania kontynuuje założony przez niego instytut badawczy *Yad Yitzhak Ben-Zvi*. <http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts%20About%20Israel/State/Yitzhak%20Ben-Zvi> stan z dnia 20/07/2007.

²⁴⁶ Zob. Y. Ben-Zvi, *Sefer HaShomronim*, Tel Aviv 1935, A.Y Steebel.

²⁴⁷ Jest to jednak kwestia czysto teoretyczna, ponieważ wspólnota ta istnieje jedynie na terytorium Izraela i okupowanego Zachodniego brzegu Jordanu.

²⁴⁸ Benyamim Tsedaka, *op.cit.*

²⁴⁹ Biblia Hebrajska, zwana Tanach – akronim od hebr. Tora, Newiim, Ketuwim (Tora, Prorocy, Pisma), czyli trzech głównych elementów składowych Pisma. Więcej w Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.123.

²⁵⁰ Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.740.

²⁵¹ *Bar micwa* (hebr., „zobowiązany przestrzegać przykazań”, właśc. „syn przykazania”), chłopiec żydowski który ukończył trzynasty rok życia. Miszna podaje, że trzynastolatek „[zdatny jest] do przykazania”, a zatem z punktu widzenia prawa religijnego osiąga pełnoletniość i może brać udział w publicznym życiu gminy. Jest to

wyznacznikiem jest zdolność chłopca do czytania *Tory*. Poza tym samarytańskie obrzędy pogrzebowe i weselne są bardzo zbliżone do żydowskich.

Najważniejszym świętem Samarytan jest od wieków Pascha, której obchody na górze Gerezim połączone są z ofiarą baranka paschalnego. Społeczność zachowuje tylko święta wymieniane przez Pięcioksiąg, dlatego obce im są takie święta żydowskie jak np. *Purim*, *Chanuka* czy dni postne *Tisza be-Aw*, które ustanowiono już po rozłamie między społecznościami²⁵². Należy jednak podkreślić, iż nawet święta uznawane za wspólne dla obu społeczności zazwyczaj obchodzone są w różnych terminach, ponieważ Samarytanie posiadają swój własny i odrębny od żydowskiego kalendarz²⁵³.

Zdjęcie10. Samarytanie w charakterystycznych strojach, świętujący Paschę na Gerezim

Źródło: http://jewishnation.blogspot.com/2006_02_01_archive.html

także wiek, w którym rozwijają się zewnętrzne cechy dojrzałości płciowej. Związany z bar micwą ceremoniał religijny polega na tym, że po trzynastych urodzinach, w jednym z dni, w których czytana jest Tora (poniedziałek, czwartek lub sobota), chłopiec zostaje wezwany do odczytania stosownego błogosławieństwa. Następnie jego ojciec, wywołany do czytania *Tory*, wygłasza dodatkowe błogosławieństwo, które uwalnia go od odpowiedzialności za czyny syna. [...] chłopiec po raz pierwszy wkłada tefilin i zostaje zaliczony do minjanu. W kręgach Żydów reformowanych od XIX w. rozwija się również tradycja związana z pełnoletniością dziewcząt żydowskich tzw. *bat micwa*, celebrowana w momencie ukończenia przez nie dwunastego roku życia. Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.93.

²⁵² Benyamim Tsedaka, *Samaritans. Holidays and Festivals*, Encyclopedia Judaica, CD-ROM Edition.

²⁵³ Zob. http://the-samaritans.com/html_articles/Samaritan_Calendar.htm stan z dnia 25/06/2007.

Samarytańska społeczność była i jest silnie zintegrowana wokół swych wierzeń, góry Gerezim jak również osoby wielkiego kapłana, o czym bezwątpienia świadczy fakt, iż, od 1935r. w obrębie wspólnoty odnotowano jedynie dwadzieścia przypadków apostazji²⁵⁴. Biorąc pod uwagę mało permissywny, samarytański system halachiczny ciekawostką wydawać się może brak zawartego w nim zakazu samarytańsko-żydowskich małżeństw mieszanych, które dopuszcza się na mocy zezwolenia najwyższego kapłana, który może go udzielić pod warunkiem przyjęcia przez drugą stronę zobowiązania do przestrzegania tradycji samarytańskiej²⁵⁵. Mimo, iż tego typu małżeństwa, choć nieliczne, są aprobowane przez izraelskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zawsze natrafiają na silną opozycję ze strony głównego rabinatu żydowskiego, którego autorytetu nie uznają najwyżsi kapłani samarytańscy²⁵⁶. Jest to jednak niewątpliwie ogromna szansa dla Samarytan, i nie chodzi tu wyłącznie o poszerzenie niewielkiego kręgu współwyznawców, co o wyjście społeczności z kryzysu demograficznego, jaki trawi wspólnotę od wielu wieków w związku z endogamią. Zawieranie małżeństw wyłącznie wewnątrz niewielkiej społeczności samarytańskiej spowodowało, iż, u Samarytan występuje wiele wad genetycznych, których odsetek jest jednym z najwyższych na świecie²⁵⁷.

Innym problemem wspólnoty, aczkolwiek czysto socjologicznej natury, jak twierdzi Alessandro Gori z „La Vanguardii” jest niechętny a nawet wrogi stosunek, jaki mają do samarytańskiej społeczności zarówno strona izraelska jak i arabska. Mimo iż Samarytanie mają pełnoprawny status obywateli Państwa Izraela to jednak Żydzi uważają ich za zdrajców, natomiast Arabowie za Żydów. Szczególnie ciężko, żyje się członkom wspólnoty na terytoriach okupowanych. Jak twierdzi jeden z rozmówców autora artykułu Samarytanin Waddah Alsamri: „Nasza sytuacja nie jest do pozazdroszczenia. Mieszkańcy pobliskiej osady żydowskiej nienawidzą nas jeszcze bardziej niż Arabów”²⁵⁸. Ponieważ społeczność samarytańska zarówno w Izraelu jak i w Autonomii Palestyńskiej nie chce mieszać się w zawilości konfliktu izraelsko-palestyńskiego i opowiadać po którejkolwiek ze stron, w 2002 roku ich przedstawiciele zaproponowali utworzenie na Gerezim „strefy pokoju”, jednak

²⁵⁴ A.Piotrowska, *op.cit.*

²⁵⁵ Religious Life and Communities, Keter Books, Jerusalem 1974, str. 61-63. Za: I.Jaruzelska, *op.cit.* str. 166.

²⁵⁶ Benyamim Tsedaka, *op.cit.*

²⁵⁷ http://the-samaritans.com/html_articles/samastruggle.html stan z dnia 25/06/2007.

²⁵⁸ A.Gori, *Samarytanie*, La Vanguardia, http://palestyna.com.pl/news/apartheid_in_israel.php?news=apartheid/046.php stan z dnia 25/06/2007.

szeroko zakrojona kampania²⁵⁹ prowadzona przez Beniamina Tsedakę niestety nie spotkała się z większym zainteresowaniem.

3.2. Karaimi

Drugą izraelską społecznością wzbudzającą niemięsze kontrowersje są przedstawiciele sekty karaimskiej, której kolebką były tereny dzisiejszego Iraku. Stworzona została w VIII wieku n.e. przez żydowskiego uczonego babilońskiego - Anana Ben Dawida z Basry, przez co przez pewien czas jego zwolenników nazywano również Ananitami²⁶⁰. Majer Bałaban konstatuje, że główną przyczyną schizmy karaimskiej było rozgoryczenie i złość uczonego, ponieważ nie otrzymał on wyczekiwanego przez niego tytuł egzylarchy – *resz galuta*²⁶¹. Opuścił on wtedy granice dotychczasowej ojczyzny i przeniósł się do Palestyny, gdzie ostro wystąpił przeciwko autorytetowi tradycji talmudycznej nawołując jednocześnie do powrotu do źródeł – do czytania Tory. Właśnie stąd wywodzi się najbardziej rozpowszechniona nazwa wyznawców nauk Anana Ben Dawida, ponieważ z hebrajskiego *karaim* oznacza ‘czytających’, wśród Żydów popularne jest również określanie ich mianem *Bnei Mikra*, – czyli Synowie Pisma²⁶². Swoje przemyślenia i drogowskaz dla swych współwyznawców żydowski uczoney zawarł w *Sefer ha-Mictwot* – karaimskim kodeksie prawno religijnym, który w czasie „złotego wieku” karaimizmu (XI w.) zrewidowany i uzupełniony przez innego babilońskiego myśliciela karaimskiego Abrahama Józefa Karkassani (Kirkissani)²⁶³. Od początku swej działalności Karaimi toczyli zażarte polemiki ze zwolennikami judaizmu talmudycznego, co zaowocowało bardzo bogatą literaturą. W tym okresie Karaimi posiadali dwa silne ośrodki, jeden w Persji, i drugi w Jerozolimie, przy czym należy zaznaczyć, iż ruch ten charakteryzowała silna tendencja misjonarska, która rozciągała się na inne regiony – Bliskiego Wschodu, Afryki Północnej czy Azji Środkowej. Teologiczne dysputy na linii - żydowscy dogmatycy i „odszczępięcy” - Karaimi ucichły wraz z

²⁵⁹ <http://www.mystae.com/reflections/messiah/abroad/0212worldtour.html> stan z dnia 25/06/2007.

²⁶⁰ F.Koneczny, *Cywilizacja Żydowska*, Warszawa-Komorów 2001, str.80.

²⁶¹ *Resz galuta* (aram., „przywódca wygnania”), egzylarcha, dziedziczny tytuł wywodzącego się z rodu Dawida świeckiego przywódcy Żydów w Babilonie. Wg tradycji przypisywany potomkom króla Jojakina (VI w. p.n.e.; 2Krl 25,27n), poświęcony po raz pierwszy w II w.n.e. Resz galuta reprezentował babilońskich Żydów na zewnątrz i posiadał najwyższe kompetencje w sferze podatków (część podatków musiał przekazywać władzom). Chociaż funkcję tę rzadko pełnili uczeni, czasem popadali oni w konflikty z przewodniczącymi akademii, którzy z powodu swej erudycji uważali się za wyższe autorytety w społeczności żydowskiej, a później także z *gaonami*, dążącymi do zachowania względnej autonomii. Po podboju arabskim *resz galuta* rezydował przez pewien czas w Bagdadzie. Od XII/XIII w. nie posiadał żadnych znaczących kompetencji; oficjalnie tytuł wygasł w 1401 r.

²⁶² M. Bałaban, *op.cit.*, str.32.

²⁶³ *Ibidem*, str.35.

rozpoczęciem wypraw krzyżowych pod koniec XI w. W tym samym czasie nastąpił kres działalności literacko-naukowej wspólnoty w Eretz Israel. Żądni krwi bogactw krzyżowcy pod wodzą Gotfryda z Bouillon zdobywając Jerozolimę w 1099 r. „w imię Chrystusa” tylko w przeciągu trzech dni wymordowali ok. 30 tys. „niewiernych” mieszkańców Świętego Miasta²⁶⁴. Ponieważ najeźdźcy nie zagłębiali się w filozoficzne różnice pomiędzy Żydami karaïmskim i talmudystami wszyscy, którym nie udało się zbiec z miasta zostali spędzeni do synagogi i albo poszli pod miecz albo też spłonęli w niej żywcem. Zgodnie z relacją żydowskiego podróżnika Samuela Ben Dawida, który zawitał do miasta w 1642 r. żyło w nim zaledwie 27 Żydów karaïmskich²⁶⁵.

Karaïmska wspólnota podobnie jak wspólnota żydowska w znakomitej jej części rozprzeczła się po świecie i żyła w diasporze. Ich główne skupiska powstały w Egipcie a w XVII i XVIII wieku rozprzeczli się również w Europie, głównie na Litwie, Krymie, gdzie za sprawą działacza i historyka ich dziejów, Abrahama Ben Samuela Firkowicza obiecano im w 1863 r. emancypację i cieszyli się w miarę spokojnym życiem²⁶⁶ i najprawdopodobniej również dzięki tym aktywistycznym zabiegom o uznanie wspólnoty za odrębną nację niż żydowska, uniknęli oni zarówno pogromów jak i tragedii nazistowskiej zagłady²⁶⁷.

Nigdzie jednak liczba wyznawców karaïmizmu nie była zbyt wielka. Według danych szacunkowych, w 1932 roku cała populacja karaïmska na świecie wynosiła zaledwie 12 tys. osób, z czego jedynie 2 tys. żyło poza głównymi skupiskami w: Rosji, Polsce (Halicz, Troki, Wilno), tureckim Konstantynopolu, Jerozolimie, Kairze i Hit nad Eufratem. Wraz z powstaniem Państwa Izraela wielu Karaïmów zdecydowało się na emigrację do „Ziemi Świętej”. Obecnie największy ośrodek tej społeczności znajduje się właśnie w Izraelu²⁶⁸ (od 20,000 do 25,000) - głównie w Ramli, Aszdodzie i Beerszewie²⁶⁹. W świetle izraelskiego prawa cywilnego są oni rozpoznawani bezsprzecznie jako Żydzi, zatem przysługuje im Prawo Powrotu, jednak rabinacki establishment uznaje ich za heretycką sektę żydowską i nie zezwala na małżeństwa mieszane między społecznościami, bez wcześniejszej konwersji na judaizm rabinacki.

Karaïmi tak jak Żydzi i Samarytanie wyznają absolutny monoteizm. Jednak tak jak to jest w przypadku tych ostatnich, *Pięcioksiąg* mojżeszowy jest w zasadzie jedynym źródłem

²⁶⁴ K. Armstrong, *op.cit.*, str. 322.

²⁶⁵ D. J. Lasker, E. Citonne, *Karaites. Historical Development, Encyclopedia Judaica*, CD-ROM Edition.

²⁶⁶ Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.430.

²⁶⁷ D. J. Lasker, E. Citonne, *op.cit.*

²⁶⁸ Mniejsze wspólnoty znajdują się również w USA (San Francisco, Los Angeles, Chicago), na ukraińskim Krymie, w Polsce (43 osoby w 2002 r.), na Litwie, w Rosji, jak również we Francji i Turcji. http://www.cesnur.org/2003/vil2003_kizilov.htm dnia 26/06/2007.

²⁶⁹ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.148.

wiary i prawa dla społeczności. Można, zatem przychylić się do opinii religioznawcy A. Tokarczyka, który określa w skrócie karaimizm jako: „prąd antyalmudyczny powstały w mozaizmie”²⁷⁰. Karaimska wspólnota posiada własną tradycję prawną, nazywana przez nich *sevel ha-yerushah* – „brzemień dziedzictwa” lub „tradycją” - *ha'takah*, która nierzadko jest surowsza niż tradycja rabiniczna. Wspólnota celebryje święta wynikające ze starotestamentowych pokładów Biblii, zgodnie z własnym kalendarzem, rozpoczynającym się od miesiąca *nisan*²⁷¹. Większość dni postnych nie pokrywa się u Karaimów, ponieważ nie obchodzą oni święta *Tisza be-Aw*, upamiętniającego zburzenie Drugiej Świątyni, natomiast czczą pamięć zburzenia pierwszej. Specjalne zasady w tradycji karaimskiej dotyczą przestrzegania szabatu, i są o wiele bardziej rygorystyczne w porównaniu z 39 zakazami szabatowym judaizmu rabinicznego. Wspólnota ma również swój własny, odmienny system uboju rytualnego – *szchity*, oraz własne zasady żywieniowe. Mężcy potomkowie karaimscy są obrzezani zgodnie z Torą, jednak w trakcie rytuału nie stosuje się *peria i mecica*²⁷². Karaimi noszą *cicit*, jednak w tradycji wspólnoty ten element rytualnego stroju jest biało-niebieski. W czasie modlitw nie stosują oni filakterii (*tefilin*). Obecny jest im również zwyczaj przybijania do drzwi *mezuzy*. Wszystkie te różnice w tradycji i obyczajach powodują, iż w Izraelu karaimscy Żydzi stanowią odrębną wspólnotę religijną posiadającą własnych rabinów i kantorów, odprawiających nabożeństwa w karaimskich synagogach zwanych *kienesami*²⁷³. Jednak ostatnio daje się zauważyć pewne tendencje do integracji karaimskich Żydów z resztą społeczności żydowskiej w Izraelu. Sprzyja temu niewątpliwie brak osobnego systemu szkolnictwa karaimskiego oraz obowiązek służby wojskowej, jaki jest nałożony na wspólnotę. Można, zatem przypuszczać, iż w przyszłości wyraźne różnice pomiędzy społecznościami zostaną zatarte. Świadczyć może o tym wypowiedź jednego z praktykujących Karaimów jerozolimskich, rozmówcy J. Freemana, który deklaruje: „Absolutnie, w pierwszym rzędzie jesteśmy Żydami, a dopiero w drugim Karaimami”²⁷⁴.

²⁷⁰ A. Tokarczyk, *Religie współczesnego świata*, Warszawa 1986, str.170.

²⁷¹ Kalendarz żydowski rozpoczyna miesiąc tiszri.

²⁷² *Peria* - zabieg w trakcie żydowskiego obrzezania, który polega na rozerwaniu lub rozcięciu dolnego naskórka i przesunięciu go po obnażonej żołądki w dół, po usunięciu stalowym nożem napletka właściwego. *Mecica* – zabieg odsysania krwi z rany; obecnie wykonywany nie za pomocą ust lecz szklanej rurki i wacika z przestrzeganiem zasad higieny. Red. J.H. Schoeps, *op.cit.*, str.140.

²⁷³ L. Nemoj, *Karaite Doctrine.*, Encyclopedia Judaica, CD-ROM Edition.

²⁷⁴ <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1178708657471&pagename=JPost/JPArticle/ShowFull> stan z dnia 26/07/2007.

Zakończenie

W przyszłym roku „Medinat Israel” - niewielkie bliskowschodnie państwo będzie obchodzić 60. rocznicę powstania. Przez te minione sześć dekad swojego istnienia, to młode państwo zdołało stworzyć w swych granicach społeczeństwo o niepowtarzalnym kolorycie etniczno-kulturowym „czterech stron świata” objawiającym się mnogością języków, tradycji, kultur a nawet form praktykowania wspólnej religii – judaizmu. Ta wyjątkowa, wielowymiarowa struktura społeczna Żydów w Izraelu, pełna licznych grup i podgrup jest dodatkowo ubarwiana przez egzotykę ponad 1,5-milionowej, nieżydowskiej części społeczeństwa²⁷⁵, ogólnikowo nazywanej „mniejszością arabską”, w rzeczywistości jednak złożoną z wielu, arabskojęzycznych wspólnot, zachowujących własną tradycję i charakterystyczną kulturę. Po za tym Izrael jest również „domem” dla przedstawicieli prawie wszystkich odłamów chrześcijańskiego świata religijnego²⁷⁶, którzy również stanowią integralną część izraelskiego krajobrazu.

Szewach Weiss stwierdza, iż Izrael to „cud niepowtarzalny”²⁷⁷ - patrząc na państwo, które od początku swych dni jest w epicentrum konfliktu bliskowschodniego, co nota bene promieniuje na proces kształtowania się jego społeczeństwa, trudno odmówić mu racji. W prawdzie Izrael nie jest jedynym „państwem imigrantów” na arenie międzynarodowej, jednak fenomenem jest w nim przede wszystkim to, iż w odróżnieniu od innych, powstał dla tych wszystkich, którzy dopiero w przyszłości mieli się stać jego obywatelami. Dlatego też syjonistyczne dzieło nie może do końca zostać uznane za zakończone dopóki, chociaż jeden „żydowski tułacz” nie znajdzie w nim ojczyzny, decydując się na pozostanie w diasporze. Z drugiej jednak strony obserwując przemiany zachodzące na łonie narodu izraelskiego jeszcze ciężiej odrzucić opinię literata, jednego z najważniejszych twórców młodego pokolenia Etgara Kereta, rozpatrującego Izrael w kategoriach „państwa niemożliwego”²⁷⁸. W Izraelu jak w żadnym innym państwie zauważa się bardzo ostre kontrasty. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, iż jego społeczeństwo zbudowane zostało na niekończących się paradoksach. Nie trzeba długo szukać, aby się o tym przekonać. Wystarczy porównać mieszkańców dwóch

²⁷⁵ <http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts%20About%20Israel/People/SOCIETY-%20Minority%20Communities> stan z dnia 26/06/2007.

²⁷⁶ Zob. D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.256.

²⁷⁷ A. Klugman, *Izrael...*, str.5.

²⁷⁸ http://www.krytykapolityczna.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1373&Itemid=63 stan z dnia 27/07/2007.

sztandarowych izraelskich miast. Telawiwska mentalność, pełna rezerwy i tolerancji dla wszelkiego rodzaju ekscentryków, konkuruje z zapiętą pod szyję i ubraną w czarne chałaty Jerozolimą. Silne różnice w kwestiach konfesyjnych Izraelczyków mają swoje przełożenie na ustroj państwa oraz prowadzoną przez niego politykę. Bliskowschodnia ostoja demokracji, jaką jest Państwo Izraela nosi znamiona teokracji. Silnie zlaicyzowana część społeczeństwa, która nie ma większych oporów przed wystawieniem do międzynarodowego konkursu piosenki transwestyty²⁷⁹, musi respektować religijne prohibicję odnośnie funkcjonowania środków transportu publicznego w szabat. Konflikt na linii religijni – świeccy przybiera czasem wyjątkowo ostrą formę, tak jak to było w 1995 r., kiedy to fanatyczny ekstremista żydowski, Jigal Amir, jak twierdził w zgodzie „boskim prawem” zamordował premiera Icchaka Rabina.

Oprócz konfliktów natury religijnej i tych wynikających z różnic etniczno-kulturowych, o których wspominałam, już w mojej pracy w społeczeństwie izraelskim występują również znaczne tarcia wynikające z różnicy pokoleń. Młodzi Izraelczycy nie chcą oglądać się w przeszłość a patrzeć w przyszłość, stanowczo odrzucając niekończący się ciąg cierpień, którym naznaczone były losy ich przodków w diasporze. Sabrowie, stanowiący od końca lat 80.²⁸⁰ większość społeczeństwa tworzą własną, specyficzną kulturę bardzo odmienną od kultury żydowskiego *galutu* jak również od ideałów głoszonych przez socjalistycznych twórców Medinat Israel. Pragną oni życia w normalnym demokratycznym państwie hołdującym zachodnim wartościom, jednocześnie zachowując świadomość, iż Bliski Wschód z całą jego niepowtarzalną kulturą jest ich „domem”. Stanowią, zatem przyszłość tego kraju i zarazem nadzieję na rozwiązanie wszystkich jego trosk, włącznie z problemem pierwszej wagi – czyli pokojowym współistnieniem dwóch semickich ludów tej ziemi: Żydów i Arabów. Motywację do zabiegów o trwały pokój w „Ziemi Świętej” znajdą u Herzla, który pod koniec życia pisał: „Mój testament dla Żydów: Tak budujcie swoje państwo, żeby obcy czuli się wśród was dobrze”²⁸¹.

²⁷⁹ D. Bensimon, E. Errera, *op.cit.*, str.152.

²⁸¹ S. Peres, *op.cit.*, str.95.

LITERATURA:

1. Achtemeier P.J., *Encyklopedia Biblijna*, Warszawa 2004, Oficyna Wydawnicza „Vacatio”.
2. Armstrong K., *Jerozolima : Miasto trzech religii*, Warszawa 2000, Prima Oficyna Wydawnicza.
3. Armstrong K., *W imię Boga : Fundamentalizm w judaizmie, chrześcijaństwie i islamie*, Warszawa 2005, Wydawnictwo W.A.B.
4. Aronson I.M., *Troubled Waters: The Origins of the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia*, Pittsburgh 1991, University of Pittsburgh Press.
5. Balke R., *Izrael*, Warszawa 2005, Wydawnictwo Cyklady.
6. Bałaban M., *Historja i Literatura żydowska ze szczególnym uwzględnieniem Żydów w Polsce, Dla klas wyższych i szkół średnic*, Lwów - Warszawa-Kraków 1925, Wydawnictwo Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich.
7. Barbur E., K. Urbański, *Właśnie Izrael „Gadany” przewodnik po teraźniejszości i historii Izraela*, Warszawa 2006, Wydawnictwo Sic!
8. Bartnicki A., J. Mantel-Niećko, *Historia Etiopii*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, Wydawnictwo Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich. Bell B., *Israel, Insight Guides*, London 2006.
9. Ben Zeev A., *Poradnik ksenofoba – Izraelczycy*, Warszawa 2000, Wydawnictwo Adamantan.
10. Ben-Zvi Y., *Sefer HaShomronim*, Tel Aviv 1935, A. Y. Steebel.
11. Ben-Haim R., *Facts about Israel*, Jerusalem 2003, Israel Information Center.
12. Bensimon D., E. Errera, *Żydzi i Arabowie : Historia współczesnego Izraela*, Warszawa 2000, Wydawnictwo Cyklady.
13. Bojko K., *Izrael a aspiracje Palestyńczyków 1987-2006*, Warszawa 2006, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
14. Bożyk S., *System konstytucyjny Izraela*, Warszawa 2002, Wydawnictwo Sejmowe.
15. Brzeski W. K., *Gramatyka języka gyyz (etiopskiego klasycznego)*, Warszawa 1972, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

16. Cała A., H. Datner – Śpiewak., *Dzieje Żydów w Polsce 1944-1968 : Teksty źródłowe*, Warszawa 1997, Żydowski Instytut Historyczny.
17. Chojnowski A., J. Tomaszewski, *Izrael*, Warszawa 2003, Wydawnictwo Trio.
18. Cohen A., *Talmud: Syntetyczny wykład na temat Talmudu i nauk rabinów dotyczących religii, etyki i prawodawstwa*, Warszawa 1995, Wydawnictwo Cyklady.
19. Cohn-Sherbok D., D. El-Alami, *Konflikt palestyńsko-izraelski*, Warszawa 2002, Państwowy Instytut Wydawniczy.
20. Dziekan M.M., *Arabowie: Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe PWN.
21. Eisenberg J., *Judaizm*, Warszawa 1999, Wydawnictwo Cyklady.
22. Grupińska A., *Najtrudniej jest spotkać Lilit*, Warszawa 1999, Wydawnictwo Twój Styl.
23. Guttman E., *Israel democracy without a constitution*, Aldershot Brookfield 1988.
24. Herzl T. *Państwo Żydowskie: Próba nowoczesnego rozwiązania kwestii żydowskiej*, Kraków 2006, Wydawnictwo Austeria.
25. Hess R., *An Outline of Falasha History*, Addis Abeba 1966, Proceedings of the Third International Conference of Ethiopian Studies.
26. Humphreys A., N. Tilbury, *Izrael i terytoria palestyńskie*, Bielsko-Biała 2000, Wydawnictwo Pascal.
27. Huppert U., *Izrael: Rabini i heretycy*, Łódź 1992, Wydawnictwo Edukacyjne Res Polona.
28. Huppert U., *Izrael na rozdrożu*, Łódź 2002, Wydawnictwo Edukacyjne Res Polona.
29. Huppert U., *Izrael w cieniu fundamentalizmów*, Warszawa 2007, Wydawnictwo Sprawy Polityczne.
30. Israel Information Center, *A Free People in Our Land: Israeli Democracy and Pluralism*, Israel's Declaration of Independence, Jerusalem 2005.
31. Johnson P., *Historia Żydów*, Kraków 2004, Wydawnictwo Platan.
32. Kapuściński R., *Cesarz*, Warszawa 2007, Wydawnictwo Czytelnik.
33. Karski J., *Tajne państwo*, Warszawa 2004, Wydawnictwo Rosner&Wspólnicy.

34. Katz S.M., *Aman: Wywiad wojskowy Izraela*, Warszawa 1999, Oficyna Wydawnicza RYTM, Dom Wydawniczy Bellona.
35. Kessler D., *The Falashas. The Jews of Ethiopia*, Minority Group Publications 1985.
36. Koneczny F., *Cywilizacja Żydowska*, Warszawa-Komorów 2001, Wydawnictwo Anyk Marcin Dybkowski.
37. Ks.Tischner J., *Etyka solidarności i Homo sovieticus*, Kraków 2005, Wydawnictwo Znak.
38. Klugman A., *Boska pieczęć. Mądrości Talmudu*, Wrocław 2000, Wydawnictwo Europa.
39. Klugman A., *Izrael-ziemia świecka*, Warszawa 2001, Wydawnictwo ISKRY.
40. Kukułka J., *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-2000*, Warszawa 2001, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
41. Laqueur W., *A History of Zionism*, Worcester and London 1972, The Trinity Press.
42. Lenin W.I., *Dziela*, t. VII, Książka i Wiedza, Warszawa 1953.
43. Levy J.J., Y. Cohen, *Żydzi sefardyjscy*, Warszawa 2005, Wydawnictwo Cyklady.
44. Lewis B., *Arabowie w historii*, Warszawa 1995, Państwowy Instytut Wydawniczy.
45. Lewis B., *Jews of Islam*, New Jersey 1987, Princeton University Press.
46. Llosa M. V., *Izrael-Palestyna: Pokój czy święta wojna*, Warszawa 2007, Świat Książki.
47. Mather G.A, L.A. Nicholas, *Słownik sekt, nowych ruchów religijnych i okultyzmu*, Warszawa 2006, Oficyna Wydawnicza „Vacatio”.
48. *Marzec 1986: Trzydzieści lat później*, Warszawa 1998, Wydawnictwo Naukowe PWN.
49. Oz A., *Na ziemi Izraela*, Warszawa 1996, Niezależna Oficyna Wydawnicza.
50. Palla A.J., *Skarby Świątyni*, Kraków 1999, Wydawnictwo Betezda.
51. Pankhurst R., *A Social History of Ethiopia: The Northern and Central Highlands from Early Medieval Times to the Rise of Emperor Tjwodros II*, Addis Ababa and Huntington, Cambs., 1992 ed., Trenton, New Jersey. Red See Press.

52. Parfitt T., *The Lost Tribes of Israel: The History of a Myth*, London 2003, Phoenix Press.
53. Peres S., *Podróż sentymentalna z Teodorem Herzlem*, Warszawa 2002, Dom Wydawniczy Bellona.
54. Pipes R., *Rosja Bolszewików*, Warszawa 2005, Wydawnictwo MAGNUM.
55. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Biblia Tysiąclecia, Poznań – Warszawa 1991, Wydawnictwo Pallottinum.
56. Pruszyński K., *Palestyna po raz trzeci*, Warszawa 1996, Wydawnictwo Czytelnik.
57. Rabin De Vries Mzn S.P., *Obrzędy i symbole Żydów*, Kraków 2004, Wydawnictwo WAM.
58. Rabin Pecaric S. (red.), *Tora Pardes Lauder. Księga Pierwsza Bereszit*, Kraków 2001, Stowarzyszenie Pardes.
59. Roszkowski W., *Historia Polski 1914-2001*, Warszawa 2003, Wydawnictwo Naukowe PWN.
60. Rudnik E. (red.), *Państwo Izrael. Analiza politologiczno-prawna*, Warszawa 2006, Wydawnictwo Trio.
61. Said K., *Arabowie tańczą*, Sejny 2005, Wydawnictwo Pogranicze.
62. Schiffman M., *Resztki Izraela powraca: „Odrodzenie judaizmu mesjanistycznego*, Kraków 1998, Wydawnictwo „Sofer”.
63. Schoeps J. H. (red.), *Nowy leksykon judaistyczny*, Warszawa 2007, Wydawnictwo Cyklady.
64. Scholem G. *Mistycyzm żydowski i jego główne kierunki*, Warszawa 1997, Wydawnictwo Czytelnik.
65. Shamma A., *Arabesques: A Novel*, New York 1988, Harper & Row.
66. Shipler D., *Arabowie i Żydzi w Ziemi Obiecanej*, Warszawa 2003, Świat Książki.
67. Slezkine Y., *Wiek Żydów*, Warszawa 2006, Wydawnictwo Media Lazar Nadir.
68. Solomon N., *Judaizm*, Wyd.1 popr. Warszawa 1996, Prószyński i S-ka.
69. Tazbir J., *Protokoły mędrców Syjonu: Autentyk czy falsyfikat*, Warszawa 2003, Wydawnictwo Iskry.

70. Tischner J., *Etyka solidarności i Homo sovieticus*, Kraków 1992, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
71. Tokarczyk A., *Religie współczesnego świata*, Warszawa 1986, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.
72. Tych F., *Marzec 1968. Trzydzieści lat później*, Warszawa 1998, Wydawnictwo Naukowe PWN.
73. Tyloch W., *Judaizm*, Warszawa 1987, Krajowa Agencja Wydawnicza.
74. Unterman A., *Żydzi: wiara i życie*, Warszawa 2002, „Książka i Wiedza”.
75. Walicki J., *Ruch syjonistyczny w Polsce w latach 1926-1930*, Łódź 2005, Wydawnictwo *Ibidem*.
76. Webber J., *Modern Jewish Identities [w] : Jewish Identities in the New Europe*, The Littman Library of Jewish Civilization, London-Washington 1994, (Published for The Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies.)
77. Wigoder G., *Słownik biograficzny Żydów*, Warszawa 1998, Wydawnictwo Da Capo.
78. Wiszniewicz J., *Z Polski do Izraela*, Warszawa 1992, Wydawnictwo KARTA.
79. Witaszek G., *Myśl społeczna proroków*, Lublin 1998, Wydawnictwo KUL.
80. Wojtaszczyk A. K. (red)., *Współczesny Izrael*, Warszawa 2001, Fundacja EUROPEA.
81. Zineman J., *Historia Syjonizmu*, Kopenhaga 1979/80, Wydawnictwo Pan Jerry Publishing.

CZASOPISMA:

1. „Dialog”
2. „Midrasz”
3. „Polityka”
4. „Sprawy Narodowościowe”

WYKAZ STRON INTERNETOWYCH:

<http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Home>

<http://beytenu.org/>

http://palestyna.com.pl/news/apartheid_in_israel.php?news=apartheid/046.php

<http://phastidio.net/2007/04/20/israel-under-siege-by-demography-weekend-open-trackback/>

http://www.cbs.gov.il/hodaot2006n/11_06_279b.pdf

<http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/access/1078117101.html?dids=1078117101:1078117101&FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&date=Jul+13%2C+2006&author=HILARY+LEILA+KRIEGE R&pub=Jerusalem+Post&edition=&startpage=13&desc=The+melting+pot+-+past%2C+present+and+future>

<http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/access/1237364751.html?dids=1237364751:1237364751&FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&date=Mar+2%2C+2007&author=RUTH+MASON&pub=Jerusalem+Post&edition=&startpage=28&desc=Passage+from+India>

<http://pqasb.pqarchiver.com/jpost/access/471833181.html?dids=471833181:471833181&FMT=ABS&FMTS=ABS:FT&date=Dec+1%2C+2003&author=YOSEF+GOELL&pub=Jerusalem+Post&edition=&startpage=13&desc=Return+to+religion%3F+No%2C+thanks>

http://the-samaritans.com/html_articles/Diaspora.htm

http://the-samaritans.com/html_articles/Samaritan_Calendar.htm

http://the-samaritans.com/html_articles/samastruggle.html

<http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,wid,8641033,wiadomosc.html?ticaid=13a94>

<http://www.abrahamfund.org/main/siteNew/index.php?page=99>

http://www.adva.org/ivrit/ADVA_ISRAEL_2005_HEB.pdf

<http://www.adva.org/UserFiles/File/equ-mon-eth-eng.pdf>

<http://www.aisraelstudies.org/2004papers/Dowty,%20Alan-%20Russian%20Revolution.doc>

<http://www.bneimenashe.com/csillag.html>

http://www.cbs.gov.il/population/new_2007/table3.pdf

http://www.cbs.gov.il/population/new_2007/table3.pdf

http://www.cesnur.org/2003/vil2003_kizilov.htm

<http://www.haaretz.com/hasen/pages/QA.jhtml?qaNo=59>

<http://www.haaretz.com/hasen/pages/ShArt.jhtml?itemNo=753940stan>

<http://www.haaretz.com/hasen/spages/828402.html>

<http://www.hebcac.com/hebcac/>
http://www.iaej.co.il/pages/community_news_facts.htm
http://www.iaej.co.il/pages/history_in_the_beginning.htm

<http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Communiqués/1996/BLOOD%20BANK%20ALL%20DECISIONS%20REGARDING%20ETHIOPIAN%20BLOO>

http://www.iaej.co.il/pages/history_operation_moses.htm
http://www.iaej.co.il/pages/history_operation_solomon.htm
http://www.iaej.co.il/pages/history_the_falasha_mura.htm
<http://www.iaej.co.il/pages/media.htm>
<http://www.idanraichelproject.com/en/index.php>
<http://www.intifada.com/palestine.html>
<http://www.israelipalestinianprocon.org/Treaties/1937peeltext.html>
<http://www.israelmfa.gov.il/MFA/Facts+About+Israel/People/SOCIETY%20Religious%20Freedom>
<http://www.izrael.badacz.org/historia/mandat.html>
<http://www.izrael.badacz.org/historia/mandat.html>
<http://www.jafi.org.il/education/100/concepts/aliyah5.html>
<http://www.Jewish Language Research Website: Judeo-Arabic>
<http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Jewish+Education/Compelling+Content/Jewish+History/Zionist+History>
<http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Jewish+Education/Compelling+Content/Eye+on+Israel/120/Chapter+five+The+Hopes+Achievements+and+Crises.htm>
<http://www.israelipalestinianprocon.org/Documentlistpdf/ispaldoc1922b.pdf>
<http://www.jewishagency.org/JewishAgency/English/Jewish+Education/Compelling+Content/Eye+on+Israel/120/Chapter+Seven+World+War+II.htm>
<http://www.jewishagency.org/NR/rdonlyres/68A39BA6-84C3-46F8-9D87-C5DC68E995C7/0/Ethiopianbooklettextfinal.doc>
<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=110&letter=S>
<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=366&letter=I&search=moses%20ben%20israel%20isserles>
<http://www.jewishomaha.org/page.html?ArticleID=114585>
http://www.jewishsf.com/content/2/module/displaystory/story_id/18631/edition_id/374/format/html/displaystory.html

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/demographics.html>
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/ejhist.html>
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/jewpop.html>
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/mejews.html>
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/mejews.html>
<http://www.jimena.org/>
<http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1131367058283&pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull>
<http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1178198609357&pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull>
<http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1178708657471&pagename=JPost/JPArticle/ShowFull>
<http://www.KEBRA NAGAST - Index>
http://www.knesset.gov.il/elections17/eng/Results/main_results_eng.asp
http://www.knesset.gov.il/elections17/eng/Results/main_results_eng.asp
<http://www.ladinoautoridad.com/esp/index.htm>
<http://www.mateusz.pl/wdrodze/redakcja/archiwum.htm>
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Communiqués/1996/The Absorption of Ethiopian Immigrants in Israel-.htm>
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Communiqués/1998/IMMIGRATION%20AND%20EMIGRATION>
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts About Israel/State/ The Israel Defense Forces>
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts%20About%20Israel/People/SOCIETY-%20Minority%20Communities>
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts%20About%20Israel/State/Yitzhak%20Navon>
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Facts%20About%20Israel/State/Yitzhak%20Ben-Zvi>
http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/1950_1959/Law+of+Return+5710-1950.htm
http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/2000_2009/2002/10/Aliyah
<http://www.mystae.com/reflections/messiah/abroad/0212worldtour.html>
<http://www.petah-tikva.muni.il/htmls/english/municipality.html>
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Communication/PMSpeaks/speechkong200606.htm>
http://www.president.gov.il/chapters/chap_3/file_3_3_1_en.asp
http://www.president.gov.il/defaults/default_en.asp
<http://www.sacred-texts.com/chr/kn/>

<http://www.sephardiccouncil.org/st.html>

<http://www.shasnet.org.il/Front/NewsNet/newspaper.asp>

<http://www.soviet-jews-exodus.com/>

http://www.tenement.org/Encyclopedia/immigration_administration.htm#reed

<http://www.thejewishagency.com/JewishAgency/English/Home/About/Press+Room/Aliyah+Statistics/dec20.htm>

<http://www.thejewishagency.com/JewishAgency/English/Home/About/Press+Room/Aliyah+Statistics/dec20.htm>

<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,944771-1,00.html>

<http://www.usmmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10005776>

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/brwh1939.htm>

<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3355982,00.html>

<http://www.zinoviev.ru/eng/biography.html>

http://www.zionism-israel.com/dic/Arabic_Jew.htm

WYKAZ ZDJĘĆ:

Zdjęcie 1. Pierwsza Aliya – członkowie Bilu w tradycyjnych arabskich kufijach

Zdjęcie 2. Żydowski imigranci na statku „Exodus”

Zdjęcie 3. Jemeńscy imigranci, Operacja „Latający dywan” 1949

Zdjęcie 4. Żydowskie osiedla namiotowe i jego mieszkańcy. Izrael lata 50.

Zdjęcie 5. Etiopscy Żydzi w drodze do „domu”. Operacja „Salomon” 25.05.1991

Zdjęcie 6. Członkowie plemienia Bnei Menashe po przybyciu do Izraela, 2006

Zdjęcie 7. Ortodoksyjna rodzina żydowska

Zdjęcie 8. Falasziańscy duchowni pod osłona charakterystycznych parasoli.

Zdjęcie 9. Falaszowie w proteście przeciwko dyskryminacji rasowej, 1996 r.

Zdjęcie 10. Samarytanie w charakterystycznych strojach, świętujący Paschę na Gerezim